

Jihadistisch terrorisme in Nederland

Een beschrijving op basis van afgesloten opsporingsonderzoeken

C.J. de Poot
A. Sonnenschein

m.m.v.
M.R.J. Soudijn
J.G.M. Bijen
M.W. Verkuylen

Voorwoord

Empirisch onderzoek naar jihadistisch terrorisme is buitengewoon schaars. Hoewel er de afgelopen jaren belangrijke wetenschappelijke onderzoeken zijn verricht naar jihadistisch terrorisme en veel publicaties over dit onderwerp verschenen zijn, is er een gebrek aan empirische gegevens in dit werkveld. Dit heeft tot gevolg dat er op verschillende niveau's theorieën worden opgesteld over het verschijnsel jihadistisch terrorisme, maar er nog weinig inzicht is in de verklaringskracht hiervan. Of zoals Van der Pligt en Koomen (2009) het in een recente publicatie stellen: *'Dit gebrek aan belangrijk onderzoek geeft een grote vrijheid tot theoretiseren. Niet gehinderd door de weerbarstige empirie kunnen vele benaderingen en theorieën worden geconstrueerd, maar die overtuigen daardoor minder'*.

Het doel van dit rapport is niet het verschijnsel jihadistisch terrorisme te verklaren. Het belangrijkste doel van dit onderzoek is te beschrijven hoe dit verschijnsel zich tussen 2001 en 2005 in Nederland heeft gemanifesteerd, door concrete zaken die de politie in deze periode heeft onderzocht, te analyseren. Hiertoe zijn twaalf opsporingsonderzoeken naar jihadistische activiteiten uit deze onderzoeksperiode systematisch geanalyseerd.

Deze onderzoeksmethode produceert niet alleen nieuwe inzichten maar roept ook nieuwe methodologische vragen op. Kan dit fenomeen adequaat worden beschreven als onderzoekers zich enkel kunnen richten op groeperingen, activiteiten en personen waar de politie in de onderzoeksperiode aandacht voor had? Welke gevolgen heeft het voor de beschrijving als onderzoekers gebruik maken van informatie die de politie heeft verzameld met het doel de personen in kwestie strafrechtelijk te vervolgen? Welke invloed heeft, kortom, het perspectief van de politie op het beeld dat in dit rapport wordt geschetst?

Vooralsnog moeten we de antwoorden op deze vragen schuldig blijven, omdat er te weinig *ander* empirisch materiaal beschikbaar is waaraan de bevindingen uit dit rapport kunnen worden getoetst. Dit maakt de beschrijving die hier wordt gepresenteerd extra belangrijk. De systematische analyse van informatie uit de politiedossiers geeft een unieke inkijk in de wereld van het jihadisme, en biedt een waardevolle bijdrage aan de ontwikkeling van onze empirische kennis op dit gebied. Empirische kennis die hard nodig is; zowel voor de vorming en toetsing van wetenschappelijke theorieën, als voor de aanpak van het fenomeen.

Prof.dr. Frans Leeuw
Directeur WODC

Dankwoord

Dit onderzoek is gebaseerd op de kennis die politie en Openbaar Ministerie hebben vergaard in opsporingsonderzoeken naar jihadistische activiteiten. Op deze plek willen wij de opsporingsfunctionarissen en officieren van justitie bedanken die deze kennis met ons wilden delen. Zij informeerden ons zo open mogelijk over de geselecteerde zaken, gaven ons toegang tot opsporingsdossiers, maakten ons wegwijs in deze dossiers, wezen ons op extra informatiebronnen, duldden ons op hun kamers en achter hun bureaus en voorzagen onze analyses van commentaar. Zonder hun ruimhartige medewerking, was dit onderzoek niet mogelijk geweest.

Daarnaast willen wij de leden van de begeleidingscommissie (zie Bijlage 1) hartelijk bedanken voor de stimulerende en constructieve wijze waarop zij dit onderzoek hebben begeleid. De opdrachtgever van het onderzoek – de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding – danken we voor het in ons gestelde vertrouwen.

Tot slot zijn wij onze collega's Edward Kleemans, Renée van der Hulst, Casper van Nassau en Frans Leeuw dankbaar voor hun betrokkenheid bij dit onderzoek en voor de zorgvuldige wijze waarop ze concept-teksten van commentaar hebben voorzien. Met hun kritische opmerkingen hebben zij een waardevolle bijdrage geleverd aan dit rapport.

Den Haag, november 2009

Christianne de Poot,
Anne Sonnenschein,
Melvin Soudijn,
Joop Bijen,
Mirte Verkuyl

Inhoud

Afkortingen	7
Samenvatting	8
1 Inleiding	12
1.1 Doelstelling van het onderzoek	13
1.2 Jihadistisch terrorisme en jihadistische activiteiten	14
1.3 Onderzoeksmethode en gegevensverzameling	15
1.3.1 Selectie van zaken	16
1.3.2 Gegevensverzameling	16
1.3.3 Politiedossiers als bronmateriaal	17
1.4 Bependingen en reikwijdte van het onderzoek	19
1.5 Anonimisering	19
1.6 De opbouw van het rapport	20
2 Internationale en ideologische context	21
2.1 Internationaal jihadisme	21
2.1.1 Van politiek salafisme naar salafistisch jihadisme	22
2.1.2 Internationalisering van de jihad	23
2.1.3 Het Westen als nieuw doelwit van een internationaal georiënteerde beweging	24
2.1.4 De internationaal georiënteerde jihadistische beweging anno nu	25
2.2 Opkomst en ontwikkeling van het Europese en het Nederlandse salafisme	26
2.3 Jihadistische actoren in Europa	26
2.3.1 Heartland-oriented	27
2.3.2 Overige actoren	27
3 Jihadistische samenwerkingsverbanden	29
3.1 Kenmerken van samenwerkingsverbanden	29
3.2 Inhoudelijke oriëntatie in woorden en daden	30
3.2.1 Betrokkenheid bij internationaal salafistisch jihadisme	30
3.2.2 Informatiebronnen als oriëntatie-indicatoren	31
3.2.3 Activiteiten en daden als oriëntatie-indicatoren	33
3.2.4 Betrokkenheid bij een beweging	35
3.3 Sociaal-culturele samenstelling van samenwerkingsverbanden	38
3.3.1 Herkomst	38
3.3.2 Geschiedenis, taal en cultuur	38
3.3.3 Leeftijd en geslacht	39
3.3.4 Religie	39
3.4 Inhoudelijke bindingsfactoren	40
3.4.1 Religie en religieuze activiteiten	40
3.4.2 Ideologie	41
3.4.3 Rolmodellen en richtinggevende personen	42
3.4.4 Activiteiten	42
3.4.5 Bindingsbehoeften en -motieven	43
3.4.6 Materiële behoeften en belangen	43
3.5 Machtsfactoren	44
3.5.1 Deskundigheidsmacht	44
3.5.2 Referentiemacht	45
3.5.3 Legitieme macht	45
3.5.4 Beloningsmacht	46
3.5.5 Bestraffingsmacht	46
3.6 Structurele kenmerken en samenhang van een jihadistische beweging	48

3.6.1	Sociale fundamente	48
3.6.2	Ontmoetingsplaatsen	50
3.6.3	Spilfiguren	51
3.6.4	Samenhang op internationaal niveau	52
3.7	Wisselwerking, clustervorming en collectieve radicalisering	53
3.7.1	Het perspectief van gelijkens	53
3.7.2	Vorming en besteding	54
3.8	Organisatie en taakverdeling	57
3.8.1	Afhankelijkheid-ontvankelijkheidsrelaties	57
3.8.2	Afhankelijkheid-ontvankelijkheidsrelaties op internationaal niveau	58
3.8.3	Organisatorische duiding	58
3.8.4	Organisatorische nuanceverschillen	59
3.9	Recapitulatie	59
4	Activiteiten	62
4.1	Bekeren, vormen, scholen en trainen	62
4.1.1	Bekeren	62
4.1.2	Vormen en scholen	64
4.1.3	Voorbereiden, trainen en uitzenden van strijders	68
4.2	Plegen van aanslagen en uiten van bedreigingen	69
4.2.1	Aanslagen	70
4.2.2	Bedreigingen	71
4.2.3	Onverdraagzaamheid en dreiging	72
4.3	Ondersteunende activiteiten	72
4.3.1	Documentvervalsing en -fraude	73
4.3.2	Woninginbraak en diefstal	74
4.3.3	Drugsproductie en -handel	74
4.3.4	Creditcardfraude	75
4.3.5	Geldinzamelingsactiviteiten	75
4.3.6	Opvang en verblijf	76
4.4	Afscherming	76
4.4.1	Valse identiteiten en meerdere namen	76
4.4.2	Bepaalde communicatie en versluitend taalgebruik	77
4.4.3	Belgedrag	78
4.4.4	Internet- en computergedrag	78
4.4.5	Face-to-face contacten	79
4.4.6	Geheime en besloten bijeenkomsten	79
4.4.7	Uiterlijk gedrag	80
4.4.8	Kennis van de werkwijze van de politie	80
4.5	Leefstijl en leefomgeving	81
4.5.1	Familie- en gezinssfeer	81
4.5.2	Wonen en gastvrijheid	81
4.5.3	Dagelijkse routines: onderwijs of werk	82
4.5.4	Dagelijkse routines: in en rondom islamitische centra	83
4.5.5	Semi-openbare gelegenheden: beluizen en internetcafés	84
4.5.6	Verblijf en jihadisme in asielzoekerscentra	84
4.5.7	Verblijf en jihadisme in penitentiaire inrichtingen	85
4.6	Recapitulatie	85
5	Actoren	88
5.1	Kwantitatieve gegevens over de actorenpopulatie	88
5.1.1	Leeftijd, geslacht, herkomstland en nationaliteit	88
5.1.2	Verblijfsstatus	89
5.1.3	Burgerlijke staat	90
5.1.4	Opleidingsniveau	90

5.1.5	Werk en studie	90
5.1.6	Criminele antecedenten	91
5.1.7	Achtergronden en rollen	91
5.2	Voorbeelden van individuele levensverhalen en ontwikkelingsprocessen	91
5.2.1	Het verhaal van 'A'	92
5.2.2	Het verhaal van 'B'	92
5.2.3	Het verhaal van 'C'	93
5.2.4	Het verhaal van 'D'	93
5.2.5	Het verhaal van 'E'	94
5.3	Gemeenschappelijke achtergronden en motieven	94
5.3.1	Illegalen	95
5.3.2	(Ex-)criminelen en verslaafden	96
5.3.3	'Zoekers'	97
5.3.4	Idealisten en politieke activisten	98
5.4	Vrouwen	99
5.4.1	Man-vrouw relaties en vriendschappen	100
5.4.2	De rollen van vrouwen	101
5.5	Recapitulatie	102
6	Slotbeschouwing	104
6.1	Nederlandse of internationale jihad?	104
6.2	Strijd tegen het kwaad en tegen onrechtvaardigheid	106
6.3	Ontvankelijkheid voor een jihadistische ideologie	109
6.4	Dynamiek van de samenwerkingsverbanden	111
6.5	Tot slot	112
	Summary	114
	Literatuur	118
	Bijlage 1	126

Afkortingen

AIVD	Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst
ANP	Algemeen Nederlands Persbureau
BSN	Burgerservicenummer
BVD	Binnenlandse Veiligheidsdienst
EIJ	Egyptische Islamitische Jihad
ETA	<i>Euskadi Ta Askatasuna</i> (Baskenland en Vrijheid)
EU	Europese Unie
FIS	<i>Front Islamique du Salut</i>
GAI	<i>Al Gama'a al Islamiyya</i> (de Islamitische Groep)
GIA	<i>Groupe Islamique Armée</i>
GICM	<i>Groupe Islamique Combattant Marocain</i>
GICT	<i>Groupe Islamique Combattant Tunesien</i>
GSPC	<i>Groupe Salafiste pour la Prédication et le Combat</i>
HBO	Hoger beroepsonderwijs
ICT	Informatie en Communicatie Technologie
IRA	<i>Irish Republican Army</i>
IVTS	<i>Informal Value Transfer Systems</i>
KLPD	Korps Landelijke Politiediensten
MBO	Middelbaar beroepsonderwijs
MSN	<i>Microsoft Network</i>
NCTb	Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding
OM	Openbaar Ministerie
OV	Openbaar Vervoer
PLO	<i>Palestine Liberation Organization</i>
RaRa	Revolutionaire Anti-Racistische Actie
ROC	Regionaal Opleidingscentrum
VMBO	Vorbereidend middelbaar beroepsonderwijs
VoIP	<i>Voice over Internetprotocol</i>
VS	Verenigde Staten
WODC	Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum
WTC	<i>World Trade Center</i>

Samenvatting

Wat is de aard van het jihadistisch terrorisme in Nederland aan het begin van de 21ste eeuw als we ons baseren op de kennis die de politie hierover heeft vergaard? Dat is de vraag die in dit onderzoek centraal staat. Om het inzicht in de aard van dit verschijnsel te vergroten, is de informatie die tijdens (grootschalige) opsporingsonderzoeken naar jihadistische activiteiten is verzameld systematisch geanalyseerd. Met jihadistische activiteiten verwijzen we naar activiteiten die gericht zijn op het leveren van een bijdrage aan de gewapende strijd tegen het Westen en tegen andere gepercipieerde vijanden van de islam. Voor dit onderzoek zijn in totaal twaalf opsporingsonderzoeken bestudeerd die tussen juli 2001 en juli 2005 in Nederland zijn verricht. Daarmee schetsen we een tijdsbeeld. Het meest recente door ons geanalyseerde opsporingsonderzoek speelde in de lente van 2005. Op welke wijze het verschijnsel van jihadisme nadien onder invloed van ontwikkelingen – wereldwijd en in eigen land – is veranderd, kunnen we niet overzien.

We baseren dit onderzoek op politiedossiers. Dat brengt belangrijke beperkingen met zich mee. In de eerste plaats komen niet alle jihadistische activiteiten ter kennis van de politie en wordt niet naar alle jihadistische activiteiten waarmee de politie bekend raakt een opsporingsonderzoek verricht. In de tweede plaats hebben we slechts een deel van de zaken geselecteerd waarnaar in de onderzoeksperiode een opsporingsonderzoek is verricht. Mogelijk heeft deze selectie ons beeld beïnvloed. In de derde plaats baseren we ons op de informatie die door opsporingsteams is verzameld met het doel terroristische misdrijven te reconstrueren en – ondersteund door bewijs – aan de rechtbank voor te leggen. Deze focus van de opsporingsteams, hun onderzoekshypothesen en de daarmee gepaard gaande selectie en interpretatie van informatie, is eveneens van invloed op onze beeldvorming. De bevindingen die wij hier presenteren moeten in dit licht worden gezien.

Ten behoeve van een zo objectief mogelijke analyse van het beschikbare opsporingsmateriaal, maar ook omdat er vaak sprake is van verwevenheid tussen verschillende opsporingsonderzoeken naar jihadistische activiteiten, hebben we ervoor gekozen het geselecteerde opsporingsmateriaal *in zijn totaliteit* te beschouwen, en minder waarde te hechten aan de structuren van de afzonderlijke opsporingsonderzoeken. Het *ruwe* empirische materiaal is vervolgens geherstructureerd, zodat clusters van samenwerkende personen en gemeenschappelijke activiteiten in samenhang konden worden bestudeerd. Bij het analyseren van dit materiaal hebben we ons gericht op drie dimensies van dit fenomeen, namelijk op (1) jihadistische samenwerkingsverbanden; (2) activiteiten die binnen deze samenwerkingsverbanden worden verricht; en (3) jihadistische actoren.

In deze samenvatting geven we een kort overzicht van de belangrijkste onderzoeksbevindingen. In de slotbeschouwing van dit rapport worden de onderzoeksbevindingen in onderlinge samenhang besproken vanuit een meer theoretisch perspectief.

Samenwerkingsverbanden

De jihadistische samenwerkingsverbanden, zoals deze naar voren komen uit het totaal van geanalyseerde ruwe opsporingsgegevens, kunnen worden gekarakteriseerd aan de hand van goeddeels *overeenkomstige kenmerken*. Personen die samenwerkingsverbanden ‘aandrijven’ laten zich inspireren door een op geweld gericht salafistisch-jihadistisch gedachtegoed met wereldomvattende pretenties. Zij verkondigen het, en geven er met zeer diverse activiteiten invulling aan. Ondanks prioriteitsverschillen doen zij dit doorgaans zowel in binnen- als buitenland.

Hoewel er in deze samenwerkingsverbanden ook mensen betrokken zijn die slechts zijdelings, of met minder ideologische geestdrift, bijdragen aan het operationaliseren van dit gedachtegoed, duiden we alle actief betrokken personen in dit rapport aan als jihadistische *actoren*. Zonder de

opportunistische of minder bewuste participatie van sommigen zouden de samenwerkingsverbanden immers anders hebben gefunctioneerd. Mede doordat zo, naast personen met zeer diverse (jihadistische) achtergronden, ook mensen met een crimineel verleden, bekeerlingen en sympathisanten betrokken raken bij jihadistische samenwerkingsverbanden, hebben deze groepen een gemêleerd karakter. Die heterogeniteit geldt ook voor hun sociale en culturele kenmerken. Binnen alle bestudeerde relatiestelsels zijn actoren actief met diverse nationale en geografische wortels. Zij spreken verschillende talen en hebben verschillende culturele achtergronden. Hiernaast trekken in alle samenwerkingsverbanden mensen uit verschillende leeftijdscategorieën met elkaar op en zijn in sommige clusters zowel mannen als vrouwen actief. Alléén op het gebied van religie geven de samenwerkingsverbanden blijk van homogeniteit: nagenoeg alle actoren baseren hun geloofsovertuigingen op de soennitische stroming binnen de islam.

De gemeenschappelijke religie is slechts één bindingsfactor die verklaart waardoor bepaalde mensen tot jihadistische relatiestelsels worden aangetrokken. Vooral de ideologie in het verlengde hiervan, die door actoren in de voorhoede wordt verkondigd, is een belangrijke bindingsfactor. Toch lijken de meeste actoren vooral affiniteit te hebben met één of meer *facetten* van deze ideologie, zoals het thema van mondiaal onrecht tegen moslims, rebellie tegen het bestaande maatschappelijke systeem, of rigide richtlijnen voor een zuiver bestaan. Ook verbinden sommigen zich primair met jihadistische samenwerkingsverbanden, omdat hierin mensen een rol spelen die kunnen voorzien in belangrijke levensbehoeften. Andere bindingsfactoren zijn gezamenlijke activiteiten, sociale voordelen en rolmodellen. Personen die leiding of richting geven aan actoren, bezitten daarmee eveneens bindende kwaliteiten. Zij kunnen sociale en ideologische stabiliteit en cohesie binnen jihadistische clusters waarborgen. Tot eigenschappen die hun een vorm van macht en gezag geven, behoren dikwijls religieuze en ideologische deskundigheid, levens- of strijdervaring, en het feit dat zij anderen zowel kunnen belonen als bestraffen.

Een aantal structurele kenmerken van jihadistische samenwerkingsverbanden zorgt voor goede verbindingen tussen (clusters van) actoren. Door de aanwezigheid van duurzame sociale fundamenteën (vertrouwensrelaties), reële en virtuele ontmoetingsplaatsen én spilfiguren, vertonen deze samenwerkingsverbanden niet alleen een hechte interne, maar ook een dynamische *onderlinge samenhang*. Hierdoor maken ze – als clusters – in de praktijk deel uit van een bredere internationale jihadistische beweging.

De aanwezigheid van personen die een ideologisch of militant referentiekader uit de islamitische wereld met zich meedragen, blijkt in alle geanalyseerde relatiestelsels cruciaal (geweest) voor jihadistische clustervorming en -besteding. Deze *'heartland-oriented'* actoren mobiliseren en/of trekken mensen aan. In een westerse context bezitten zij een relatief groot vermogen om een coherent jihadistisch verhaal 'aan de man' te brengen. Vanwege hun specifieke kwaliteiten, contacten en ervaringen – die hun geloofwaardigheid en sociale status ten goede komen – vervullen zij vaak voorbeeldfuncties en fungeren zij betrekkelijk vaak als rolmodellen. Complexe interacties tussen deze personen enerzijds en ontvankelijke personen anderzijds – met name lokaal opgegroeide of gevormde moslims, illegalen en bekeerlingen – geven doorslaggevende impulsen aan radicaliseringsprocessen.

Het zijn dit soort interacties die de afwezigheid van formele hiërarchische verhoudingen binnen de bestudeerde jihadistische samenwerkingsverbanden opvangen. Hoewel het ene relatiestelsel iets meer organisatorische substantie bezit dan het andere, gaat het steeds om informele, fluïde en sterk gedecentraliseerde verbanden waarin mensen met een vrij grote (improvisatie)vrijheid invulling geven aan uiteenlopende taken. Van strak georganiseerde verticale verhoudingen is nooit sprake. We constateren aaneenschakelingen van informele *afhankelijkheid-ontvankelijkheidsrelaties*. Actoren die afhankelijk zijn van de inzet en capaciteiten van anderen, geven sturing aan personen die zich ontvankelijk voor hen tonen. Dergelijke relaties zijn relatief van karakter. Richtinggevende actoren blijken namelijk zelf vaak weer ontvankelijk voor de sturing van andere actoren in binnen- of buitenland die van hun inzet profiteren.

Activiteiten

Uit de door ons geanalyseerde opsporingsonderzoeken blijkt dat actoren in Nederland zeer diverse activiteiten ontplooiën. Vrijwel zonder uitzondering maken deze activiteiten duidelijk hoe sterk de onderzochte jihadistische samenwerkingsverbanden zijn verweven met internationale jihadistische netwerken. Daarbij tonen actoren zich, zowel in binnen- als in buitenland, telkens weer bijzonder mobiel en lijken zij onderlinge afstemming en informatie-uitwisseling door *face-to-face* contacten nog altijd te prefereren boven communicatie op afstand (internet en telefoon). We kunnen hun activiteiten naar soort onderverdelen.

Bij bekeren, vormen, scholen en trainen is doorgaans sprake van een wisselwerking tussen mobilisatie en zelfselectie: jihadistische rolmodellen zoeken ontvankelijke personen, maar worden tegelijkertijd ook opgezocht.

In de bestudeerde relatiestelsels laten actoren die daadwerkelijk van plan zijn om aanslagen te plegen, en daartoe voorbereidingshandelingen verrichten, zich inspireren door rolmodellen en *Al Qaeda*aanse denkbeelden, maar zij gaan verder betreffende zelfstandig en met veel improvisatie te werk. Hierbij lijken zij op gelegenheidsbasis te handelen en geen fundamenteel onderscheid te maken tussen binnenlandse en buitenlandse doelwitten. Wanneer actoren in de geselecteerde opsporingsdossiers bedreigingen uiten aan het adres van personen en instanties, vindt dit zelden plaats in het publieke domein en is onderlinge opruiing hun voornaamste doel. Veel van de talrijke handelingen waarmee actoren jihadistische kernactiviteiten ondersteunen, zijn crimineel van aard: documentvervalsing en -fraude, inbraak en beroving, en in mindere mate drugshandel en -productie en creditcardfraude. Ook faciliteren zij door geld in te zamelen of door opvang en verblijf te bieden aan extremistische broeders. Geld en goederen (zoals gestolen paspoorten) worden vaak persoonlijk of door middel van koeriers uitgewisseld. En om te reizen maken actoren regelmatig gebruik van gestolen OV-kaarten en paspoorten. Dit geldt in het bijzonder voor illegale actoren. Het faciliteren van reisbewegingen lijkt binnen de jihadistische beweging wel een *business* op zich.

Ondertussen zijn jihadisten zich er van bewust dat opsporingsdiensten hen in de gaten kunnen houden. Hun activiteiten op het gebied van afscherming zijn divers. Volgens de politie zijn actoren bovendien vaak goed op de hoogte van de manier waarop opsporingsdiensten te werk gaan. Dit kan het politiewerk compliceren. Doordat de meeste contacten en afspraken tussen jihadisten *face-to-face* plaatsvinden, is het voor opsporings- en veiligheidsdiensten extra moeilijk om de activiteiten van actoren op afstand te volgen.

Ten slotte kunnen we uit het opsporingsmateriaal het een en ander leren over de wijze waarop jihadistische activiteiten worden ingebed in het alledaagse bestaan van de actoren. Dit biedt met name zicht op de plekken waar zij zich vaak manifesteren en waar zij anderen ontmoeten. Tot de meest opvallende ontmoetingsplaatsen behoren beluizen, internetcafés, asielzoekerscentra, penitentiaire inrichtingen en islamitische centra.

Actoren

In de twaalf bestudeerde opsporingsonderzoeken komen in totaal 113 verschillende actoren naar voren die in de onderzoeksperiode actief zijn geweest op Nederlandse bodem. In deze actorenpopulatie vinden we mensen met *uiteenlopende levensverhalen en sterk verschillende achtergronden en drijfveren*. Hoewel we géén terroristische daderprofielen kunnen identificeren, springen vier groepen van personen in het oog voor wie categorisch overeenkomstige omstandigheden en daaraan gerelateerde motivaties kunnen gelden. Ten eerste zijn *illegalen* in alle jihadistische samenwerkingsverbanden ruim vertegenwoordigd. Voor illegalen kunnen dit soort relatiestelsels voorzien in belangrijke (levens)behoeften, zoals onderdak, (valse) documenten, werk, sociale opvang, respect en aanzien, en een zinvol bestaan. Ten tweede participeren in de onderzochte populatie opvallend veel (*ex-*)*verslaafden en mensen met een crimineel verleden*, die met het jihadisme en de strenge, duidelijke en als zuiver veronderstelde salafistische leer een nieuwe richting aan hun leven hebben gegeven. Voor 'zoekers' met existentiële of identiteitsvragen, ten derde, oefenen jihadistische clusters

aantrekkingskracht uit omdat deze tegemoetkomen aan hun hang naar zingeving, of zorgen voor structuur in het leven, sociale binding of een positief zelfbeeld. En ten vierde onderscheiden we *idealisten en politieke activisten*, voor wie maatschappelijke ongenoegens de belangrijkste motivatie vormen voor hun betrokkenheid bij de internationale jihadistische beweging.

Tot slot

Al met al laten onze bevindingen vooral de complexiteit en meerduidigheid zien waarmee het fenomeen jihadistisch terrorisme zich tijdens de onderzoeksperiode (tussen 2001 en 2005) in Nederland heeft voorgedaan. We hebben telkens te maken met zeer fluïde en informele samenwerkingsverbanden, die door hun onderlinge en transnationale verwevenheid als gedecentraliseerde clusters onderdeel uitmaken van een bredere beweging. Bovendien ontplooiën jihadistische samenwerkingsverbanden vaak een diffuus verdeelde en grote diversiteit aan activiteiten, waarvan het doel – en daarmee de gevaarsdreiging – soms pas achteraf wordt doorzien. Waar directe voorbereidingshandelingen voor aanslagen alarmbellen kunnen doen rinkelen, kunnen subtielere activiteiten, zoals geldinzameling, documentfraude en andere vormen van faciliterende criminaliteit, de jihadistische beweging in den brede steunen en in stand houden. Jihadistische activiteiten die zijn gericht op afscherming zijn vaak al even divers en worden systematisch ingezet.

Ook op het niveau van het individu blijkt de situatie complex. De bestudeerde jihadistische samenwerkingsverbanden ontleen hun capaciteiten aan mensen met zeer uiteenlopende achtergronden, origines, leeftijden en motieven. Door hun vrij gemêleerde en wisselende sociaal-culturele samenstellingen zijn jihadistische gemeenschappen moeilijk te typeren en zijn er ook geen duidelijke risicoprofielen van jihadistische individuen te geven.

Jihadistisch terrorisme is een complex fenomeen. Onderzoekers die de relatieve luxe hebben een fenomeen achteraf uitgebreid te analyseren hebben het gemakkelijker dan overheden en instanties die dit verschijnsel in real-time dienen te bestrijden. Maar het maakt de bevindingen zoals beschreven in dit rapport des te waardevoller. Kennis en inzicht in de aard van jihadistisch terrorisme zijn immers noodzakelijk, zowel voor de vorming en toetsing van wetenschappelijke theorieën op dit gebied, als voor de aanpak van het fenomeen.

1 Inleiding

Tussen september 2001 en december 2005 zijn er in Nederland ruim honderd mensen aangehouden omdat zij verdacht werden van activiteiten die in verband werden gebracht met jihadistisch terrorisme. Al deze personen waren voor een kortere of langere periode onderwerp van een opsporingsonderzoek van de politie. Onze kennis over wie die mensen zijn, wat zij deden en welke doelen zij met hun activiteiten voor ogen hadden, is tot dusver voornamelijk gebaseerd op wat er in de media over wordt verteld. Hoewel journalisten vaak een goede informatiepositie hebben, en in uitzonderingsgevallen zelfs beschikken over (delen van) een politiedossier, is er tot op heden noch in Nederland, noch in het buitenland, een systematische analyse verschenen van de informatie die in opsporingsonderzoeken werd vergaard over deze verdachten en over hun activiteiten. Het doel van het onderhavige onderzoek is het inzicht in de aard van jihadistisch terrorisme in Nederland te vergroten door deze informatie systematisch te analyseren.

Terrorisme is van alle tijden (zie ook Duyvesteyn & De Graaf, 2007). Het is een instrument dat door groepen van uiteenlopende aard wordt gebruikt om politieke of maatschappelijke doelen te bereiken. Door met gewelddadige acties chaos, verwarring en angst te zaaien, wordt getracht het bestaande maatschappelijke leven en de bestaande politieke stabiliteit te ontwrichten en de gewenste verandering af te dwingen. Sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw vinden er in Nederland elk decennium gemiddeld tien terroristische of politiek gewelddadige incidenten plaats.¹ De politiek gedreven gijzelingen, kapingen, bomaanslagen, liquidaties en bedreigingen die plaatsvonden tussen de jaren zeventig en het eind van de vorige eeuw werden onder meer opgeëist door Molukkers, Koerden, de IRA, de ETA, de PLO, het Japanse Rode Leger, de Rode Jeugd, RaRa, en het Dierenbevrijdingsfront.

Aan het begin van de eenentwintigste eeuw tekent zich een vorm van terrorisme af die zich vooral kenmerkt door het internationale karakter, en daarmee samenhangend de schokgolf die de terroristische bedreigingen en aanslagen wereldwijd teweeg brengen. Volgens Rapoport (2001, 2004) hebben zich in de afgelopen eeuw verschillende – min of meer in de tijd afgebakende – golven van internationaal terrorisme afgetekend. Rapoport onderscheidt een anarchistische golf die rond 1880 ontstond en tot 1920 voortduurde, een antikoloniale golf die zich omstreeks 1920 begon af te tekenen en tot 1960 voortduurde, een nieuw-linkse golf die eind jaren zestig begon en tot in de jaren negentig voortduurde, en een religieuze golf die in 1979 opkwam en waar we nu ook in Nederland mee te maken hebben.

Volgens verschillende wetenschappers heeft deze laatste terroristische golf een aantal opvallende kenmerken: (1) de betrokken groepen dienen geen staatsbelangen; (2) ze zijn over landsgrenzen met elkaar verbonden in een wereldwijd opererend netwerk; (3) ze verantwoorden hun terroristische daden vanuit een gezamenlijke revolutionaire ideologie die specifieke en concrete binnenlandse eisen overstijgt; en (4) hun daden jagen een schokgolf door de internationale gemeenschap die zich geconfronteerd voelt met een haast ongrijpbare wereldwijde samenzwering. Deze onderzoekers stellen dat het bij dit internationale jihadistische terrorisme meer gaat om een religieus geïnspireerd gedachtegoed dan om pure religie, en dat mensen die hierbij betrokken zijn bovenal een verandering van het systeem nastreven (Coolsaet, 2004, 2005; Nesser, 2004; De Wijk & Relk, 2006).

Veel jihadistische terroristen beweren te vechten voor een nieuw kalifaat. In ieder geval vechten velen tegen de moslimregimes die aan de oprichting hiervan in de weg zouden staan, tegen hun westerse beschermheren, en meer in het algemeen tegen de mondiale dominantie van het Westen. Het utopische doel van veel van deze terroristen is de democratische rechtsorde omver te werpen en te vervangen door het radicaal-islamitische concept: een heilstaat waarin de

¹ Volgens de definities van de AIVD onderscheidt terrorisme zich van politiek gewelddadig activisme door het streven naar of incalculeren van menselijke slachtoffers (Binnenlandse Veiligheidsdienst [BVD], 2001a).

zuivere islam heerst, waarin alle bestaande machtsstructuren zijn doorbroken, waarin alléén de macht van God wordt aanvaard en waarin iedereen leeft volgens de wetten van God. Maar dat is niet het hele verhaal. Net zoals bij het anarchistisch terrorisme aan het begin van de twintigste eeuw het geval was, lijken diverse jihadistisch terroristische groeperingen niet direct met elkaar verbonden te zijn, niet direct met elkaar samen te werken en niet altijd vanuit dezelfde motieven te handelen. Ze staan slechts zijdelings of niet met elkaar in contact. Soms halen ze inspiratie bij elkaar, maar de verschillende groepen en individuen lijken betrekkelijk autonoom te handelen. Volgens Bakker (2006) strijdt in werkelijkheid ook niet elke jihadist met het doel een kalifaat te stichten. Frustratie over de eigen maatschappelijke positie, woede over de internationale politiek, boosheid over binnenlands beleid en binnenlandse actualiteiten, sensatiezucht, en de behoefte aan zelfexpressie kunnen tot terroristische activiteiten leiden. Het lijkt dus ook op het niveau van het individu te gaan om verschillende personen met verschillende motieven, verschillende achtergronden en verschillende doelen. De strijd die zij voeren vloeit voor een deel voort uit een religieus geïnspireerde ideologie. Een deel van deze terroristen lijkt die ideologie echter te gebruiken als legitimering van daden die vanuit andere motieven en achtergronden worden gepleegd (zie ook: De Graaff, 2007). Maar of het gedachtegoed nu wordt gebruikt als inspiratiebron of als legitimering van activiteiten; de gezamenlijke overtuiging dát er gestreden moet worden, maakt dat verschillende groepen en personen elkaars activiteiten ervaren als een gezamenlijke strijd en dat hun activiteiten ook door de buitenwereld onder dezelfde noemer worden geschaard. Wat deze actoren bindt, wat maakt dat zij steun vinden bij elkaar, en wat maakt dat verschillende groepen en personen hun strijd kunnen ervaren als een gezamenlijke wereldwijde strijd, is vooral hun gezamenlijke haat tegen het Westen en hun gedeelde gevoelens van onmacht, vernedering en woede (vergelijk: Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst [AIVD], 2004a; Berger, 2001; Coolsaet, 2004, 2005).

Dit inleidende hoofdstuk begint met een beschrijving van de doelstelling van ons onderzoek. Vervolgens wordt het onderwerp van onderzoek kort gedefinieerd en volgt een overzicht van de onderzoeksvragen, de opzet van het onderzoek en de onderzoeksmethode. Daarna volgt een uiteenzetting van de wijze waarop de bevindingen in dit rapport geanonimiseerd worden gepresenteerd. Het hoofdstuk eindigt met een kort overzicht van de opbouw van dit rapport.

1.1 Doelstelling van het onderzoek

De afgelopen jaren is een groot aantal wetenschappelijke publicaties verschenen over het verschijnsel jihadistisch terrorisme (zie voor recente overzichten van de literatuur op dit gebied bijvoorbeeld Bouhana & Wikström, 2008; Ranstorp, 2006; Silke, 2008; Taylor & Horgan, 2006; Victoroff, 2005). Het verschijnsel wordt vanuit veel verschillende invalshoeken en perspectieven bestudeerd, maar tot op heden heeft al dit onderzoek niet tot omvattende theorieën geleid.² Hiervoor zijn meerdere oorzaken aan te geven. In de eerste plaats is jihadistisch terrorisme een complex fenomeen dat historische, religieuze, culturele, politieke, sociale en gedragsmatige aspecten in zich draagt en waarbij individu, groep en omgeving elkaar wederzijds beïnvloeden. In de tweede plaats bepaalt het doel van de onderzoekers welke aspecten van dit fenomeen worden belicht. Onderzoekers die gericht zijn op theorievorming, vestigen hun aandacht op andere aspecten dan onderzoekers die gericht zijn op de ontwikkeling of evaluatie van contraterrorismebeleid. In de derde plaats is een deel van de wetenschappelijke wereld van mening dat terrorisme als een algemeen verschijnsel moet worden beschouwd, terwijl een ander deel juist benadrukt dat diverse typen en vormen van elkaar moeten worden onderscheiden en als afzonderlijke fenomenen moeten worden bestudeerd. In de vierde plaats is er bij de onderzoekers in dit werkveld een groot gebrek aan gedegen empirische gegevens. Dit alles heeft tot gevolg dat er op verschillende niveaus en vanuit verschillende invalshoeken

² Zie hierover ook Bakker, 2004; Van der Pligt & Koomen, 2009.

verklaringen worden gezocht en gevonden voor het verschijnsel jihadistisch terrorisme, terwijl er tot op heden weinig inzicht is in de waarde van deze theorieën.

Het doel van dit onderzoek is niet het verschijnsel jihadistisch terrorisme te verklaren, of verbanden te leggen tussen verschillende theorieën hierover. Het primaire doel is inzicht te bieden in de manier waarop jihadistische activiteiten zich in de onderzoeksperiode – tussen 2001 en 2005 – in Nederland hebben gemanifesteerd. Deze kennis kan vervolgens gebruikt worden in de opsporingspraktijk en bij de ontwikkeling van contraterrorismebeleid, maar ook bij het vormen en toetsen van wetenschappelijke theorieën op dit gebied. Hierbij baseren we ons op empirische casus. Op basis van gegevens uit concrete politieonderzoeken richten we ons op de centrale vraag: ‘Wat is de aard van het jihadistisch terrorisme in Nederland?’. Om deze vraag te kunnen beantwoorden, richten we ons op de onderstaande onderzoeksvragen:

Wat zijn de kenmerken van jihadistische samenwerkingsverbanden?

- Wat is de inhoudelijke oriëntatie van jihadistische samenwerkingsverbanden?
- Hoe is het jihadistisch terrorisme internationaal ingebed?
- Is er sprake van internationale samenwerking?
- Hoe worden jihadistische samenwerkingsverbanden gevormd?
- Wat bindt actoren aan deze groepen?
- Welke beïnvloedingsfactoren spelen hierbij een rol?
- Is er sprake van formele of informele machtsverhoudingen?
- Op welke wijze werken de actoren samen?
- Is er sprake van een duidelijke rol- en taakverdeling?
- Hoe kunnen de organisatorische structuren van de bestaande relatiestelsels worden gekarakteriseerd?

Welke activiteiten worden binnen jihadistische samenwerkingsverbanden verricht?

- Welke activiteiten voeren de actoren concreet uit?
- Welke doelen hebben de actoren met deze activiteiten voor ogen?
- Hoe gaan zij hierbij te werk?
- Op welke wijze schermen zij hun activiteiten af en beschermen zij zich tegen risico's?
- Hoe worden jihadistische activiteiten in het dagelijkse leven van de actoren ingebed?

Wie zijn de jihadistische actoren?

- Welke achtergrondkenmerken hebben de actoren (o.a. leeftijd, geslacht, herkomstland, verblijfsstatus, opleidingsniveau, burgerlijke staat, criminele antecedenten)?
- Zijn er verschillende typen actoren te onderscheiden op grond van gemeenschappelijke achtergronden en motieven?
- Wat is de rol van vrouwen in deze samenwerkingsverbanden?

Door de informatie die opsporingsteams hebben vergaard over het verschijnsel jihadistisch terrorisme aan de hand van deze vragen te analyseren, hopen we tot inzichten te komen die kunnen bijdragen aan de aanpak ervan. Bij het beantwoorden van de onderzoeksvragen zullen we verklaringen voor de fenomenen die we tegenkomen echter niet uit de weg gaan. We zullen deze fenomenen beschrijven en in verband brengen met bestaande theorieën. Zodoende hopen we met dit onderzoek ook een bijdrage te kunnen leveren aan de theorievorming op dit gebied.

1.2 Jihadistisch terrorisme en jihadistische activiteiten

Alvorens in te gaan op de wijze waarop dit onderzoek is uitgevoerd, is het goed de term jihadistisch terrorisme – het onderwerp van onderzoek – nader te definiëren. *Jihad* betekent van

oorsprong een streven naar het goede en een strijd tegen het kwade in algemene zin.³

Tegenwoordig wordt deze term in het Westen echter door zowel moslims als niet-moslims vaak gebruikt om te verwijzen naar de ‘heilige oorlog’: de strijd tegen de vijanden van de islam, ter verdediging en verbreiding van het geloof. Ook de AIVD gebruikt de term jihad om ‘de gewapende strijd ten behoeve van (het land van) de islam’ aan te duiden. In lijn daarmee wordt de term *jihadisme* gebruikt om de stroming aan te duiden die de gewapende strijd ziet als een plicht voor alle moslims (AIVD, 2008). Volgens de AIVD is deze stroming bij uitstek bereid om terrorisme in te zetten als middel om de strijd te voeren tegen het Westen, waarbij deze instantie *terrorisme* definieert als ‘het plegen van of dreigen met op mensenlevens gericht geweld om maatschappelijke veranderingen te bewerkstelligen en politieke besluitvorming te beïnvloeden’ (BVD, 2001a).

In dit rapport hanteren we deze definitie, omdat hierin een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen terrorisme – dat op mensenlevens gericht is – en activisme. Dit onderscheid blijkt ook leidend te zijn in de Nederlandse opsporingspraktijk.⁴ Met *jihadistisch terrorisme* verwijzen we daarom naar de bereidheid om een bijdrage te leveren aan de gewapende strijd tegen het Westen en tegen andere gepercipieerde vijanden van de islam, door te dreigen met of gebruik te maken van op mensenlevens gericht geweld, of van aanslagen waarbij menselijke slachtoffers worden ingecalculeerd (vergelijk AIVD, 2008).

In de praktijk is het niet altijd mogelijk om personen en activiteiten die voorkomen in de geanalyseerde dossiers te karakteriseren aan de hand van deze definitie. Van sommige personen of clusters die een actieve rol spelen in jihadistische samenwerkingsverbanden is het niet duidelijk of zij daadwerkelijk bereid zijn geweld te gebruiken, hiermee te dreigen, of anderen hiertoe aan te zetten. Van deze personen kan worden vastgesteld dat zij activiteiten uitvoeren waarmee zij een jihadistisch relatiestelsel ondersteunen, maar is er daarmee sprake van terroristische daden? En zijn het daarmee terroristen? Deze vraag is niet altijd te beantwoorden. Dit geldt met name bij faciliterende en ideologische activiteiten die worden uitgevoerd in jihadistische clusters, en voor personen die wel betrokken zijn bij dergelijke activiteiten, maar niet direct bij het plegen van of aanzetten tot gewelddaden en andere strafbare feiten. Ook aan deze personen, die zich vaak meer in de periferie van jihadistische relatiestelsels bewegen, en aan hun handelingen besteden we aandacht in dit rapport. Zij vormen immers een onderdeel van het fenomeen dat we hier beschrijven. We zullen daarom omzichtig omgaan met het gebruik van de term terrorisme.

1.3 Onderzoeksmethode en gegevensverzameling

Dit onderzoek beoogt het inzicht in de aard van het jihadistisch terrorisme in Nederland te vergroten door de informatie die de politie heeft vergaard tijdens (grootschalige) opsporingsonderzoeken naar vormen van jihadistisch terrorisme systematisch te analyseren. Hiertoe maken we gebruik van een aangepaste versie van de methode die eind jaren negentig door het WODC werd ontworpen om de aard van en de ontwikkelingen in de georganiseerde criminaliteit in Nederland te onderzoeken (zie Kleemans, Van den Berg & Van de Bunt, 1998;

³ Islamitische theologen onderscheiden een ‘grote jihad’ en een ‘kleine jihad’. De grote jihad is de innerlijke strijd van de mens tegen het kwaad in zichzelf. De kleine jihad is de strijd tegen de ongelovigen en tegen de vijanden van de islam.

⁴ Nederland kent tot op heden geen wettelijke definitie van terrorisme. Wel is in de Wet terroristische misdrijven (WSr 83a) een omschrijving opgenomen van het begrip ‘terroristisch oogmerk’. Deze definitie luidt: ‘het oogmerk om de bevolking of een deel van de bevolking van een land ernstige vrees aan te jagen, dan wel een overheid of internationale organisatie wederrechtelijk te dwingen iets te doen, niet te doen of te dulden, dan wel de fundamentele politieke, constitutionele, economische of sociale structuren van een land of een internationale organisatie ernstig te ontwrichten of te vernietigen’. Verder heeft Nederland het EU-kaderbesluit Terrorismen van 13 juni 2002 onderschreven, waarin terroristische handelingen worden opgesomd, en hanteerden de AIVD en de NCTb ten tijde van ons onderzoek ten behoeve van hun taakuitoefeningen de in de tekst aangehaalde definitie, die is vastgelegd in een openbare publicatie van de AIVD in april 2001 (BVD, 2001a). Inmiddels is deze definitie overigens bijgesteld (AIVD, 2008; www.nctb.nl).

Kleemans, Brienen & van de Bunt, 2002; Van de Bunt & Kleemans, 2007).⁵ In deze paragraaf beschrijven we op welke wijze de afgesloten opsporingsonderzoeken – die de basis vormen van dit onderzoek – zijn geselecteerd en hoe we bij het analyseren van dit bronmateriaal te werk zijn gegaan.

1.3.1 Selectie van zaken

Voor het onderhavige onderzoek zijn in totaal twaalf afgesloten opsporingsonderzoeken geselecteerd die tussen juli 2001 en juli 2005 in Nederland zijn verricht. Voor de selectie van zaken hebben we de hulp ingeroepen van verschillende terrorisme-experts van het Openbaar Ministerie (OM) en van het Korps Landelijke Politiediensten (KLPD). Aan de hand van een overzicht van alle opsporingsonderzoeken naar jihadistisch terrorisme die in de genoemde periode in Nederland plaatsvonden, hebben deze experts de voor ons meest interessante zaken geselecteerd. Dit gebeurde op basis van twee criteria.

In de eerste plaats wilden we gegevens verzamelen over zoveel mogelijk verschillende facetten van het fenomeen jihadistisch terrorisme, zoals dit zich in de periode 2001-2005 in Nederland heeft gemanifesteerd. Hiertoe vroegen we de opsporingsexperts te kiezen voor zaken die vanuit dat perspectief de meeste toegevoegde waarde zouden hebben.

In de tweede plaats wilden we zoveel mogelijk harde gegevens verkrijgen over dit fenomeen. Hiertoe vroegen we de experts bij het maken van een selectie rekening te houden met de ‘rijkheid’ en de ‘hardheid’ van het verzamelde opsporingsmateriaal. Grootschalige opsporingsonderzoeken waaraan met veel menskracht is gewerkt en waarin veel verdachten en betrokkenen in beeld zijn gekomen, bevatten doorgaans rijkere gegevens dan kleinere onderzoeken die zich op activiteiten van enkele personen hebben gericht. Daarnaast is de aard van de ingezette opsporingsmethoden relevant. In sommige zaken hebben opsporingsteams door de inzet van bijzondere opsporingsbevoegdheden (zoals observatie, het aftappen van telefoon- en computercommunicatie en opname van vertrouwelijke communicatie) een gedetailleerd beeld gekregen van de handel en wandel van bepaalde personen; in andere zaken zijn de verdachten relatief snel aangehouden en hebben de opsporingsteams vooral gegevens verzameld door woningen te doorzoeken en mensen te ondervragen. De intensiteit waarmee opsporingsteams hebben kunnen rechercheren, de mate waarin ze gebruik hebben kunnen maken van indringende opsporingsbevoegdheden en de mate waarin ze op zoek zijn gegaan naar extra getuigen, is van invloed op zowel de rijkheid als de hardheid van het door hen verzamelde opsporingsmateriaal. Doorgaans kan meer waarde worden gehecht aan informatie uit afgeluisterde gesprekken, verslagen van observatieteams, resultaten van forensisch-technisch onderzoek en verklaringen van (onafhankelijke) getuigen dan aan verklaringen die verdachten zelf over hun eigen handelen tegenover de politie hebben afgelegd.⁶

Uitgaande van de opgestelde criteria verstrekten de experts ons een lijst met zaken die volgens hen een goed beeld geven van de wijze waarop het fenomeen jihadistisch terrorisme zich in de periode 2001-2005 in Nederland heeft gemanifesteerd. De geraadpleegde experts bleken het verrassend goed met elkaar eens te zijn over de zaken die voldoen aan de criteria en waren ervan overtuigd dat de twaalf geselecteerde zaken samen een goede afspiegeling vormen van de opsporingsonderzoeken die politie en justitie in de genoemde periode naar jihadistisch terrorisme hebben verricht.

1.3.2 Gegevensverzameling

Voor de bestudering van de opsporingsonderzoeken en de beschrijving van het onderliggende materiaal, hebben we contact opgenomen met de rekercheteams en de officieren van justitie die verantwoordelijk waren voor de geselecteerde zaken. Deze sleutelpersonen zijn aan de hand van

⁵ Ten behoeve van dit onderzoek werden de door Kleemans en collega's ontwikkelde vragen- en aandachtspuntenlijsten aangepast en aangevuld. De belangrijkste onderzoeksvragen zijn weergegeven in paragraaf 1.1.

⁶ Zie hierover bijvoorbeeld Van Koppen (1998) en De Poot *et al.*, 2004 (in het bijzonder p. 301 t/m 323).

een vragenlijst geïnterviewd over één of meerdere opsporingsonderzoeken. Op basis van deze vragenlijst zijn voor elk dossier alle onderzoeksvragen zo systematisch mogelijk aan de orde gesteld. Bij de interviews waren telkens twee of drie onderzoekers aanwezig. Na een interview werd het bijbehorende politiedossier geanalyseerd en beschreven – wederom aan de hand van de vragenlijst. In de meeste gevallen werd dit gedaan door één van de onderzoekers. Alleen de meest omvangrijke dossiers⁷ zijn door meerdere onderzoekers geanalyseerd en beschreven. Tijdens het bestuderen van de opsporingsdossiers is onze aandacht vooral uitgegaan naar activiteiten die op Nederlands grondgebied zijn verricht en naar de actoren die hier in Nederland bij betrokken waren. Om de fenomenen die in ons land speelden in hun bredere context te kunnen plaatsen, zijn echter ook delen van buitenlandse opsporingsdossiers – die via rechtshulpverzoeken aan Nederlandse dossiers zijn toegevoegd – meegenomen in de analyses. Regelmatig krijgen jihadistische activiteiten namelijk vorm binnen relatiestelsels van mensen die over de landsgrenzen met elkaar zijn verbonden.

In de twaalf opsporingsonderzoeken komen in totaal 113 verschillende actoren naar voren die in de onderzoeksperiode actief zijn geweest op Nederlandse bodem. In dit rapport duiden we personen op wie een opsporingsteam zich heeft gericht, en over wie de politie tijdens een opsporingsonderzoek informatie heeft verzameld, aan als ‘actoren’ indien uit de dossiers blijkt dat zij actief waren betrokken bij een jihadistisch samenwerkingsverband. Zoals in paragraaf 1.2 al is uitgelegd, besteden we in dit onderzoek dus ook aandacht aan personen die zich meer in de periferie van de samenwerkingsverbanden bewegen, omdat zij onmiskenbaar een onderdeel vormen van het fenomeen dat we analyseren en beschrijven.

Uiteraard komen er tijdens opsporingsonderzoeken ook zijdelings personen of groepen in beeld die verder door de politie buiten beschouwing worden gelaten. Voorbeelden hiervan zijn rekruten of volgelingen van jihadististen over wie de politie geen nadere informatie heeft verzameld. In de hoofdstukken die handelen over samenwerkingsverbanden en activiteiten beschrijven we de rol van dergelijke groepen en personen – wanneer dit nodig is om specifieke fenomenen, zoals rekruteringsactiviteiten te kunnen beschrijven – voor zover de informatie uit de dossiers dat toelaat. In het hoofdstuk over de actoren, richten we ons enkel op de 113 personen over wie voldoende achtergrondinformatie is opgenomen in de bestudeerde politiedossiers.

1.3.3 Politiedossiers als bronmateriaal

Als het gaat om opsporingsonderzoeken naar jihadistisch terrorisme, is het onderscheiden van verschillende onderzoeken of ‘zaken’ een kunstmatige aangelegenheid. Er blijkt namelijk vaak verwevenheid te bestaan tussen verschillende opsporingsonderzoeken naar dit fenomeen die op verschillende plaatsen en momenten in de tijd door verschillende opsporingsteams zijn aangepakt.

In de politiepraktijk wordt met deze verwevenheid niet altijd hetzelfde omgegaan. Soms worden opsporingsonderzoeken die op elkaar voortbouwen samengenomen. In dat geval omvat één zaak soms verschillende clusters van personen die zich met geheel verschillende activiteiten hebben beziggehouden, maar die wel aan elkaar zijn gelieerd. In een ander geval kan een onderzoek naar een samenwerkingsverband uiteenvallen in verschillende zaken, en hebben afzonderlijke teams zich op verschillende personen en verschillende aspecten van hetzelfde fenomeen gericht. Voorts blijken individuele verdachten of betrokkenen soms op te duiken in verschillende opsporingsonderzoeken.

Mede vanwege deze verwevenheden tussen zaken hebben we ervoor gekozen het ruwe opsporingsmateriaal, dat wij aan de hand van de vragenlijsten selecteerden, in zijn totaliteit te beschouwen en minder waarde te hechten aan de verhaalstructuren van de afzonderlijke opsporingsonderzoeken. Dit empirische bronmateriaal is vervolgens geherstructureerd, zodat

⁷ Het betreft hier twee dossiers, waarvan het ene uit ongeveer vijftig gevulde ordners bestaat, en het andere uit meer dan honderd.

clusters van samenwerkende personen en gemeenschappelijke activiteiten in samenhang konden worden geanalyseerd.

Een tweede reden om de structuren van de afzonderlijke opsporingsonderzoeken die tussen 2001 en 2005 plaatsvonden los te laten, ligt in het feit dat de heersende ideeën over jihadistisch terrorisme in deze periode zijn veranderd. Direct na de millenniumwisseling was het jihadistisch terrorisme voor politie en justitie in Nederland bijvoorbeeld nog een onbekend fenomeen. De beeldvorming over dit fenomeen werd sterk beïnvloed door de historische context waarin het zich afspeelde.⁸ Zo maakte de politie vlak na 11 september 2001 gemakkelijker gewag van centraal aangestuurde 'Al Qaeda-cellen' dan later in de tijd, toen het schokeffect van de aanslagen enigszins was weggeëbd en de nuances over de organisatorische reikwijdte van Al Qaeda in het maatschappelijke debat waren teruggekeerd (Bakker & Boer, 2006). Dergelijke percepties kunnen de interpretatie van opsporingsbevindingen beïnvloeden, en daarmee ook van invloed zijn op de wijze waarop een politiedossier wordt opgebouwd. Ook om deze reden is het zinvol om de structuren van de bewijsconstructies los te laten en in de analyses uit te gaan van het ruwe bronmateriaal. Op die manier kunnen de opgespoorde gegevens zo neutraal mogelijk worden geanalyseerd.

Ten slotte is er nog een derde reden om de structuren van afzonderlijke opsporingsonderzoeken los te laten en het geselecteerde bronmateriaal in samenhang te heranalyseren. De verhaalstructuur van een opsporingsonderzoek wordt namelijk sterk bepaald door het wettelijke kader waarbinnen politie en justitie tot een tenlastelegging komen. Dit wettelijke kader is echter in de loop van de onderzoeksperiode – en ook daarna – veranderd. Ons onderzoek is gebaseerd op dossiers die zijn opgebouwd in een periode waarin nieuwe terrorismewetgeving is geïntroduceerd.⁹

Met de inwerkingtreding van de *Wet terroristische misdrijven* (10 augustus 2004) zijn enkele gedragingen die voorheen niet strafbaar waren – zoals werving voor de gewapende strijd en samenspanning met als doel een ernstig terroristisch misdrijf te plegen – strafbaar gesteld. Daarnaast zijn de straffen verzwaaard voor misdrijven die gepleegd worden met een terroristisch oogmerk. Deze verruiming van de strafbaarheid, heeft ook een strafvorderlijk effect: het maakt het mogelijk om in een vroegtijdig stadium strafvorderlijke bevoegdheden in te zetten en daardoor vroegtijdig in te grijpen. Na de onderzoeksperiode is er nieuwe wetgeving geïntroduceerd die zich specifiek richt op de opsporing en vervolging van terroristische misdrijven. Voorbeelden hiervan zijn de *Wet afgeschermd getuigen*¹⁰, waarmee de mogelijkheden van het gebruik van AIVD-informatie in het strafproces is vergroot, en de *Wet ter verruiming van de mogelijkheden tot opsporing en vervolging van terroristische misdrijven*¹¹. De mogelijkheden die politie en justitie ter beschikking staan, de feiten waarop zij de bewijsvoering richten én het oordeel dat de rechter binnen het bestaande wettelijke kader kan vellen over het verzamelde bewijsmateriaal zijn dus in de afgelopen jaren veranderd. Dit alles betekent niet alleen dat het verstandig is om in dit onderzoek de structuur van de bewijsconstructies los te laten en het geselecteerde bronmateriaal in zijn geheel te heranalyseren, maar tevens dat we ons oordeel over de hardheid van de verzamelde opsporingsgegevens niet kunnen baseren op het oordeel van de rechter. Binnen het huidige wettelijke kader zou dit oordeel mogelijk anders uitvallen dan binnen het wettelijke kader dat tijdens het strafrechtelijke onderzoek gold.¹²

⁸ Ditzelfde probleem wordt door Kleemans en collega's (1998; 2002) beschreven in de context van samenwerkingsverbanden in de georganiseerde misdaad. Aan het begin van de jaren negentig werd de beeldvorming over de georganiseerde misdaad sterk beïnvloed door onze kennis over Italiaanse en Amerikaanse maffia-organisaties. Die beeldvorming is inmiddels sterk veranderd door systematisch wetenschappelijk onderzoek.

⁹ Wet van 24 juni 2004, Stb. 2004, 290, inwerkingtreding 10 augustus 2004. Zie ook: Borgers (2007); De Poot *et al.* (2008, p. 11 e.v.).

¹⁰ Wet van 29 september 2006, Stb. 2006, 460, inwerkingtreding 1 november 2006.

¹¹ Wet van 20 november 2006, Stb. 2006, 580, inwerkingtreding op 1 februari 2007. Zie hierover ook: De Poot *et al.* (2008).

¹² In dit opzicht wijkt ons onderzoek af van andere onderzoeken waarin politiedossiers dienen als kennisbron, zoals de onderzoeken naar georganiseerde misdaad (zie hierover onder meer Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden, 1996; Kleemans *et al.*, 1998, 2002; Van de Bunt *et al.*, 2007).

1.4 Beperkingen en reikwijdte van het onderzoek

Dit onderzoek kent een aantal belangrijke beperkingen. We kunnen op basis van het geanalyseerde opsporingsmateriaal uitspraken doen over de aard van jihadistische samenwerkingsverbanden die zich tussen 2001 en 2005 in Nederland hebben gemanifesteerd, over de activiteiten die binnen deze relatiestelsels werden uitgevoerd en over de actoren die hierbij betrokken waren, *voor zover dat blijkt uit de afgesloten opsporingsonderzoeken*. In dit laatste zinsdeel schuilt een aantal beperkingen van ons onderzoek.

Allereerst komen niet alle jihadistische activiteiten ter kennis van de politie en wordt niet naar alle jihadistische activiteiten waarmee de politie bekend raakt een opsporingsonderzoek verricht. In de tweede plaats baseren we ons in dit onderzoek op een selectie van de zaken waarnaar in de onderzoeksperiode een opsporingsonderzoek is verricht. Mogelijk heeft deze selectie ons beeld van het fenomeen beïnvloed. In de derde plaats baseren we ons op de informatie die door opsporingsteams is verzameld met het doel terroristische misdrijven te reconstrueren en – ondersteund door bewijs – aan de rechtbank voor te leggen. Deze focus van de opsporingsteams, hun onderzoekshypothesen en de daarmee gepaard gaande selectie en interpretatie van informatie, is eveneens van invloed op onze beeldvorming. De bevindingen uit ons onderzoek moeten in dit licht worden gezien.

Een vierde beperking is dat dit onderzoek een beeld geeft van het jihadistisch terrorisme zoals het zich in Nederland manifesteerde tussen 2001 en 2005. Het laatste door ons geanalyseerde opsporingsonderzoek speelde in de lente van 2005. Op welke wijze het jihadisme nadien onder invloed van ontwikkelingen – wereldwijd en in eigen land – is veranderd, kunnen we niet overzien.

Op grond van het bronmateriaal kunnen we aangeven óf jihadistische verschijnselen in de onderzoeksperiode voorkomen, en of ze meer dan incidenteel voorkomen, óf juist dat we ze niet hebben kunnen constateren in het geselecteerde onderzoeksmateriaal. Daarnaast kunnen we uitspraken doen over verbanden tussen verschijnselen en over mechanismen die daarbij een rol spelen. Ook kunnen we ingaan op de overeenkomsten en verschillen tussen jihadistische relatiestelsels, activiteiten en actoren. Op grond van dit onderzoek kunnen we, kortom, inzicht bieden in de wijze waarop jihadistisch terrorisme zich in Nederland heeft gemanifesteerd. We kunnen echter geen inzicht bieden in de frequentie waarmee specifieke jihadistische verschijnselen zich hebben voorgedaan, en we kunnen evenmin inzicht bieden in de omvang van het fenomeen.

1.5 Anonimisering

Empirisch onderzoek naar jihadistisch terrorisme is schaars. Informatie over dit verschijnsel wordt wetenschappers niet op een presenteerblad aangereikt. Hoewel er door opsporings- en veiligheidsdiensten veel waardevolle informatie over jihadistisch terrorisme wordt verzameld, is het niet de gewoonte dergelijke ervaringskennis systematisch te analyseren, en al helemaal niet om deze kennis te beschrijven in openbare rapporten. Toch is het van belang om openbaar over het verschijnsel te rapporteren. Openbare publicatie maakt het immers mogelijk de opgedane empirische kennis te gebruiken in een debat over (de aanpak van) dit probleem.

Bij een openbare rapportage van empirisch onderzoek over een dergelijk onderwerp dient zich echter de vraag aan op welke manier bevindingen kunnen worden beschreven zonder dat passages tot personen herleidbaar zijn en hen kunnen schaden, en zonder dat opsporingsbelangen worden geschaad. Een manier om dit te doen, is de opgedane kennis zodanig te abstraheren dat de informatie niet tot concrete personen kan worden herleid. Wij zijn echter van mening dat ook details verhelderend kunnen zijn. Deze kunnen de context verduidelijken waarin het verschijnsel jihadistisch terrorisme plaatsvindt, inzicht geven in de manier waarop het zich manifesteert en aanknopingspunten bieden voor de aanpak ervan. Detaillering vergroot het inzicht in het verschijnsel dat we willen beschrijven. Detaillering maakt de zaken echter ontegenzeggelijk ook herkenbaarder. Onderzoeken naar jihadistisch terrorisme hebben vaak veel aandacht in de media gekregen. Dit maakt het moeilijk ze volledig

onherkenbaar te beschrijven. Bepaalde details zullen in kringen van ingewijden tot herkenning leiden. In dit rapport proberen we dit probleem van herkenning op drie manieren te ondervangen.

In de eerste plaats maken we gebruik van meerdere casussen waarin soortgelijke fenomenen zich manifesteren. Hoe vaker specifieke fenomenen en mechanismen zich voordoen, hoe kleiner de kans dat een fenomeen tot concrete zaken of personen herleidbaar is. Het fenomeen kan dan relatief algemeen worden beschreven, en ter illustratie gebruiken we details uit het casusmateriaal.

In de tweede plaats kiezen we uit verschillende zaken andere op zichzelf staande details, waardoor deze details moeilijker tot complete zaken terug te voeren zijn. We zullen dus nergens een complete zaak of de complete levensgeschiedenis van een betrokkene tot in detail te beschrijven.¹³ We zullen slechts delen daarvan en elementen daaruit beschrijven op het moment dat dit nodig is voor ons betoog, of ter illustratie van een mechanisme of een fenomeen dat we beschrijven. Als we naar groepen, personen, activiteiten of mechanismen verwijzen, dan geldt steeds dat het gaat om één voorbeeld uit een groter aantal groepen, personen, activiteiten of mechanismen met soortgelijke elementen of kenmerken. In de meeste gevallen hadden we ook informatie uit een andere zaak als voorbeeld kunnen opvoeren. Als het om een uitzonderlijk of atypisch fenomeen gaat, zullen we dat expliciet vermelden.

In de derde plaats zullen we in dit rapport geen bijlage met casusbeschrijvingen opnemen en dus ook niet verwijzen naar de zaken die we hebben geanalyseerd. Op die manier kunnen we voorkómen dat mensen informatie die zij menen te herkennen, kunnen koppelen aan minder bekende andere informatie over die zaak.

1.6 De opbouw van het rapport

Het volgende hoofdstuk (Hoofdstuk 2) dient als referentiekader voor de empirische bevindingen die we in de drie daaropvolgende hoofdstukken presenteren. In dit tweede hoofdstuk staat de internationale en ideologische context van het jihadistisch terrorisme centraal en geven we een beknopt overzicht van de opkomst, de ontwikkeling en de mondiale verspreiding van het hedendaagse jihadisme. De drie latere hoofdstukken zijn gewijd aan het bestudeerde opsporingsmateriaal. We beschrijven en analyseren achtereenvolgens drie dimensies van het fenomeen jihadistisch terrorisme in Nederland: jihadistische samenwerkingsverbanden (Hoofdstuk 3), de activiteiten die binnen deze samenwerkingsverbanden worden verricht (Hoofdstuk 4), en de actoren die hierbij een rol spelen (Hoofdstuk 5).

Het uit elkaar trekken van samenwerkingsverbanden, activiteiten en actoren is enigszins kunstmatig. In de praktijk kunnen deze drie dimensies van het verschijnsel niet geïsoleerd worden gezien. Het is bijvoorbeeld onmogelijk de kenmerken van samenwerkingsverbanden te belichten, en de processen die zich daarin afspelen te beschrijven zonder aandacht te besteden aan de activiteiten die in deze relatiestelsels worden verricht en de individuen die hierin actief zijn. Toch zullen we bij de beschrijving van onze bevindingen de aandacht steeds verschuiven naar een ander analyiseniveau. In het laatste hoofdstuk (Hoofdstuk 6) worden de bevindingen in onderlinge samenhang besproken vanuit een meer theoretisch perspectief.

¹³ Een uitzondering hierop vormen de vijf unieke levensverhalen in paragraaf 5.2. In die paragraaf hebben we de levensgeschiedenissen van actoren zodanig beschreven dat deze voor niet-ingewijden moeilijk te herkennen zijn.

2 Internationale en ideologische context

Dit hoofdstuk geeft een beknopt overzicht van de internationale en ideologische achtergronden van het jihadistisch terrorisme en behandelt de opkomst, de ontwikkeling en de verspreiding van dit fenomeen. Daarmee biedt het een interpretatiekader voor onze latere bevindingen over de wijze waarop het verschijnsel zich aan het begin van de 21ste eeuw in Nederland manifesteert. Uit dit hoofdstuk blijkt dat het jihadisme geleidelijk is geëvolueerd van een politieke naar een innerlijke beweging. De politiek-activistische Moslimbroeders aan het begin van de twintigste eeuw, en ook de meer gewelddadige revolutionaire islamisten in de tweede helft van deze eeuw, streefden nog vooral naar de oprichting van door islamitische beginselen geregeerde staten. In die periode streeden jihadisten tegen bestaande staatsvormen in de islamitische wereld, tegen Arabische overheden, en later – vanaf de jaren zeventig – ook tegen ambtenaren die in hun optiek uit vrije wil bij de overheid werkten en daarom medeschuldig waren aan het systeem. Hedendaagse jihadisten, echter, richten zich meestal niet langer direct op de oprichting van islamitische staten, maar in toenemende mate op de islamitische identiteit en de wereldwijde islamitische gemeenschap (de *oemma*). Veel van hen willen deze *oemma*, waar dan ook ter wereld, beschermen. Zij zien dit als een morele en ethische plicht (Zemni, 2006). Vandaag de dag is de jihad voor jihadisten dus niet zozeer een politieke, maar bovenal een morele kwestie. En de ideale samenleving – die geregeerd wordt door de *sharia* – is bij hen verworpen tot een abstract idee. Oliver Roy (2004) spreekt in dit verband van een ‘virtuele *oemma*’. Als gevolg van deze ontwikkeling is ook het vijandsbeeld van veel jihadisten in de loop van de vorige eeuw universeler geworden. Dit vijandsbeeld is verschoven: van seculiere en dictatoriale staatsvormen of overheden in de islamitische wereld naar alle veronderstelde vijanden van de islam ter wereld, waaronder het Westen. De meest extreme jihadisten beschouwen zelfs nagenoeg iedereen die volgens hen niet zuiver naar de wetten van God leeft als een legitiem doelwit van de gewapende strijd; dus niet enkel ongelovigen, maar ook moslims die in hun ogen afvallig zijn.

2.1 Internationaal jihadisme

Bezien in de moderne tijd is het concept van de internationale gewapende strijd in naam van de islam een betrekkelijk recente ideologische innovatie van een traditioneler jihadistisch gedachtegoed dat zich tot aan de jaren negentig vrijwel exclusief richtte tegen machthebbers en regeringen in moslimlanden. Door haar dikwijls nadrukkelijke antiwesterse karakter en haar structurele verspreiding binnen al langer bestaande jihadistische netwerken, ontwikkelde deze nieuwe vorm van gewelddadig islamisme zich de afgelopen jaren verrassend snel tot een serieuze bedreiging voor westerse samenlevingen. Actoren en groepen die sindsdien in dit kader de wapens opnemen of aanslagen beramen tegen westerse mogendheden, instellingen en burgers, beroepen zich vaak op een ultra-orthodoxe geloofsleer: het *salafisme*.

Met de woorden en daden van de profeet Mohammed (de *hadith*) en de levensstijl van zijn geestverwante generatiegenoten (de *salaf*) als leidraad, en met het maatschappijbeeld uit de mythische periode van Mohammed en de eerste vier rechtgeleide kaliefen (632-661 na Chr.) voor ogen, keren salafisten moderne en democratische samenlevingen de rug toe. Maar dit puriteinse salafisme is niet intrinsiek gewelddadig. De stroming kan gezien worden als een eigentijdse sociale beweging, die zich richt op het bewaken van de identiteit en integriteit van de eigen groep in een wereld vol verleiding en onderdrukking. Op deze manier probeert de salafistische beweging een morele gemeenschap te vormen, met consistente ideeën over goed en kwaad (Price, Nonini & Fox Tree, 2008, p.128; De Koning, 2008, 2009). Salafisten proberen de islam te zuiveren van de corrumperende invloed van onder meer culturele gebruiken en moderne fenomenen (Meijer, 2009; De Koning, 2009).

Toch zijn binnen deze bredere salafistische beweging personen actief die de islam, of zelfs de hele wereld, willen zuiveren door middel van geweld. Het ingewikkelde is dat gewelddadige

groepen vaak in dezelfde netwerken participeren als geweldsloze, terwijl ze slechts voor een deel hetzelfde gedachtegoed aanhangen. Hun morele ideeën over goed en kwaad lopen sterk uiteen, vooral als het gaat over het toestaan van geweld. Daarnaast bedienen strijdlustige jihadisten die veel minder geïnspireerd zijn door het salafisme en om andere redenen vechten tegen de bestaande orde, zich vaak van de symbolen, gewoonten en gebruiken van de salafistische beweging. Zoals we in de inleiding van dit rapport al stellen, is het internationale jihadisme vooral een noemer voor een breed verschijnsel waarin personen met verschillende motieven, verschillende achtergronden, verschillende doelen en ook verschillende ideologieën participeren (zie ook Bakker, 2006; De Graaff, 2007).

Hoewel het salafisme dus niet intrinsiek gewelddadig is, leidt de *ideologische chemie* tussen salafisme, islamisme (de politieke islam) en antiwesters jihadisme wél tot het gewelddadige fenomeen dat tegenwoordig onder terrorisme-experts bekend staat als ‘internationaal (georiënteerd) salafistisch jihadisme’ (zie o.a. Sageman, 2004). Voor veel mensen is ‘*Al Qaeda*’ de bekendste exponent van deze vorm van jihadisme. Dat is niet zonder reden. Medio jaren negentig maakte het verschijnsel – grotendeels door inspanningen van Osama bin Laden en zijn organisatie – een opmerkelijke entree op het wereldtoneel. Vandaar dat de term *Al Qaeda* – feitelijk de naam van een betrekkelijk kleine jihadistische ‘netwerkkorganisatie’ – de laatste jaren steeds vaker wordt gebruikt om te verwijzen naar het aanzienlijk bredere fenomeen van internationaal georiënteerd salafistisch jihadisme.

In een tijdperk dat in de *mindset* van velen werd ingeluid door de aanslagen op het WTC en het Pentagon, blijkt het nogal eens verleidelijk te beweren dat een min of meer samenhangende tak of cel van het *Al Qaeda*-netwerk in de Nederlandse polder voet aan de grond heeft gekregen (Zembla, 2003; ANP, 2007). Dergelijke beladen veronderstellingen doen vaak geen recht aan de complexiteit van het transnationale netwerk van personen en groepen die zich laten inspireren door de in zekere mate overkoepelende en pan-ideologische doctrine: een offensieve jihad tegen het verdorven Westen teneinde een gezuiverde wereldwijde *oemma* te bewerkstelligen. Om latere beschrijvingen in dit rapport van eventuele interacties tussen jihadisten in Nederland en de internationale jihadistische beweging te kunnen begrijpen en op waarde te kunnen schatten, is het belangrijk eerst de historische en ideologische ontwikkelingen in dit internationale netwerk, inclusief de betekenis hierin van de kerngroep van *Al Qaeda*, te beschouwen.

2.1.1 Van politiek salafisme naar salafistisch jihadisme

De kraamkamer van veel eigentijdse jihadistische ideologieën en groepen vormde zich in 1928 in Egypte met de oprichting van de – toen nog – anti-imperialistische Moslimbroederschap. Deze fundamentalistische politieke beweging streeft voornamelijk langs politieke weg naar islamitische staatsvorming en staat daarbij niet onvoorwaardelijk negatief tegenover moderne invloeden en concepten. Toch bleken in de eerste decennia van haar bestaan al geregeld meer (militante) puriteinse ideeën post te vatten binnen haar gelederen. In 1964 introduceerde Sayyid Qutb, een van de bekendste leiders en ideologen van de Moslimbroederschap, nieuwe criteria voor *takfir*: een praktijk waarbij moslims andere moslims, moslimgemeenschappen of -instituties tot afvallig (*kafir*) verklaren (Qutb, 1990). Wie zich niet volledig onderwerpt aan de absolute soevereiniteit en de eenheid van God (*tawhid*), zoals uiteengezet in de religieuze plichtenleer (*sharia*), is volgens het *takfir*-principe van Qutb niet waarachtig islamitisch. Salafisten die deze redenering aanhangen, beschouwen in feite álle hedendaagse samenlevingen en regeringen als onzuiver in de leer. Deze aanklacht krijgt extra lading *vis-à-vis* moslimlanden. Op afvalligheid staat volgens de meest gangbare uitleg van de *sharia* namelijk de doodstraf; een notie die, sinds Qutb’s executie in 1966 door de nationalistische Egyptische regering, voor een beperkte stroming fungeert als voorwendsel voor een gewapende jihad.

De intensieve vervolging van de radicaliserende Moslimbroeders in Egypte, bracht tussen de jaren zestig en tachtig een exodus teweeg van zowel gematigde als radicale aanhangers. In eerste instantie weken deze mensen vooral uit naar landen in het Midden-Oosten, zoals Syrië en Saoedi-Arabië, waar sommigen van hen invloedrijke posities bemachtigden. Momenteel is de beweging van de Moslimbroeders wereldwijd actief, in het geheim en openbaar, in een omvangrijk diffuus en sterk gedecentraliseerd netwerk met verschillende – aan nationale

omstandigheden aangepaste – agenda’s. Binnen haar hernieuwde missie van ‘geleidelijke islamisering’ zijn *takfir*-aanhangers en leden die gewelddadige activiteiten willen ontplooiën echter niet langer welkom (Leiken & Brooke, 2007). Dat de broederschap Qutb toch altijd als martelaar (*shahied*) is blijven verheerlijken, maakt deze mondiale beweging echter nog steeds ontvankelijk voor mensen met afwijkende jihadistische denkbeelden, die zich overigens meestal snel distantieëren om daarna binnen andere kaders actief te worden.

Salafistische groepen die vanaf de jaren zeventig daadwerkelijk een gewapende strijd aangingen, lieten zich veelal inspireren door Qutb’s ideeën over *takfir* en jihad.¹⁴ Van Noord-Afrika tot het Midden-Oosten, en van Centraal tot Zuidoost-Azië; samenwerkingsverbanden die met gewelddadige middelen een renaissance van het islamitische kalifaat nastreven, bleken levensvatbaar binnen de meest uiteenlopende politieke, culturele en maatschappelijke constellaties. In de praktijk bleef de strijd van dergelijke groepen tot medio jaren negentig beperkt tot lokale vijanden in twee mogelijke gedaantes: (1) seculiere structuren en dictatoriale regimes in moslimlanden; of (2) niet-islamitische invasiearmies in moslimlanden. Bekende groepen uit dit tijdperk zijn de Algerijnse *Groupe Islamique Armée* (GIA) en de Indonesische *Jemaah Islamiyah*. Ook *takfiristische* jihadgroepen die rechtstreeks uit de Moslimbroederschap zijn voortgekomen, zoals de *Al Gama’a al Islamiyya* (GAI) in 1973 en de Egyptische Islamitische Jihad (EIJ) enkele jaren later, richtten hun pijlen jarenlang louter op lokale overheden.

2.1.2 *Internationalisering van de jihad*

Een *trigger event*, de invasie van Afghanistan door de Sovjet-Unie in 1979, verschafte de destijds gefragmenteerde jihadistische beweging het momentum om meer samenhangende internationale contouren aan te nemen. Zowel in de islamitische wereld als ver daarbuiten ontstonden uitgebreide logistieke, financiële en andersoortige ondersteunende relatiestelsels die een puur ‘defensieve jihad’ tegen de Russen mogelijk maakten.¹⁵ Een invloedrijke en pragmatische spilfiguur in dit netwerk was Bin Laden. Als rijke en charismatische zakenman uit het *wahabitische* Saoedi-Arabië¹⁶ was hij met een eigen organisatie, het zogenoemde Jihad Service Bureau, in staat wereldwijd *moedjahedien* (heilige strijders) te mobiliseren, fondsen te werven en andere hulpbronnen aan te spreken. Dit aanvankelijk louter ten behoeve van de defensieve jihad.

Ofschoon veel *moedjahedien* eenvoudigweg in Afghanistan vochten om de bezettingsmacht te verdrijven, vonden óók salafistisch-jihadistische groepen in ballingschap daar een roeping en een toevluchtsoord. Zij bestreden de Russische troepen vaak gezamenlijk. Ondertussen smeedden zij onderlinge allianties voor hun respectievelijke nationale doeleinden (Bergen, 2006). Tegen het einde van de jaren tachtig kon een aantal van deze groepen, waaronder de EIJ van Ayman al-Zawahiri, eveneens rekenen op sympathie, actieve strijdlust en aanzienlijke steun van Bin Laden. Zijn denkbeelden waren tijdens de oorlog extremer geworden. Steeds vaker stelde hij zijn organisatie in dienst van salafistische militanten, waardoor deze toegang kregen tot, en konden profiteren van, delen van het transnationale stelsel van hulpbronnen waaruit het Jihad Service Bureau putte. Deze ontwikkeling mondde uit in de oprichting van *Al Qaeda* (‘de basis’).

¹⁴ Overigens is Qutb volgens Zemni (2006) een van de meest coherente denkers van het moderne islamisme, en een van de weinige die formuleerde hoe een islamitisch bewustzijn in de praktijk zou moeten leiden tot een islamitisch systeem. Volgens Zemni hebben restrictieve en selectieve lezingen van Qutb zijn werk verarmd en heeft het huidige islamisme in de vorm van massabewegingen en/of geheime organisaties zijn ideologie beperkt en gesimplificeerd.

¹⁵ Met de ‘defensieve jihad’ wordt de verdedigende jihad bedoeld: de strijd die gevoerd wordt om het geloof te beschermen, bijvoorbeeld wanneer een islamitisch land wordt aangevallen door ongelovigen. Met de term ‘offensieve jihad’ wordt een aanvallende jihad aangeduid, die de verdere verspreiding van het geloof ten doel heeft.

¹⁶ In essentie verschilt het wahabisme niet van het salafisme. De term ‘wahabisme’ legt volgens salafisten echter te veel nadruk op de wereldlijke rol van de achttiende-eeuwse ideoloog Mohammed ibn Abd al-Wahhaab. Ook propageert de officiële wahabitische stroming in Saoedi-Arabië het koningshuis, wat volgens salafisten niet in de geest is van het *tawhied*-beginsel.

De paraplu-organisatie, waarin Bin Laden, de EIJ en andere Afghanistan-veteranen van diverse komaf zich verenigden, stelde zich tot doel het bredere wereldwijde facilitaire netwerk ook ná de Afgaans-Russische oorlog bijeen te houden en te benutten. Maar dan niet langer uitsluitend voor de defensieve jihad, maar ook ten behoeve van gewelddadige *takfir*-activiteiten tegen islamitische overheden en medemoslims die niet voldeden aan de salafistische utopie.

Hoewel zij vaak op talloze punten van mening verschillen, heerst onder de meeste terrorisme-experts consensus over het unieke aandeel van deze ‘netwerkorganisatie’ aan de internationalisering van het jihadisme (zie o.a.: Sageman, 2004; Gunaratna, 2003; Hoffman, 2008; Zemni, 2006). Met van origine niet meer ideologische houvast dan dienstbaarheid aan de gewapende strijd in naam van de puriteinse islam, begon *Al Qaeda* na de Russische aftocht uit Afghanistan enkele honderden rekruten militair te trainen. Profiterend van bestaande *safehouses* en trainingskampen in het land, versterkte de kerngroep rondom Bin Laden zo enerzijds haar eigen rangen. Anderzijds bemachtigde het kleine, maar hiërarchisch en zelfs enigszins bureaucratisch vormgegeven samenwerkingsverband, op deze wijze al snel een strategische positie in een breder wereldwijd netwerk van loyalisten en sympathisanten, onder wie vroegere gevechtsbroeders en voormalige kampgenoten.

Nog meer dan eertijds in Afghanistan, ontwikkelde *Al Qaeda* zich tussen 1992 en 1996 vanuit Soedan tot een bron van jihadistische expertise, en van groeiende ideologische en sociale cohesie tussen in verschillende landen opererende militante islamistische groeperingen. Bin Laden en Al-Zawahiri brachten ongeveer twintig groepen met elkaar in contact, creëerden een formeel medium (*shura*) voor internationale samenwerking, wierven en doneerden fondsen, en distribueerden gedetailleerde tactische en technische handleidingen. Als uitzend- en opleidingsorgaan van ten minste duizend jihadisten voor de strijd in gebieden als Bosnië, Tsjetsjenië, Kasjmir en de Filipijnen, kreeg de organisatie in die periode bovendien invloed op het denken binnen de salafistisch-jihadistische beweging in den brede (Katzman, 2005).

2.1.3 *Het Westen als nieuw doelwit van een internationaal georiënteerde beweging*

Zoals wel vaker wanneer nieuwe grote verhalen¹⁷ ontstaan en aantrekkingskracht verwerven, ging ook de vervolmaking van de conventionele leer van Qutb tot het dogma van internationaal salafistisch jihadisme gepaard met mondiale geopolitieke ontwikkelingen en *trigger events*.¹⁸ Het einde van het bipolaire tijdperk na de val van de Sovjet-Unie, de voortdurende bezetting van Palestijns gebied door Israël, de door de VS aangevoerde interventies in Irak en Somalië, én de stationering van Amerikaanse troepen in Saoedi-Arabië, het geboorteland van de islam, maakten de enige overgebleven supermacht en haar bondgenoten tot mikpunt van deze geëvolueerde ideologie. Bin Laden had, met andere woorden, een verhaal en hoefde dat alleen nog maar aan de man te brengen. Hij bleek de ambitie en de mogelijkheden te bezitten om zijn woorden kracht bij te zetten met daden.

Met enkele typische extremistische noties – een vijandbeeld, een groep uitverkorenen, een utopie en een legitimering voor zuiverend geweld (Buijs, Demant & Hamdy, 2006) – benutte hij zijn netwerkorganisatie primair om het vuur van de antiwesterse jihad aan te wakkeren. In 1996, andermaal gebaseerd in Afghanistan, spoorde de Saoediër moslims overal ter wereld aan de wapens op te nemen tegen de VS. Door *fatwa*'s¹⁹ te publiceren, allianties aan te gaan en tot

¹⁷ Het begrip ‘groot verhaal’ (Lyotard, 1984) verwijst hier naar een allesomvattende en eenduidige verklaring of ordening van geschiedenis, kennis en ervaring. Grote verhalen, zoals ook die van Karl Marx (kapitalisme leidt tot klassenstrijd, klassenstrijd leidt tot socialisme en communisme) en die van Francis Fukuyama (de ultieme hegemonie van de westerse liberale democratie), zijn modernistisch. Ze claimen vaak een waarachtige status, onderbouwen ideologieën en legitimeren menselijk handelen.

¹⁸ Dit zijn eveneens omstandigheden die volgens De Graaff (2008) in combinatie met andere factoren en actoren manifestaties van politiek geweld, en in het bijzonder terrorisme, waarschijnlijk kunnen maken.

¹⁹ Officieel is een *fatwa* een uitspraak van een islamitische wetgeleerde op basis van de islamitische wet, op verzoek van een gelovige of van een groep gelovigen. Deze geleerde moet voldoende gezag hebben om als *fatwa*-gever op te treden. In het Westen wordt echter vaak gedacht dat een *fatwa* een doodvonnis is. Dit is een gevolg van de oproep van Ayatollah Khomeini in 1989 om Salman Rushdie – en iedereen die betrokken was bij zijn boek *Duivelsverzen* – te doden, omdat het verhaal tegen de islam, de profeet en de koran in zou gaan. Deze oproep

2001 in trainingskampen tussen de tien- en twintigduizend²⁰ jihadisten te voeden met het idee dat vooral de ‘verre vijand’ een kalifaat in de islamitische wereld tegenstreeft, verspreidde de kerngroep van *Al Qaeda* haar boodschap effectief door het internationale jihadistische netwerk. De reeks grootschalige en symbolische aanslagen, die de kerngroep sindsdien met hulp van loyalisten en wereldwijd uitgezwermd ‘alumni’ wist te orchestreren, hadden allereerst een inspiratiefunctie.

Het is opmerkelijk dat juist de in dit opzicht uiterst effectief gebleken terroristische aanvallen op het WTC en het Pentagon op 11 september 2001 het, althans voorlopige, einde inluiden van *Al Qaeda*'s capaciteit om dergelijke acties zélf vorm te geven en aan te sturen. Maar het onder anderen door Bin Laden gepropageerde idee dat een internationale *oemma* alleen kan ontstaan als álle individuele moslims – liefst door de wapens op te pakken – hun steentje bijdragen, heeft nadien postgevat bij diverse jihadistische groepen en actoren. Door hun in toenemende mate universele denken, vinden veel hedendaagse jihadisten dat iedereen die niet aan deze plicht voldoet aan de opleving van de *oemma* in de weg staat. Steeds vaker schrijven zij daarmee ook gewone burgers schuld toe. En dit heeft weer tot gevolg dat jihadisten steeds minder doelgericht geweld gebruiken (Zemni, 2006).

Parallel hieraan is het martelaarschap het ultieme middel geworden waarmee jihadisten kunnen bewijzen dat zij zelf wél invulling geven aan de individuele plicht. Daarmee is de dood voor veel van hen tegenwoordig een uitgesproken en vurige wens (Khosrokhaver, 2003). Waar jihadisten de dood tot enkele decennia geleden nog vooral zagen als een risico van de gewapende strijd, lijken zij dit nu dikwijls te beschouwen als het hoogst haalbare: een doel op zich. De drang om offers te brengen lijkt daarmee belangrijker te worden dan hetgeen ermee wordt bereikt.

2.1.4 De internationaal georiënteerde jihadistische beweging anno nu

Hoewel de kerngroep van *Al Qaeda* dus niet langer bestaat als een vermogend, strak georganiseerd samenwerkingsverband, is het antiwesterse jihadisme thans gemeengoed van een geïnspireerde, gegroeide en sterk gedecentraliseerde militante *beweging*. In de onderliggende sociale netwerken participeren ook volgelingen van organisaties die voorheen uitsluitend binnenlandse doelen nastreefden, maar in de loop der jaren zijn beïnvloed door actoren uit de Soedanese, Pakistaanse en Afgaanse kweekvijvers. Dergelijke groepen, waarvan vooral de Noord-Afrikaanse actief zijn op Europees grondgebied, voelen zich nu bij tijd en wijlen geroepen eveneens een bijdrage te leveren aan de internationale salafistische jihad. Relevant zijn bijvoorbeeld de in de Maghreb gebaseerde *Groupe Salafiste pour la Prédication et le Combat* (GSPC)²¹, de Marokkaanse *Groupe Islamique Combattant Marocain* (GICM) en de Tunesische *Groupe Islamique Combattant Tunesien* (GICT), maar in veel mindere mate ook de beruchte *Algerijnse Groupe Islamique Armée* (GIA)²². Verschillende van hun aanhangers manoeuvreren tegenwoordig systematisch en behendig in hun grensoverschrijdende netwerken om in het kader van internationale doeleinden onderlinge (*ad hoc*) allianties te creëren (Vidino, 2006; Rabasa *et al.*, 2006).

van Khomeini vormt een voorbeeld van de wijze waarop *fatwa*'s door radicale en militante stromingen kunnen worden gebruikt. Dergelijke *fatwa*'s worden ook door *Al Qaeda* gepubliceerd.

²⁰ Deze cijfers zijn onder meer gebaseerd op de bevindingen van de *National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States* (2004). Zie hierover ook Tamerus, Horsten, Van den Bogert & Motta (2007).

²¹ In 1998 splitste de GSPC zich af van de nationalistische GIA. De groep heeft een meer transnationaal en deels antiwesters jihadistisch programma. In 2003 verklaarde de GSPC haar loyaliteit aan *Al Qaeda* officieel en sinds 2006 beschouwt de organisatie zich als haar formele *franchise*: ‘*Al Qaeda in de Islamitische Maghreb*’ met Bin Laden als symbolische commandant (Burke, 2004; *Global Terror Alert*, 2007; Gray & Stockham, 2008).

²² Overigens pleegde de GIA, vanuit nationale motieven, al in 1995 aanslagen op de metro in Parijs.

2.2 Opkomst en ontwikkeling van het Europese en het Nederlandse salafisme

Ook op Europees niveau evolueerde de internationaal georiënteerde jihadistische beweging in de jaren negentig niet vanuit een ideologisch vacuüm. Al langer bestaande lokale salafistische (infra)structuren en netwerken vormden lokale voedingsbodems en aanknopingspunten. Parallel aan de hierboven beschreven wereldwijde ontwikkelingen die het Westen tot doelwit maakten van de jihadstrijd, werden veel westerse landen namelijk al in de jaren tachtig het mikpunt van salafistische activiteiten gericht op prediking en missiewerk (*dawa*). Deze activiteiten oefenden zowel aantrekkingskracht uit op islamitische immigranten en bannelingen, als op bekeerlingen en moslims van de tweede generatie. In Nederland kon zo in een later stadium aansluiting ontstaan tussen lokale activistische moslims en transnationale jihadistische netwerken.

Saoedische connecties

In de jaren tachtig gaven de Saoedische overheid en particuliere organisaties sterke impulsen aan prediking en missiewerk in de richting van islamitische minderheden in het Westen. De eerste contacten tussen, vaak door de Saoedische machtshebbers gesteunde, missionaire instellingen en moslims uit Nederland vonden indertijd plaats tijdens pelgrimstochten naar Mekka. In die periode werden in Mekka collectes gehouden voor de bouw van moskeeën in Nederland. De groeiende belangstelling van de Saoediërs voor de Nederlandse moslims, en de behoefte van Nederlandse moslims aan fondsen voor de bouw van moskeeën, viel volgens Landman (1992) samen met de afschaffing van diverse overheidssubsidies waarmee de bouw van moskeeën kon worden gefinancierd. De contacten tussen de Saoedische weldoeners en Nederlandse moslims mondde uit in de oprichting van centra ter verspreiding van de salafistische leer. Zo werden in Nederland drie islamitische culturele centra opgericht, en ontving ook een aantal islamitische scholen financiering (zie hierover ook AIVD, 2004b; NCTb, 2008).

Bij deze financieringen waren twee belangrijke oppositionele Saoedische groeperingen betrokken. Ten eerste ging het om een netwerk van *takfir*-aanhangers met vertakkingen naar Spanje (Barcelona), België, Zwitserland, Denemarken, Finland, de Verenigde Staten en Nederland (Amsterdam, Den Haag en Tilburg). Ten tweede ging het om aanhangers van het islamitische reveil, die de dogmatiek van het salafisme combineren met de politieke theorie van de Moslimbroeders. Deze groepering heeft vertakkingen naar Groot-Brittannië, Duitsland, België, Zwitserland en Nederland (Eindhoven, Helmond en Zwolle).

Als gevolg van de oprichting van salafistische moskeeën en centra, ontstonden in Nederland vanaf 1990 salafistische netwerken, waardoor het Nederlandse salafisme verder kon groeien en kon worden versterkt. Zo kocht een Saoedische stichting in deze periode grond voor de bouw van een salafistisch centrum waarbinnen ook nu nog activiteiten met een internationaal karakter worden georganiseerd. Ook ontstonden er in diverse steden salafistische kringen, en kwamen er vanaf 1995 invloedrijke predikers uit Saoedi-Arabië, Marokko, België, Duitsland en Denemarken naar Nederland voor opleidingsactiviteiten in het kader van de *dawa*.

Tot ongeveer 1997 was dit salafisme vooral een zaak van de eerste generatie Marokkanen, Egyptenaren, Syriërs en van oudere autochtone bekeerlingen. In de periode daarna werd de ideologie echter toegankelijker gemaakt voor jongeren. Mogelijk is dit mede te danken aan het feit dat enkele Nederlandse jongeren met studiebeurzen in Saoedi-Arabië aan de Universiteit van Medina zijn gaan studeren. Deze beurzen werden door particuliere Saoedische weldoeners of door de universiteit zelf bekostigd. Hoewel slechts een handvol Nederlandse jongeren daar is opgeleid, lijkt het salafistische gedachtegoed mede hierdoor verder te zijn verspreid naar de tweede generatie moslimjongeren en naar autochtone bekeerlingen.

2.3 Jihadistische actoren in Europa

Deels door internationale ontwikkelingen, en deels via bestaande lokale salafistische infrastructuur en netwerken, heeft de wijdvertakte internationale jihadistische beweging inmiddels voet aan de grond gekregen in Europa – en daarmee ook in Nederland. De actoren die

actief zijn in deze beweging, kunnen we onderverdelen in *twee brede categorieën: heartland-oriented* en overige actoren.

2.3.1 *Heartland-oriented*

Ten eerste gaat het om radicale salafisten en jihadisten in een *diaspora*, voor wie de islamitische wereld met haar radicale stimuli nog steeds het ultieme referentiekader vormt voor onverdraagzame geloofsopvattingen of militante daden in het kader van de wereldwijde jihad. Hun specifieke ervaringen in, en verbindingen met, het religieuze *heartland*, zijn daarmee het fundament onder hun hedendaagse overtuigingen en handelingen. Onder de op deze wijze gedefinieerde '*heartland-oriented*', doorgaans immigranten, vallen mensen met sterk uiteenlopende levensverhalen en eigenschappen.

Over het algemeen betreft het hier actoren die vanuit islamitische regionen als Noord-Afrika, het Midden-Oosten, Oost-Afrika en Centraal-Azië naar Europa zijn uitgeweken. Hun ontwikkeling, scholing of training kreeg primair gestalte in deze islamitische herkomstgebieden. Velen hebben al een of ander verleden in het islamistische activisme, maar soms ook al in het gewelddadige jihadisme. We hebben het dan over – al dan niet voormalige – aanhangers en leden van in de betreffende landen verboden religieuze politieke partijen, radicale geestelijken, Moslimbroeders, jihadisten en jihadveteranen.

Binnen de Europese netwerktaak van de internationale salafistisch-jihadistische beweging, vormen *heartland-oriented* echter zelden geïsoleerde gemeenschappen of clubjes. Hoewel zij soms iets meer elkaars gezelschap opzoeken, zijn zij in dit verband innig verweven met een gemêleerde meerderheid van overige actoren – onze tweede 'restcategorie'. In deze collectieve atmosfeer, waarin iedere associatie met ideologische oorspronkelijkheid grote sociale voordelen kan opleveren, onderscheiden *heartland-oriented* zich dankzij hun specifieke achtergronden en daarmee samenhangende kwaliteiten. Deze komen hun status en vooral hun geloofwaardigheid zeer ten goede. Zo kan iemand die vloeiend Arabisch spreekt – de taal van de islamitische voorvaders – en hierdoor uit ervaring de juiste toon weet te vinden in het radicale theologische discours, in Europese extremistische kringen veel respect afdwingen. Hetzelfde geldt voor oudstrijders en jihadisten met indrukwekkende internationale connecties. Zoals in meer detail zal blijken uit ons onderzoek op basis van de Nederlandse opsporingsonderzoeken, verwerven *heartland-oriented* opvallend vaak dominante en richtinggevende posities binnen jihadistische samenwerkingsverbanden.

2.3.2 *Overige actoren*

De internationale jihadistische beweging in Europa drijft zoals gezegd niet alleen op *heartland-oriented*. Ook diverse geïnspireerde actoren die hun extremisme *niet* primair ontleen aan ervaringen in, en verbindingen met, de islamitische wereld, spelen hierin een belangrijke rol. Concreet hebben we het over lokaal geboren en/of gevormde moslims, bekeerlingen met of zonder moslimachtergrond, en anderen die hun overtuigingen voornamelijk baseren op *lokale* belevenissen, rolmodellen en invloeden. Ofschoon deze 'restcategorie' al vóór de aanslagen van 11 september 2001 in het Europese jihadistische netwerk participeerde, lijkt zij nadien in omvang gegroeid te zijn.

In de wetenschappelijke literatuur is uitvoerig aandacht besteed aan actoren die we in deze gemêleerde categorie tegenkomen. Roy (2004, 2005), beschrijft onder anderen de 'ontwortelde' moslims van de tweede generatie die in het Westen op radicale wijze her-islamiseren. Volgens hem heeft de mondiale variant van de gewelddadige salafistische strijd voor deze personen iets aantrekkelijks, omdat zij zijn vervreemd van de religieuze herkomstlanden van hun ouders. Sageman (2008) beschrijft '*homegrown wannabes*': lokaal geradicaliseerde moslimjongeren én bekeerlingen die Bin Laden als hun inspirerende Robin Hood beschouwen (zie ook Bergen, 2008). Voorts kunnen ook moslims met geringe (politiek-)religieuze achtergronden, die op (jong)volwassen leeftijd naar het Westen immigreren en daar als *reborns* het extremisme omarmen, in deze categorie worden geschaard. De islamitische wereld uit hun jeugd vormt immers ook voor hen geen doorslaggevend ideologisch referentiekader.

De genoemde (stereo)typeringen en labels die *individuele* actoren in deze brede categorie vaak krijgen opgeplakt, kunnen ons beeld van de jihadistische *sociale verbanden* waarvan zij deel uitmaken beïnvloeden. In dit rapport zullen we ons onder meer afvragen of termen als ‘*homegrown networks*’ en ‘groepjes geradicaliseerde polderjongens’ op hun plaats zijn, óf dat er in werkelijkheid vaker sprake is van verwevenheid en wederzijdse afhankelijkheid tussen de twee actorencategorieën die we hebben omschreven.

Bij het ontstaan van jihadistisch terrorisme in Nederland spelen de hierboven geschetste internationale en ideologische context, de ontstane salafistische infrastructuur in Nederland én de ontvankelijkheid van de uiteenlopende hier verblijvende personen voor het jihadistische gedachtegoed een rol. Op welke manier het (gewelddadige) jihadisme in – en rakend aan – Nederland vorm krijgt, beschrijven we in de volgende drie hoofdstukken. Uiteraard vormt de empirische informatie die we uit de geselecteerde opsporingsonderzoeken hebben verzameld, hiervoor de basis.

3 Jihadistische samenwerkingsverbanden

Mensen die actief zijn in jihadistische samenwerkingsverbanden reizen veel en hebben veel internationale contacten (zie ook AIVD, 2006b). In de twaalf bestudeerde opsporingsonderzoeken naar casusgroepen die tussen 2001 en 2005 actief waren in Nederland, komen regelmatig dezelfde namen, plaatsen en actoren voor. Alle ‘zaken’ lijken direct of indirect met elkaar in verband te staan. Actoren uit verschillende zaken komen in dezelfde moskeeën, betrekken propagandamateriaal en documenten van dezelfde verstrekkers, komen elkaar tegen in *chatrooms* of op MSN-sites, bezoeken dezelfde websites of ontmoeten elkaar bij lezingen of bij mensen thuis. Daarnaast is er in vrijwel alle zaken sprake van internationale communicatie en van grensoverschrijdende contacten. Geen van de casusgroepen kan dus als een geïsoleerd samenwerkingsverband worden beschouwd. De verschillende casusgroepen maken over en weer gebruik van elkaars diensten en lijken zo – als clusters – onderdelen te vormen van een grotere jihadistische beweging.

Dit hoofdstuk beschrijft de aard van die jihadistische beweging in – en rakend aan – Nederland. Daarbij focussen we op een aantal aspecten van deze beweging en van de samenwerkingsverbanden die daarvan een onderdeel vormen. Na een korte uiteenzetting over de wijze waarop het empirische bronmateriaal is geanalyseerd (paragraaf 3.1), begint dit hoofdstuk met een beschrijving van de inhoudelijke oriëntatie (paragraaf 3.2) en de sociaal-culturele samenstelling van de door ons gesignaleerde en bestudeerde relatiestelsels (paragraaf 3.3). Paragraaf 3.4 laat vervolgens zien welke factoren ervoor zorgen dat mensen zich inhoudelijk verbonden voelen met jihadistische gezelschappen, dat zij daarvan deel willen uitmaken, en dat zij zich daarvoor actief willen inzetten. Paragraaf 3.5 gaat in op de vraag waarom bepaalde mensen belangrijke posities innemen en richting geven aan specifieke clusters van actoren. In die paragraaf worden, kortom, machtsfactoren beschreven die een rol spelen in jihadistische samenwerkingsverbanden.

In paragraaf 3.6 verschuift de focus naar de bredere jihadistische beweging waartoe de samenwerkingsverbanden behoren. Deze paragraaf beschrijft een aantal structurele ‘bouwstenen’ van dit sociale systeem en laat zien hoe bepaalde duurzame sociale fundamenteën, ontmoetingsplaatsen en spilfiguren zowel op nationaal als op internationaal niveau zorgen voor samenhang in een dynamisch relatiestelsel.

De laatste delen van dit hoofdstuk beschrijven in meer detail hoe interacties tussen personen bijdragen aan clustervorming en aan bestendiging van bestaande clusters (paragraaf 3.7), en hoe deze interacties zorgen voor een natuurlijke invulling van de organisatie en taakverdeling van uiteenlopende jihadistische activiteiten (paragraaf 3.8). Deze interacties blijken de afwezigheid van formele hiërarchische structuren op te vangen. Het hoofdstuk sluit af met een korte samenvatting van de belangrijkste bevindingen.

3.1 Kenmerken van samenwerkingsverbanden

Dit hoofdstuk geeft een beschrijving van de kenmerken van jihadistische samenwerkingsverbanden en van de bredere jihadistische beweging. Op grond van een eerste globale bestudering van de twaalf geselecteerde dossiers ontstaat de impressie dat er tussen 2001 en 2005 in Nederland een aantal fundamenteel van elkaar verschillende relatiestelsels actief is geweest. Uit het ene deel van ons zaaksbestand doemt een beeld op van een doelgericht wereldwijd samenwerkingsverband met een tamelijk hiërarchische buitenlandse aansturing, een ander deel schetst een horizontaler vanuit Nederland opererend netwerk dat sterk divergerende activiteiten ontplooit met zowel internationale als lokale dimensies. En weer een andere reeks dossiers maakt hoofdzakelijk gewag van een kleinere gesloten gemeenschap, bestaande uit jongeren die elkaar opruien en ten opzichte van de buitenwereld vrij autonoom opereren. Vaak duurt het niet lang voordat dergelijke omschrijvingen, al dan niet via het reguliere strafrechtelijke traject, in het publieke domein terechtkomen. Afhankelijk van de

opsporingszaak spreken journalisten, commentatoren en aanklagers vervolgens nogal eens in termen van vertrouwde rubrieken, zoals ‘*Al Qaeda*’, ‘een terroristische organisatie’, ‘geïmporteerd terrorisme’ of ‘geradicaliseerde polderjongens’. De één vanuit zijn behoefte een doelgroep te bereiken met een ongecompliceerd verhaal en *soundbytes*; de ander vanwege zijn opdracht om binnen bestaande wettelijke kaders tot een tenlastelegging te komen die tot een veroordeling kan leiden. Het is echter de vraag of deze typeringen overeind blijven als we op een andere manier naar alle gegevens kijken.

Zoals in de inleiding al is vermeld, hebben we ten behoeve van een systematische analyse van de geselecteerde opsporingsdossiers de structuren van de oorspronkelijke opsporingsonderzoeken losgelaten en het geselecteerde *ruwe* opsporingsmateriaal *in zijn totaliteit beschouwd*. Dit empirische materiaal is vervolgens geherstructureerd opdat samenhangende clusters van personen en gemeenschappelijke activiteiten daadwerkelijk in samenhang konden worden geanalyseerd. In essentie belichten en bestuderen we daarmee verschillende sociale constellaties waarbinnen zich relevante jihadistische activiteiten afspelen: géén geïsoleerde casusgroepen of zaken, maar ‘samenwerkingsverbanden’, ‘clusters’ of ‘relatiestelsels’. Deze hebben we geanalyseerd op basis van de volgende kenmerken:

- Inhoudelijke oriëntatie in woorden en daden
- Sociaal-culturele samenstelling
- Inhoudelijke bindingsfactoren
- Machtsfactoren
- Structurele kenmerken en samenhang
- Wisselwerking, clustervorming en collectieve radicalisering
- Organisatie en taakverdeling

Een aantal van deze kenmerken is – op een andere manier – al eerder door wetenschappers gebruikt om *criminele* samenwerkingsverbanden in te delen en te typeren.²³ In de paragrafen die nu volgen, zullen we jihadistische samenwerkingsverbanden aan de hand van deze zeven kenmerken beschrijven.

3.2 Inhoudelijke oriëntatie in woorden en daden

3.2.1 Betrokkenheid bij internationaal salafistisch jihadisme

We beginnen met de essentie: de inhoudelijke oriëntatie van het jihadisme in Nederland. Betrokkenheid bij een manifestatie van internationaal salafistisch jihadisme is zonder twijfel de grootste gemeenschappelijke noemer voor alle relevante actoren. Zowel in de verkondiging van hun ideologie als in de uitvoering van hun activiteiten, blijkt keer op keer dat richtinggevende extremisten en veel van hun volgelingen de wereldwijde jihad ondersteunen, en dat zij deze strijd ervaren als een collectieve en in zekere zin ook pan-islamitische aangelegenheid. Door de islam via de jihad te zuiveren, terug te keren naar traditionele waarden, en door een eenheid van alle moslims te bewerkstelligen, kan het glansrijke verleden van de islamitische wereld herleven – zo luidt althans de ideologie waardoor zij zich laten leiden. Het merendeel van de actoren hecht er groot belang aan onderdeel uit te maken van een wereldwijde broederschap van geestverwanten die hun leven vol trots in dienst stellen van dit hogere doel. Dit is ook precies in lijn met de intentie waarmee deze vorm van jihadisme in de jaren negentig door haar voorlopers is gelanceerd. Dat sommige groepen in ons zaaksbestand in de praktijk meer invulling geven aan lokale activiteiten of jihadistische daden, doet niets af aan hun overeenkomstige internationale oriëntaties.

²³ Dat zijn bijvoorbeeld: oriëntatie en oogmerk (Schloenhardt, 1999), hiërarchie (Fijnaut, Bovenkerk, Bruinsma & Van de Bunt, 1998), taakverdeling en coördinatie (Kleemans *et al.*, 1998), en cohesie tussen de groepsleden (Robbins & Judge, 2008).

3.2.2 Informatiebronnen als oriëntatie-indicatoren

Communicatie in het kader van ideologieverspreiding, mobilisatie, opruiing en rekrutering is een noodzakelijk onderdeel van jihadisme. Daardoor zijn het allereerst vele door opsporingsdiensten verzamelde mondelinge, schriftelijke en audiovisuele bronnen die een goed beeld geven van de oriëntatie van de door ons geanalyseerde samenwerkingsverbanden.

Afgetapte chatgesprekken, afgeluisterde telefoongesprekken, opnames van vertrouwelijke communicatie, testamenten, fragmenten uit divers propagandamateriaal, getuigenverklaringen en optekeningen van verhoren; kortom, veelzijdige primaire bronnen bieden een unieke kijk op de gezindheid van de richtinggevende actoren. Deze bronnen leggen patronen bloot van uiterst fundamentalistische sympathieën, transnationale oriëntaties en terrorismegerelateerde intenties en daden. De rode draad: gelovigen tegen ongelovigen, verlossers tegen onderdrukkers, wij tegen zij.

In vrijwel alle groepen valt op hoe gemakkelijk radicale actoren salafistische kernbegrippen hanteren om met grote, ongenueanceerde, sprongen te redeneren: vanuit een politiek-religieus uitgangspunt naar een maatschappelijke context die daarmee niet te verenigen is. En vanuit een daarvan afgeleid wereldomvattend vriend- en vijandbeeld naar een legitimatie voor gewelddaden. Zo vertelt een getuige die zelf deel uitmaakte van een relatiestelsel met een opvallende vertegenwoordiging van lokaal geradicaliseerde jihadistische jongeren:

'Ze vertellen over *tawhied*²⁴ en dan gaan ze verschillende begrippen van *tawhied* vertellen [...] In hun ogen is bijna iedereen een afgod. Politici, regeringsleiders, koningen. Net zo lang totdat je daar van overtuigd bent. [...] Als je dat eenmaal gelooft beginnen ze met de volgende vorm: wat je met ze, de *taghoet*²⁵ moet doen.'

'Ze gaan in die periode er voor zorgen dat je heel veel liefde krijgt voor de jihad, zodat je zover kan komen dat je jezelf wil gaan bombarderen in een bus of zo.'

Ook boeken, propagandamiddelen en documenten die de politie bij huiszoekingen aantreft, dienen – in samenhang – meestal een gelijke ideologische boodschap. Veelvuldig blijken deze oriëntatie-indicatoren zelfs identiek óf afkomstig van dezelfde bronnen. Grofweg kunnen we ze onderverdelen in: (1) geschriften van radicale ideologen uit het verleden; (2) interpretaties daarvan en aanvullingen daarop door hedendaagse voorgangers en toonaangevende jihadisten; en (3) de audiovisuele materialen die deze bronnen kracht bijzetten. In dergelijke verzamelingen komen de overleveringen van de middeleeuwse islamitische filosoof Ibn Taymiyya, de geschriften van Sayyid Qutb en recente, gedocumenteerde, verklaringen en toespraken van befaamde figuren als Bin Laden en Al Zawahiri met grote regelmaat voor. Voorts vinden verdachten opvallend vaak theologische houvast in de preken van *Al Qaeda's* indirecte spreekbuizen in Groot-Brittannië, onder wie Abu Qatada en Abu Hamza al-Masri. De laatste verkondigde vanuit Londen al vóór de millenniumwisseling een wereldwijde strijd tegen de vijanden van de islam (*Press Association*, 2006):

'[...] We ask Muslims to do that, to be capable to do that, to be capable to bleed the enemies of Allah anywhere, by any means.'

'You can't do it by nuclear weapon, you do it by the kitchen knife, no other solution. You cannot do it by chemical weapons, you have to do it by mice poison. Like you imagine you have one small knife and you have a big animal in front of you.'

²⁴ *Tawhied*, de belijdenis van de eenheid van God, is een theologisch begrip, maar wordt gepolitiseerd wanneer men stelt dat men alleen verantwoording verschuldigd is aan God en dat regeringen en rechters alleen gezag hebben als zij hun taken uitvoeren in overeenstemming met de goddelijke wet (de *sharia*). Regeringen die dit niet doen (democratische regeringen zoals in Nederland) worden door jihadisten *taghoet* genoemd (iets of iemand dat door moslims wordt aanbeden of gehoorzaamd ten koste van de verering en gehoorzaamheid die God toekomt). Het gehoorzamen van zulke regeringen zou in strijd zijn met de eisen van de *tawhied* en is dus polytheïsme.

²⁵ 'de afgoden': mensen die aanbeden of gehoorzaamd worden ten koste van de verering en gehoorzaamheid die God toekomt.

'The size of the knife – you cannot slaughter him with this. You have to stab him here and there until he bleeds to death. Then you can cut up the meat as you like to, or leave it to the maggots. This is the first stage of jihad. [...]

In het inbeslaggenomen materiaal zijn video- en geluidsfragmenten doorgaans prominent aanwezig. Deze blijken geregeld ontworpen in de 'productiekamers' van *Al Qaeda* en andere samenwerkingsverbanden die haar doctrine – al dan niet formeel – delen.²⁶ Andere tapes en bestanden, vinden hun oorsprong in *mainstream* media. Maar hun inhoud is vaak eender. Ze bestaan voornamelijk uit gruwelijke scènes en frontberichten uit jihadistische missiegebieden zoals Afghanistan, Irak, Tsjetsjenië, Algerije en de Palestijnse territoria. Het materiaal verdiept de polariserende en geweldsverheerlijkende tendensen binnen de bestudeerde clusters. Dergelijke fragmenten wekken immers in samenhang de indruk dat er een mondiale en existentiële strijd woedt tussen moslims en de islam als slachtoffers en haar agressieve vijanden. Bij kijkers die zich met de vermeende slachtoffers identificeren, kunnen ze een sterk verlangen naar wraak opwekken (Schmid, Jongman & Stohl, 2005; Silke, 2008; Van der Pligt & Koomen, 2009). Diverse getuigen leggen verklaringen af over wat dergelijke filmfragmenten bij hen teweegbrengen:

'[...] Ze gaan je heel veel filmpjes sturen, oorlogsfilmpjes over de Amerikanen in Irak, over Israël, over gevangenis, over Abu Ghraib, over Bosnië, de oorlog in Bosnië. En vooral filmpjes waarop kinderen staan die omgekomen zijn [...]. Ik merkte dat als ik dingen van Irak op de tv zag, dat ik dan heel veel haat voelde tegen de Amerikanen [...] Ook stoorde ik me aan de Nederlandse regering. Ik werd heel boos en gefrustreerd [...]

Tegelijkertijd suggereren opnames van marcherende moslimmilitanten en van succesvolle jihadistische aanslagen dat een islamitische overwinning wel degelijk in het verschiet ligt. Althans: voor een gemeenschap van moslims die bereid is de wapens op te nemen en zich laat verenigen door salafistisch-jihadistische beginselen. Voor veel actoren inspireren met name de indrukwekkende beelden van de aanslagen op het WTC en het Pentagon tot dit zwart-wit denken. Eén van hen stelt letterlijk:

'Sinds het keerpunt in onze geschiedenis, beter bekend als de elfde september, is er een David en Goliath strijd uitgebroken tussen de aanhangers van de waarheid en die van de leugen.'

Bij een andere verdachte wordt een tekstbestand met een gedicht aangetroffen. Dit gedicht biedt eveneens een goede illustratie van de inhoudelijke oriëntatie van veel actoren: de strijd van het zuivere geloof tegen het ongeloof, tegen het kwaad, het onrecht, de valsheid en het lijden. En ook het terugkerende thema van een ideologisch ingegeven vertrouwen in de uiteindelijke overwinning, wordt volgens ons in dit gedicht treffend verwoord. Het vers wordt overigens bij enkele andere verdachten tevens aangetroffen in de vorm van een geluidsbestand, en was verder te vinden op een goed toegankelijke, veel geraadpleegde openbare website.

'Onder de zwarte vlag is waar wij marcheren
Wij vechten niet om macht noch voor brood
Maar voor het woord van Allah, niemand kan ons deren
Verlangend naar de marteldood

We zullen ze bestrijden met onze tawheed
Martelaarschap of overwinning; het is ons om het even
Zuiveren we gebied na gebied

²⁶ Terroristische organisaties in het Midden-Oosten, Noord-Afrika en Centraal-Azië distribueren op grote schaal audiovisueel propagandamateriaal via internet. Met name voor de verzwakte kerngroep van *Al Qaeda* is dit een manier om relevant te blijven en haar inspiratiefunctie te blijven behouden. Opsporingsdiensten vinden bij veel actoren in Nederland multimedialbestanden die geproduceerd zijn door haar propagandaorganisatie *As Sahab*.

We laten zien dat we meer houden van de dood dan zij van het leven

We gooien angst in hun harten met onze takfier
Met onze geweren en zwaarden zullen we ze bestrijden
Als mujahidien op het pad van Allah, eervol en fier
We zullen een einde maken aan het onrecht en aan het lijden

La Ilaha illa Allah²⁷ is ons wapen
Waarmee we de Taghoet kapot zullen maken
Met de Shariah zullen wij de aarde verlichten
Voor de zuiverheid van ons geloof zal al de valsheid zwichten

We zullen ze verdrijven uit de Filisteen²⁸ en Afghanistan
En Irak en Andalus²⁹ en de Filippijnen
En Bilad al-Harain³⁰ heb geen twijfel daaraan
Overal zal het woord van Allah de Kufr³¹ doen verdwijnen

De ongelovigen maken plannen tegen ons en vallen ons aan
en spannen tegen ons samen
Maar weten ze niet dat Allah het beste is in plannen beramen?
Voorwaar Allah zal hun listen tegen hun doen keren
En ze kunnen vloeken en bij afgoden zweren
Maar Allah geeft de overwinning aan de gelovigen, ook
al zijn de kuffaar daarover zeer ontdaan

Waarlijk Allah geeft alleen de overwinning aan een volk dat gelooft
De Taghoet en alles wat daarnaast aanbeden wordt verwerpen
Hij komt daarmee met engelen, sakinat en zijn hulp versterken
Een eed die hij in de Koran aan het volk van standvastigheid heeft beloofd

Leef als Muwahied in dienst van je heer
Verlicht je hart met Geloof van zijn eenheid
En strijd op zijn pad en tot hem is de wederkeer
Waarlijk degenen die geloven en strijden zullen worden verblijd'

Tot slot illustreert veel beeldmateriaal het belangrijke hedendaagse jihadistische thema van individuele opoffering. Diverse politieteams hebben bij elkaar een aanzienlijke hoeveelheid filmbeelden aangetroffen van jihadstrijders die zichzelf opofferen. Een gerekruteerde vrouwelijke actor verklaart dat deze films gebruikt worden om mensen zoals zij ervan te overtuigen dat de martelaarsdood een van de hoogst haalbare doelen is voor een goede moslim:

'Ook heb ik nog een film gezien van een vrouwelijke moslima in Palestina. Zij blies zichzelf op. Vervolgens zag je op deze film haar hoofd op de grond liggen. Je zag een glimlach op haar gezicht en zelfs haar hoofddoek zat nog helemaal goed op haar hoofd. Zij zeiden hierbij dat zij gelukkig was en een martelaarsdood gestorven was. Ik geloofde dat zelf uiteindelijk ook.'

3.2.3 *Activiteiten en daden als oriëntatie-indicatoren*

Ook de concrete activiteiten die binnen samenwerkingsverbanden worden uitgevoerd, bieden inzicht in de oriëntatie van het jihadisme in Nederland. Terroristische en criminele daden, jihadistische voorbereidingshandelingen en ondersteunende activiteiten, specifieke reizen,

²⁷ 'Er is geen god dan God'

²⁸ 'Palestina'

²⁹ 'Spanje'

³⁰ 'Saoedi-Arabië'

³¹ 'het ongelooft'

gesprekken en bijeenkomsten, scheppen een beeld van clusters van personen die op uiteenlopende manieren vorm geven aan een militant gedachtegoed met wereldomvattende pretenties. Dit brede scala van jihadistische activiteiten komt in het vierde hoofdstuk uitvoeriger aan bod. Hier stippen we kort enkele activiteiten aan voor zover deze inzicht geven in de inhoudelijke oriëntatie van de geanalyseerde samenwerkingsverbanden.

Verschillende actoren in ons zaaksbestand bundelen hun krachten om gelijkgezinden in binnen- en buitenland in staat te stellen jihadistische gewelddaden te verwezenlijken. Kortom, zij *faciliteren*.³² Zo vervult een gezelschap van fundamentalistische mannen een ondersteunende rol binnen een grensoverschrijdend samenwerkingsverband dat voorbereidingen treft tot moord- en bomaanslagen tegen Amerikaanse en met de westerse wereld geaffilieerde doelwitten. Goeddeels vanuit Nederland ondersteunen zij deze ambities met doelgerichte strafbare handelingen, zoals woninginbraak, paspoortvervalsing en creditcardfraude. Af en toe fungeren zij ook als belangrijke tussenpersonen en verschafters van logistieke diensten. De actoren in kwestie zijn volgelingen van een charismatische coördinator, die hen heeft ingewijd in puriteinse geloofsopvattingen en in een internationaal relatiestelsel van *moedjahedien*. Zowel met deze spilfiguur als met een potentiële aanslagpleger werken zij samen. Dit operationele duo beweert weer te handelen in naam van de kerngroep van *Al Qaeda*. Zeker is in ieder geval dat het tweetal nauwe banden onderhoudt met verscheidene bondgenoten van *Al Qaeda* in Europa. En beide personen zijn recentelijk in Afghanistan en Pakistan geweest; vermoedelijk onder meer in jihadistische trainingskampen.

In een andere cluster steunen mensen vanuit Nederland de heilige oorlog door vrienden en kennissen binnen een vertrouwde kring te overtuigen van een zeer orthodoxe islamitische leer. Vervolgens sporen zij hen aan tot geweld tegen ongelovigen en afvalligen waar dan ook ter wereld. Sommigen manifesteren zich in dit verband door te prediken of door extremistische geschriften te verspreiden of te vertalen. Enkelen bedreigen andersdenkenden, beramen aanslagen, of voeren die zelfs feitelijk uit. En een paar figuren brengen potentiële strijders in contact met buitenlandse actoren die jihadreizen organiseren. Hun oriëntatie daarbij wordt geïllustreerd door een fragment uit het chatgesprek tussen de rekruterende actor 'X' en de geïnteresseerde sympathisant 'Y':

Sympathisant Y:

'maar ik wil naar engeland. Daar is abou hamza³³ en mensen van alqaeda.'

Actor X:

'ik weet. Maar je hebt geen vrijheid daar. Kom mee naar pakistan. Daar gaan ze je helemaal trainen. Leer met wapens om te gaan. Bommen te maken. Gewoon alles. Daarna kun je nog terugkomen.'

De drijvende krachten binnen dit gezelschap geven blijk van internationale aspiraties via schimmige connecties met operationele actoren uit Noord-Afrikaanse jihadistische groepen; door te verblijven in trainingskampen in Pakistan; óf door zich te laten onderwijzen op (koran)scholen in het Midden-Oosten. Hoewel deze personen af en toe proberen hun gewelddadige ideologie in het buitenland in praktijk te brengen, richten zij hun onverdraagzaamheid, soms op een gewelddadige manier, vooral op de Nederlandse samenleving. De volgende getuigenverklaring biedt een illustratie van de wijze waarop de gewapende strijd ook tegen de veronderstelde vijanden van de islam in Nederland kan worden gevoerd.

³² Eerder literatuuronderzoek van het WODC (Mascini & Verhoeven, 2004) naar de ondersteuning van de gewelddadige jihad onderscheidt faciliterende activiteiten ten behoeve van (1) *nesteling* (het regelen van toegang en verblijf voor jihadisten en rekrutering), (2) *financiering* (sponsoring en eigen fondswerving) en (3) *communicatie*.

³³ Vermoedelijk: 'Abu Hamza al-Masri'.

'Ik vroeg waarom hij zoveel wapens wilde. Hij zei toen dat hij die wilde hebben om die twee personen te vermoorden. Hij zei ook dat [naam] en [naam] niet mochten blijven leven, omdat zij de islam belachelijk maakten. Zij deden uitspraken over de islam die beledigend waren.'

Andere groepen, daarentegen, vermijden gedrag dat de aandacht zou kunnen trekken van opsporingsdiensten. Een cluster waarbinnen de meest prominente en sturende personen afkomstig zijn uit Noord-Afrika en het Arabische Schiereiland, toont zich vanuit Nederland bijvoorbeeld vooral *servicegericht* aan de internationale jihadistische beweging. Geestelijke en fysieke mentoren mobiliseren, onderwijzen en trainen met deze intentie lokale moslimjongeren. Niet alleen beogen zij deze mensen uit te zenden naar diverse oorlogsgebieden of vrijhavens van militanten; ook faciliteren zij strijders van elders door hun noodzakelijkheden te verschaffen, zoals vervalste of *look-alike* identiteitskaarten³⁴, andersoortige documenten, onderkomens of gelden. De financiële middelen hiervoor putten zij veelal uit criminele activiteiten. Het samenwerkingsverband, dat voor een opvallend deel bestaat uit uitgeweken volgelingen van de aan *Al Qaeda* gelieerde Algerijnse organisatie GSPC, produceert en bewaart ook geluidsopnamen van (martelaars)testamenten en intentieverklaringen. Ten slotte heeft de politie aanwijzingen dat minimaal één van deze actoren tientallen mannen voorbereidt op een innovatieve terroristische aanslag in het buitenland.

3.2.4 *Betrokkenheid bij een beweging*

Alle onderzochte samenwerkingsverbanden dragen dus in uiteenlopende gradaties en op uiteenlopende wijzen hun steentje bij aan de operationalisering van internationaal salafistisch jihadisme. Waarom alle bestudeerde samenwerkingsverbanden en al hun actoren een bijdrage leveren aan, en daarmee in feite deel uitmaken van deze bredere beweging, kan worden verklaard aan de hand van drie globale factoren die kenmerkend zijn voor de oriëntatie van deze relatiestelsels.

Ideologische flexibiliteit

Ten eerste blijken er binnen de onderzochte samenwerkingsverbanden wederzijdse contacten gelegd te worden tussen jihadisten met verschillende groepsaffiliaties en soms moeilijk te verenigen ideologieën. Met name de meest doelgericht opererende extremisten blijken een zekere ideologische flexibiliteit aan de dag te leggen als het gaat om het aangaan van verbindingen met partners die zij kunnen gebruiken voor de strijd. Wanneer zij in het kader van het hogere belang – de vermeende wereldwijde strijd tussen gelovigen en ongelovigen – iets willen bereiken, en daarvoor samen kunnen werken met partners die eigenlijk vanuit een andere doctrine opereren, verdragen zij elkaar opmerkelijk goed en zijn zij in voorkomende gevallen bereid samen te werken. Daarmee tonen de groepen zich minder principieel dan hun rigide en soms op punten tegenstrijdige ideologieën voorschrijven.

Een voorbeeld uit een van onze dossiers is illustratief voor deze tendens. In deze casus profileert een Noord-Afrikaanse immigrant zich als afgevaardigde van de GSPC. In de hoedanigheid van (spiritueel) leider binnen een faciliterend samenwerkingsverband, houdt hij zich onder meer bezig met handel in verdovende middelen. Zo genereert hij fondsen die deels voor internationale jihadistische doeleinden zijn bestemd. Ongeacht zijn loyaliteit aan de GSPC werkt hij hiertoe nauw samen met een coördinator van drugstransporten, die als banneling met terroristische antecedenten nog hartelijke banden onderhoudt met het leiderschap van de GIA. Hoewel leden van beide militante salafistische groepen elkaar in Algerije naar het leven staan – voornamelijk vanwege grote onenigheid over de gewelddadige toepassing van *takfir* op medeburgers – bundelen de genoemde personen in Nederland hun krachten ten behoeve van een gedeeld programma. Wat in het moederland van deze *heartland-oriented* geldt als verraad of zelfs als

³⁴ Een *look-alike* identiteitskaart is een onvervalste identiteitskaart die afkomstig is van iemand die een beetje lijkt op de persoon die dit document onrechtmatig gebruikt om zich te identificeren.

afvalligheid, blijkt in de betrekkelijk ongebonden atmosfeer van de jihadistische diaspora hier in Nederland niet meer dan vanzelfsprekend.

Dit verschijnsel van ideologische flexibiliteit is boeiend. Op veel plaatsen elders ter wereld leiden alleen al ideologische *accentverschillen* dikwijls tot competitie in kringen van jihadistische terroristen. Historische precedenten, zoals eind jaren negentig in Algerije of momenteel nog in Irak, laten bovendien zien dat intern conflicterende opvattingen militante salafistische samenwerkingsverbanden ruw kunnen verscheuren. In sommige gevallen escaleert zo'n toestand zelfs tot een gewelddadige broedertwist. Dit beeld lijkt hier in Nederland echter niet per definitie op te gaan. Klaarblijkelijk kunnen dogmatische verschillen tussen individuele actoren en samenwerkingsverbanden die in Nederland actief zijn vervagen en zijn actoren in voorkomende gevallen bereid samen te werken ten behoeve van gezamenlijke, grens- en groepsoverschrijdende activiteiten. Overstijgende doelen lijken hen dus te kunnen verenigen.³⁵ Door deze ideologische flexibiliteit (of inconsistentie) betrekken actoren in de ideologische voorhoede van jihadistische samenwerkingsverbanden in de praktijk ook *niet-jihadistische* buitenstaanders bij het internationale salafistische jihadisme. Deze mensen voldoen zelfs in het geheel niet aan de superioriteitsmythe van hun *ingroup*. Ofschoon dergelijke relaties strijdig zijn met hun isolationistische leer, verschaffen richtinggevende actoren hiervoor vaak een legitimatie met behulp van enig ideologisch gepuzzel. Zij bestempelen externe contacten – overigens in vrijwel alle gevallen nog steeds met soennitische moslims – dan bijvoorbeeld als een noodzakelijk kwaad. Zodoende profiteren jihadistische samenwerkingsverbanden in Nederland geregeld van de diensten van minder religieus bevlogen criminelen, onder wie creditcardfraudeurs en mensensmokkelaars, alsook een cocaïneverslaafde paspoortvervalser; moslims die volgens intern gepredikte *takfir*-principes tot een onzuivere en verboden *outgroup* behoren. Jihadistische salafisten rechtvaardigen dit soort relaties onder meer met het argument dat in een staat van oorlog tussen hen en precies déze buitenwereld alles is geoorloofd.³⁶ Dit alles laat overigens onverlet dat binnen groepjes jihadisten ook regelmatig ideologische meningsverschillen ontstaan en onderlinge ruzies uitbreken. Flexibele attitudes kunnen, met andere woorden, ook weer snel omslaan en lijken daarmee niet alleen samen te hangen met de aan- of afwezigheid van aantrekkelijke groepsoverschrijdende doelen, maar ook met het bredere verschijnsel van opportunistisch gedrag van actoren.

Ontvankelijkheid

Een tweede factor is het gegeven dat veel actoren die in de bestudeerde samenwerkingsverbanden actief zijn juist géén coherente extremistische denkbeelden bezitten, maar hiervoor wél *ontvankelijk* zijn. Dit zorgt er in belangrijke mate voor dat deze samenwerkingsverbanden in Nederland kunnen groeien en zo een betekenisvolle bijdrage kunnen leveren aan de internationale jihadistische beweging. Weliswaar beschikken ontvankelijke personen soms al vóór hun toetreding tot jihadistische kringen over gefragmenteerde kennis (bijvoorbeeld van internet), ervaringen en maatschappijkritische ideeën. Maar vervolgens laten zij zich hierin hoofdzakelijk leiden door rolmodellen. Tot dergelijke ontvankelijke actoren behoren enerzijds vrijwel alle bekeerlingen zonder islamitische achtergrond, tweede generatie – of andere in het Westen gevormde – moslims, maar ook vrij recent geïmmigreerde moslims die in hun (Noord-Afrikaanse) herkomstlanden niet of nauwelijks met radicale invloeden in aanraking zijn gekomen. Anderzijds tonen ook verscheidene *heartland-oriented* zich ontvankelijk. De mechanismen waarmee personen uit deze twee eerder omschreven brede categorieën (zie paragraaf 2.3) in de beweging rollen, verschillen echter enigszins.

³⁵ Zie over het fenomeen dat groepsoverstijgende doelen groepen die met elkaar in conflict zijn kunnen verbinden ook Sherif (1966).

³⁶ In jihadistisch jargon zou er sprake zijn van een conflict tussen *dar al islam* (het huis van de islam) en *dar al kufr* (het huis van ongelof). Als een moslim door ongelovigen wordt bedreigd, gevangen wordt gehouden, of als hij daarmee in staat van oorlog is, mag hij van religieuze leefregels afwijken. Voor dit gedrag worden wel de termen *tsafir* of *takiyya* gebruikt.

We constateren dat actoren uit Noord-Afrikaanse immigrantengemeenschappen die hier zijn opgegroeid of hun wereldbeeld in ieder geval hoofdzakelijk ontleen aan ervaringen in het Westen, evenals bekeerlingen zonder islamitische achtergrond, doorgaans betrekkelijk jong, kwetsbaar, en soms ook cultureel of sociaal ontworteld zijn. Het gaat dan onder anderen om criminelen of verslaafden die zich aangetrokken voelen tot nieuwe kansen, die een zuivere levensstijl begeren, of die heldere levensdoelen willen aangrijpen. Anderen verlangen bijvoorbeeld naar een vorm van her-islamisering en zoeken vanuit die behoefte naar een gestructureerde ideologie die hen kan helpen bij het maken van keuzes. Hoe dan ook, telkens leidt het oorspronkelijke gebrek aan een geïnternaliseerd ideologisch referentiekader er bij deze actoren toe dat zij in bepaalde situaties ontvankelijk zijn voor stimuli van toonaangevende, meestal *heartland-oriented*, rolmodellen. Op deze wijze krijgen hun, soms reeds op gang gekomen, radicaliseringsprocessen doorslaggevende impulsen en krijgen de samenwerkingsverbanden nieuwe aanwas.

Voorts bevinden zich ook onder de *heartland-oriented* personen die zich ideologisch onvast en beïnvloedbaar tonen. Maar in tegenstelling tot de hierboven beschreven actoren, komen we hen in allerlei leeftijdscategorieën tegen. Toch hebben ook zij met elkaar gemeen dat zij in situaties van ontvankelijkheid verkeren of hebben verkeerd. Het gaat vooral om asielzoekers, illegalen en zondaars uit traditionele moslimlanden. Zij laten zich leiden door actoren die hun deskundigheid en ervaring vanuit de islamitische wereld effectief weten om te zetten in gestructureerde denkbeelden en richtinggevende activiteiten. Hierbij speelt soms ook het feit dat deze figuren tegemoet komen aan situatiegebonden noden, zoals de behoefte aan een paspoort, huisvesting, levensonderhoud, zingeving en sociale status een doorslaggevende rol.

Een 'grijze zone'

Een derde factor die meespeelt en de samenwerkingsverbanden kenmerkt, is de participatie van actoren die in zekere mate juist *onbekend* zijn met de ideologische oriëntatie en met de plannen van de jihadistische voorhoede. Sommige actoren lijken, kortom, minder moedwillig bij te dragen aan de internationale salafistisch-jihadistische wereldwijde strijd. Af en toe kennen zij de plannen van hun extremistische omgeving in het geheel niet. In andere gevallen nemen zij informatie die zij hierover ontvangen – volgens hun eigen verklaringen – niet zo serieus of veronderstellen zij dat het 'stoere praatjes' zijn.

In de 'grijze zones' van jihadistische samenwerkingsverbanden vinden we daardoor onder anderen 'gewone' criminelen, stilzwijgende sympathisanten, bekenden, familieleden, en instellingen die, vaak zonder het zich bewust te zijn, actief bijdragen aan de jihadistische beweging. Hun bijdrage is vaak communicatief, logistiek of financieel van aard. In het licht van de eerder beschreven ideologische flexibiliteit in de jihadistische praktijk, is deze observatie niet vreemd. Het is tevens kenmerkend voor het diffuse en gedecentraliseerde karakter van de jihadistische beweging in – en rakend aan – Nederland (zie paragraaf 3.8).

Samenvattend kunnen we stellen dat er binnen de bestudeerde samenwerkingsverbanden ideologie-overstijgende doelen worden nagestreefd. De generalistische inhoudelijke oriëntatie van deze relatiestelsels op de wereldwijde strijd tussen moslims en vijanden van de islam, maakt het mogelijk dat actoren met verschillende ideologische achtergronden zich met elkaar verenigen. Door hun in dit opzicht ideologische flexibiliteit, oefenen jihadistische samenwerkingsverbanden aantrekkingskracht uit op mensen met verschillende ideologieën, motieven en doelen, die vervolgens op hun eigen wijze een bijdrage leveren aan de in zekere mate pan-ideologische internationale salafistisch-jihadistische beweging. Bijdragen van actoren die ontvankelijk zijn voor jihadistische denkbeelden, alsook van buitenstaanders, verhogen de collectieve capaciteiten van deze beweging.

3.3 Sociaal-culturele samenstelling van samenwerkingsverbanden

Hoe zit het met de sociaal-culturele samenstelling van jihadistische samenwerkingsverbanden? Duidelijk is dat de salafistisch-jihadistische beweging veel waarde toekent aan één religieuze stroming (de islam) en één taal (de Arabische). Hierdoor ontstaat al snel de indruk dat we te maken hebben met een homogene en gesloten wereld. Ook de collectieve identiteit die veel individuele actoren ervaren als deelgenoten van een internationale gemeenschap van zuivere broeders, sterkt de veronderstelling dat in het jihadistische milieu mensen vertoeven met een overeenkomstige sociaal-culturele achtergrond. Maar klopt deze veronderstelling wel? Om de sociaal-culturele samenstelling van de door ons bestudeerde jihadistische clusters zo accuraat mogelijk te kunnen beschrijven, hanteren we in deze paragraaf een aantal kenmerken waarover informatie is opgenomen in de dossiers: land van herkomst, geschiedenis en volksverwantschap, taal en cultuur, leeftijd, geslacht en religie.³⁷

3.3.1 *Herkomst*

Allereerst valt op dat zich binnen elk samenwerkingsverband een meerderheid openbaart van personen met een Noord-Afrikaanse achtergrond. De ene keer bestaat een dergelijke meerderheid vooral uit mensen met een Algerijnse herkomst; de andere keer weer hoofdzakelijk uit mensen met Marokkaanse wortels. Actoren met overeenkomstige nationale of geografische achtergronden (de Maghreb) zoeken dus in zekere mate gezelschap bij elkaar (clustering). Toch zijn deze gezelschappen altijd vermengd met personen van elders: veelal afkomstig uit het Midden-Oosten en Europa; sporadisch uit de Balkan, de Kaukasus, de Hoorn van Afrika of Latijns-Amerika. Actoren uit Europa, onder wie Nederlandse en Franse bekeerlingen, vervullen dikwijls andere rollen dan bijvoorbeeld Arabische *heartland-oriented*, zoals Syriërs en Irakezen. Toch komt uit opsporingsdossiers naar voren dat deze bekeerlingen zonder moslimachtergrond niet onderdoen voor Noord-Afrikaanse actoren als het aankomt op hun jihadistische participatie of hun acceptatie door de salafistische *ingroup*. Uit door de politie opgetekende verklaringen van actoren en getuigen, leiden we af dat zij volwaardig deel uitmaken van een gemeenschap van broeders die elkaar helpen en er voor elkaar zijn.

Hoewel de samenwerkingsverbanden dus redelijk gemêleerd zijn, komen in het opsporingsmateriaal géén actoren naar voren uit landen in Centraal-Azië en Zuidoost-Azië, zoals Pakistan of Indonesië, terwijl bekend is dat mensen uit deze herkomstgebieden wel vertegenwoordigd zijn in de internationale jihadistische beweging (zie bijvoorbeeld AIVD, 2006a). Of personen uit deze gebieden tijdens de onderzoeksperiode minder actief waren op Nederlandse bodem, of dat deze bevinding moet worden toegeschreven aan het feit dat we ons op een selectie van afgeronde opsporingsonderzoeken hebben gericht, is niet met zekerheid te zeggen.

3.3.2 *Geschiedenis, taal en cultuur*

De actoren in de verschillende samenwerkingsverbanden zijn dus zeker niet allemaal afkomstig uit dezelfde werelddelen en kunnen ook niet zonder meer aan de hand van een gemeenschappelijke historie, taal of cultuur worden gekarakteriseerd. De ware fanatici binnen deze groepen identificeren zich in een roes van fundamentalisme met de geschiedenis, taal en tradities van de eerste islamitische generaties. Maar in werkelijkheid is het meer een idee dan

³⁷ Volgens Horowitz (2000) kan de sociaal-culturele identiteit van mensen weliswaar worden afgemeten aan indicatoren zoals huidskleur, taal, religie, en herkomstland, maar gaat het hierbij vooral ook om een gevoel van verwantschap op grond van een geloof in een gedeelde origine. Hooimeijer & Van Vliet (2004) zijn van mening dat het bij de sociaal-culturele samenstelling van groepen om meer gaat dan alleen de door ons geanalyseerde kenmerken. Zij betrekken hierbij onder meer ook politieke opvattingen, levensstijlen en leefgewoonten. Wij beperken ons hier tot de genoemde aspecten, omdat over andere relevante kenmerken onvoldoende informatie is opgenomen in de bestudeerde dossiers.

een concreet collectief erfdeel dat hen bindt. En in meer algemene zin is zelfs de hedendaagse islamitische wereld voor hen geen bron van collectieve sociaal-culturele identiteit. Ten eerste is de traditionele islamitische wereld in de loop der eeuwen sterk gefragmenteerd (Baali, 2005), waardoor deze geen eenduidig referentiekader (meer) biedt. Personen van Noord-Afrikaanse afkomst kunnen zich hierdoor bijvoorbeeld nauwelijks vereenzelvigen met samenlevingen in het Midden-Oosten – en andersom. Ten tweede zijn lang niet alle betrokkenen daadwerkelijk opgegroeid in, of bekend met, moslimlanden. Zo functioneren in de Nederlandse jihadistische clusters – naast migranten, illegalen en asielzoekers – óók bekeerlingen zonder islamitische achtergrond, moslimmigranten die grotendeels in Nederland zijn opgegroeid en nakomelingen van islamitische gastarbeiders die hier zijn geboren. Deze mensen lijken géén of slechts een vaag bewustzijn te hebben van hun sociaal-culturele *roots*. Bovendien is hun kennis van het Arabisch vaak gebrekkig of geheel afwezig. Mede daarom maakt deze statusverhogende voertaal van salafistische jihadisten in de praktijk nogal eens plaats voor Berbertalen, Engels, Frans of gewoon Nederlands; maar wel frequent doorspekt met statusverhogende Arabische slogans.

3.3.3 *Leeftijd en geslacht*

In elk van de onderzochte jihadistische samenwerkingsverbanden lopen de leeftijden van de mensen die hierin actief zijn uiteen. Weliswaar is ook in dit opzicht geregeld sprake van clustering van ouderen, of juist van jongeren, maar nooit zijn de samenwerkingsverbanden wat de leeftijden van de actoren betreft homogeen; ook niet bij benadering. Groepen met relatief veel jongeren of jongvolwassenen zijn stevast vermengd met oudere actoren. En in groepen met relatief veel personen van middelbare leeftijd zijn ook jongere actoren actief. Voor zover de leeftijden van de actoren bekend zijn,³⁸ lopen deze volgens de opsporingsdossiers uiteen van 16 tot 48 jaar.

In de jihadistische clusters zijn vooral mannen actief, maar jihadisme blijkt geenszins een exclusieve mannenaangelegenheid. In enkele samenwerkingsverbanden spelen vrouwen nauwelijks een rol – of zijn zij in ieder geval niet in beeld gekomen tijdens het opsporingsonderzoek. Maar er zijn ook samenwerkingsverbanden waarin vrouwen een ondersteunende rol spelen, en in één samenwerkingsverband verrichten bepaalde vrouwen daadwerkelijk opvallende jihadistische activiteiten. Op de rol die vrouwen vervullen in jihadistische clusters komen we in het vijfde hoofdstuk uitvoeriger terug.

3.3.4 *Religie*

Alleen wat betreft religie zijn de bestudeerde samenwerkingsverbanden echt homogeen. Op enkele twijfelgevallen na, zijn alle actoren (bekeerd tot) soennitische moslims;³⁹ voor zover bekend ook criminelen en dienstverleners die relatief ongeïnteresseerd of zelfs onwetend bijdragen aan de jihadistische strijd. De ideologische flexibiliteit binnen de internationale salafistisch-jihadistische beweging in Nederland lijkt daarmee wel ruwe grenzen te kennen: opportunistische allianties met niet-religieuze misdadigers, atheïstische revolutionairen en joodse of christelijke militanten komen in onze dossiers niet aan het licht. Maar uiteraard sluiten onze gegevens ook niet uit dat dergelijke contacten af en toe tóch tot stand komen via de grijzere buitenzones van jihadistische samenwerkingsverbanden.

³⁸ Het komt nogal eens voor dat actoren gebruik maken van valse identiteiten en valse geboortedata. Van deze mensen is het herkomstland meestal wel te achterhalen, maar over hun leeftijden hebben opsporingsdiensten soms minder zekerheid.

³⁹ Het salafisme is een soennitische stroming. Sjiïeten hechten minder aan de uniciteit van de profeet Mohammed en dichten eveneens zijn twaalf afstammelingen (imams) profetische eigenschappen toe. Soennieten, daarentegen, wijzen het idee dat Mohammed goddelijke opvolgers heeft af. Zij volgen alléén de traditie van de Profeet en beschouwen de vier leiders die hem opvolgden (rechtgeleide kaliefen) louter als aardse hoeders van zijn erfgoed.

Samenvattend constateren we dat er in de geanalyseerde samenwerkingsverbanden telkens een duidelijke oververtegenwoordiging is van mannen met een Noord-Afrikaanse achtergrond. Daarbinnen zijn echter steeds weer clusters te ontwaren van mensen met *andere* overeenkomstige sociaal-culturele achtergronden. Zo participeren binnen de samenwerkingsverbanden clusters van actoren uit het Midden-Oosten, jongeren, ouderen en vrouwen. Maar ook individuele actoren met geheel afwijkende achtergronden worden getolereerd. Al met al geven de relatiestelsels die uit ons zaaksbestand naar voren komen daarmee blijk van een behoorlijke sociaal-culturele diversiteit en tolerantie. Ze ontlenen hun capaciteiten aan mensen met uiteenlopende achtergronden en leeftijden, en van diverse pluimages (waarover meer in Hoofdstuk 5). Wie soennitisch moslim is, daartoe neigt of zich daartoe bekeert, én in die hoedanigheid blijk geeft van jihadistische sympathieën, een fundamentalistisch elan of in de ogen van ingewijden iets anders te bieden heeft voor de strijd, kan verbindingen leggen met een jihadistisch samenwerkingsverband en kan worden opgenomen in de internationaal georiënteerde salafistisch-jihadistische beweging.

3.4 Inhoudelijke bindingsfactoren

Een overeenkomstige sociaal-culturele achtergrond kan dus slechts voor een deel van de actoren bijdragen aan een gevoel van onderlinge verbondenheid met andere groepsleden. Binnen de bestudeerde jihadistische clusters wordt het groepsgevoel voor een groter deel door andere factoren bepaald. In deze paragraaf beschouwen we enkele opvallende factoren die ervoor zorgen dat mensen zich *inhoudelijk* aangetrokken voelen tot, of betrokken (willen) raken bij, jihadistische clusters, én dat zij hierin een actieve rol willen spelen. Zo kunnen gedeelde interesses, belangen, behoeften, overtuigingen, kwaliteiten, idolen én idealen mensen aan dergelijke groepen binden. Welke combinatie van factoren een rol speelt, verschilt per actor, per relatie en per cluster. En ook de mate waarin een actor zich met een jihadistisch gezelschap verbonden voelt, verschilt van persoon tot persoon.

3.4.1 Religie en religieuze activiteiten

Zoals we al kort hebben opgemerkt, kunnen alle actoren elkaar herkennen in een gedeelde religie. Deze gemeenschappelijke godsdienst blijkt een belangrijk bindmiddel, vooral voor immigranten (Hoekstra, 2009). Religie zorgt voor een gedeeld stelsel van kernwaarden, een gedeelde religieuze identiteit, en vooral ook voor gedeelde activiteiten. In het verrichten van hun religieuze activiteiten – bidden op hetzelfde tijdstip, bezoeken van de moskee, lezen van de koran, vieren van religieuze feesten, vasten, eten en geloven – kunnen actoren zich met elkaar identificeren. Dergelijke overeenkomstige gebruiken en routines bevorderen verstandhoudingen tussen mensen die verder weinig met elkaar gemeen hebben.

Zo lijken verschillende moslims die – hoofdzakelijk vanuit criminele motieven – documenten vervalsen of mensen smokkelen, betrokken te zijn geraakt bij een samenwerkingsverband doordat zij (toevallig) met jihadistische actoren deelnemen aan eenzelfde geloofsgemeenschap. Het gaat vaak om geloofsgenoten die toenadering tot elkaar zoeken, bijvoorbeeld in asielzoekerscentra of binnen het illegalencircuit. Zij ontmoeten elkaar – soms via via – op plaatsen waar geloofshandelingen worden verricht, zoals in moskeeën of op stilteplekken, op de routes die naar deze plaatsen leiden, of op plekken waar mensen na moskeebezoeken samenkomen. Zo winnen zij elkaars vertrouwen en raken zij op de hoogte van elkaars capaciteiten. Niet alleen voor actoren die tot de ideologische voorhoedes van jihadistische relatiestelsels behoren, maar ook voor mensen die deel uitmaken van de perifere sociale zones

daarvan, biedt een gedeeld geloof op deze wijze een stevige basis voor het leggen van nadere contacten en het ontwikkelen van vertrouwensrelaties.⁴⁰

Voor gedreven jihadististen die in de ‘sociale centra’ van de samenwerkingsverbanden opereren, fungeert de gedeelde religie nog sterker als een dominant bindmiddel. Mensen die in deze kringen verkeren doen mee aan gezamenlijke orthodoxe gebedssessies of aan verdiepingsbijeekomsten. Zij bestuderen islamitische geschriften, discussiëren over religieuze vraagstukken en luisteren naar dezelfde voorgangers. Voor sommigen verschaft het avondgebed in een salafistische moskee genoeg stof tot nadenken om na afloop bijeen te komen op een politiek-religieuze nazit. Anderen vermijden reguliere geestelijke autoriteiten in het geheel en geven op een eigen manier vorm aan een nog veel radicalere collectieve geloofsbeleving. Veel jonge personen in de harde kern van één cluster, omarmen bijvoorbeeld de fundamentalistische preken van een *heartland-oriented* die zich presenteert als een deskundige. Zij zien hem volgens een getuige als hun imam, ook al heeft de man voor een modale moskeeganger geen enkel theologisch gezag.

3.4.2 *Ideologie*

Binnen jihadistische clusters is echter niet alleen het islamitische geloof, maar in het bijzonder de ideologie in het verlengde daarvan een element van binding. Zoals eerder betoogd, richten de bestudeerde relatiestelsels zich allen op de wereldwijde strijd tussen moslims en de vermeende vijanden van de islam. Deze oriëntatie vormt het verbindende element tussen actoren die soms vanuit verschillende ideologische achtergronden, of vanuit een incoherente (knip-en-plak) ideologie, bij de in zekere mate pan-ideologische internationale salafistisch-jihadistische beweging betrokken zijn geraakt. In de meeste samenwerkingsverbanden is slechts een kleine minderheid van alle actoren ten volle overtuigd van het daarbinnen gepredikte gedachtegoed in zijn zuivere vorm. De meeste actoren hebben vooral affiniteit met bepaalde *facetten* van die leer.

Met dit als gegeven kunnen we de overkoepelende internationaal georiënteerde salafistisch-jihadistische ideologie misschien beter beschouwen als een bron van méérdere bindingsfactoren. Zo heerst er binnen alle samenwerkingsverbanden een gedeeld gevoel dat moslims overal ter wereld onrecht wordt aangedaan. Volgens deskundigen resoneert het thema van mondiaal onrecht tegen moslims dikwijls met persoonlijke ervaringen (Sageman, 2008). Maar uit het bronmateriaal dat wij voorhanden hebben, blijkt dit veel minder.⁴¹ De meeste actoren voelen zich niet per se als *individu* onrechtvaardig behandeld, maar het idee dat de *groep* waartoe zij behoren onrecht wordt aangedaan, wordt breed gedragen en binnen samenwerkingsverbanden ook verder aangewakkerd.⁴² Actoren blijken het Westen of de westerse democratie ook expliciet als gemeenschappelijke vijand te benoemen, hetgeen verbreedert en het gevoel van saamhorigheid intensiveert. In de samenwerkingsverbanden wordt het Westen doorgaans gezien als de aanstichter van de crisis waarin de islam zou verkeren en als schuldige voor het lijden van moslims in alle uithoeken van de wereld.

Voorts is ook het collectieve streven om de bestaande orde omver te werpen een belangrijk ideologisch element dat de saamhorigheid tussen de groepsleden versterkt. Het idee dat zij ‘het systeem’ daadwerkelijk zouden kunnen overwinnen, intrigeert veel actoren uit de onderzochte samenwerkingsverbanden en zet hen aan tot het verrichten van inspanningen. Toch lijken slechts weinig actoren zich concrete voorstellingen te maken van de op te richten nieuwe orde.

⁴⁰ Dit maakt deze religie-gerelateerde ontmoetingsplaatsen natuurlijk ook geschikt voor het verrichten van rekruteringsactiviteiten. Zie hierover ook subparagraaf 3.6.2.

⁴¹ Dit verbaast ons overigens niet. Uit de literatuur over protestgedrag en collectieve acties blijkt steeds weer dat strijdbaar gedrag, het voeren van acties en het steunen van allerlei vormen van protest wel samenhangen met relatieve groepsdeprivatie, terwijl deze actiebereidheid geen samenhang vertoont met individuele relatieve deprivatie. Zie bijvoorbeeld: Kelly & Kelly 1994; Koomen & Fränkel, 1992; De Weerd, 1999. Deze relatie tussen groepsdeprivatie en actie-intentie wordt sterker naarmate mensen zich sterker met de betreffende groep identificeren. Zie bijvoorbeeld Kelly & Breinlinger, 1995; De Weerd, 1999; De Weerd & Klandermans, 1999.

⁴² Hierbij is zowel sprake van indoctrinatie als van groepsprocessen tussen mensen die elkaar opzwepen. In het volgende hoofdstuk gaan we hier verder op in.

Het kalifaat als toekomstig systeem blijft een abstract idee. Daarmee blijkt het verzet tegen de bestaande maatschappij-inrichting de actoren veel sterker te verbinden dan gemeenschappelijke ideeën over een alternatief systeem.

Voor een deel van de actoren herbergt de jihadistische ideologie vooral aanknopingspunten waarmee zij met zichzelf in het reine hopen te komen na een ongelukkige of als zondig ervaren levensfase. En weer anderen lijken zich simpelweg te kunnen identificeren met het rebelse en actiegerichte karakter van deze ideologie gedurende een extreme fase van de puberteit.

Hoewel het centrale gedachtegoed in de onderzochte samenwerkingsverbanden dus niet door alle actoren in al zijn facetten wordt gedeeld, putten veel van hen hieruit wel degelijk een gevoel van (lots)verbondenheid; zowel met kennissen in gedeelde samenwerkingsverbanden als met ‘broeders’ in de bredere jihadistische beweging. Iedereen die hierin actief is, draagt vanuit zijn eigen achtergronden en motieven bij aan de heilige strijd. En juist die strijd is wat voor velen écht telt. Actoren ontlenen daaraan een collectieve identiteit, het idee van deelname aan een groot verhaal, een gezamenlijke gezindheid en een gemeenschappelijke vijand. Deze elementen creëren saamhorigheid en versterken de onderlinge banden tussen actoren. Uiteraard speelt dit minder in de periferie van jihadistische samenwerkingsverbanden. Hier leggen andere bindingsfactoren meer gewicht in de schaal.

3.4.3 Rolmodellen en richtinggevende personen

‘Vind jij hem óók zo geweldig?’ Evenals voetbalsupporters en volgelingen van politieke partijen trekken salafistische jihadisten naar elkaar toe uit bewondering of ontvankelijkheid voor dezelfde rolmodellen of richtinggevende actoren. Zowel internationale idolen, onder wie bijvoorbeeld Osama bin Laden, Abu Qatada en Abu Hamza al Masri, als spilfiguren die in lokale groepen over meer concreet gezag beschikken, dragen zo bij aan de collectieve identiteit binnen jihadistische samenwerkingsverbanden. Zij brengen mensen bovendien niet alleen fysiek bijeen, maar verbinden ook omdat zij trends zetten, mores bepalen en modeverschijnselen initiëren. Hun doen en laten bevordert zo ook in Nederland imitatiegedrag – en creëert punten van gemeenschappelijke herkenning binnen extremistische (jeugd)culturen. Wanneer een wereldberoemde voetballer een nieuw merk voetbalschoenen draagt en promoot, zullen andere voetbalfanaten zijn voorbeeld volgen. Wanneer één of meerdere charismatische jihadisten elke omgang met ongelovigen vermijden én afraden, conformeren hun meest gedreven volgelingen zich hieraan: er ontstaat eensgezindheid over een bepaalde norm. Getuigenverklaringen wijzen erop dat zo diverse gewoontes ontstaan, bijvoorbeeld op het gebied van kleding en gedrag, die er toe leiden dat groepsbanden sterker worden en banden met de wereld daarbuiten juist zwakker.

3.4.4 Activiteiten

Gezamenlijke activiteiten zijn voor veel actoren de reden voor, en de zin van, het (jihadistische) samenzijn. Deze activiteiten bestendigen de bestaande jihadistische banden en stimuleren het ontstaan van nieuwe contacten en vertrouwensrelaties. Sommige terrorismedeskundigen wijzen erop dat gewelddaden vaak worden verricht door jonge, onbesuisde personen die op zoek zijn naar avontuur, risico en fysieke expedities (Atran, 2008). In ons zaaksbestand zien we een dergelijke actiegerichtheid ook terug: als een factor van verwantschap en voor sommigen als een uiting van een geweldverheerlijkende (jeugd)cultuur.

Desalniettemin zijn de activiteiten met het grootste en breedste sociaal bindende vermogen meestal subtieler van aard. Deze trekken ook personen aan die minder belust zijn op geweld of actie. Actoren carpoolen samen naar politiek-religieuze bijeenkomsten, bezoeken in groepjes lezingen, moskeeën of gebedssessies, en bestuderen samen de Koran of de Arabische taal. Geharde jihadisten én radicaliserende personen verheerlijken hun iconen gemeenschappelijk – en beschimpen evenzo hun verklaarde vijanden. Maar een middagje klussen draagt eveneens bij aan groepsgevoel. Dus of ze nu direct, indirect of nauwelijks iets te maken hebben met de heilige oorlog; diverse gezamenlijke bezigheden versterken jihadistische

samenwerkingsverbanden. Het vierde hoofdstuk van dit rapport handelt exclusief en in meer detail over het volledige spectrum van activiteiten binnen de jihadistische beweging in – en rakend aan – Nederland.

3.4.5 Bindingsbehoeften en -motieven

De sterke ideologische lading van jihadistische relatiestelsels, trekt personen aan met uiteenlopende bindingsbehoeften en -motieven. Deze actoren verblijven niet (alleen) in zulke gezelschappen vanwege een voorkeur voor de dominante ideeën en activiteiten van deze groepen, maar soms ook om de sociale voordelen die dit hun biedt. De meeste mensen zoeken in meer of mindere mate naar verbondenheid vanuit een drang naar geborgenheid, veiligheid, structuur (Meertens, Prins & Doosje, 2006), status, zingeving en identiteit. Militante religieuze groepen kunnen dergelijke verlangens effectief bevredigen. Vooral voor hun jongere leden lijken dit soort voordelen zwaar te wegen. Dit is onder meer af te leiden uit een door de onderzoekers opgetekend fragment uit het levensverhaal van verdachte ‘X’:

X werd geboren in Nederland. Op zijn vierde verhuisde hij naar Marokko. Daar ging hij naar school en maakte hij veel vrienden. Hij wist toen niets van de islam. Op zeventienjarige leeftijd is X teruggekomen naar Nederland. Zijn moeder bleef met kleinere kinderen achter in Marokko. Hij ging bij zijn vader wonen in [...]. Daar wonen veel Turken en Marokkanen. Hij vond het moeilijk in [...]. Hij was eenzaam en kende niemand. Hij moest naar school en daarnaast ook werken. Hij moest voor zichzelf zorgen: boodschappen doen, koken en wassen. En hij sprak nauwelijks Nederlands.

In [...] is X met school gestopt; enerzijds omdat het moeilijk was en anderzijds omdat hij meer geïnteresseerd raakte in de islam. Vanuit zijn eenzaamheid ging hij vaak naar de moskee om mensen te leren kennen en vrienden te maken. Via een andere moskeeganger leerde X andere jongens kennen die al een jihadistische cluster hadden gevormd.

Maar ook ouderen tonen zich ontvankelijk voor de sociale verleidingen van jihadistische gezelschappen. Binnen één groep, bijvoorbeeld, participeren veel actoren die illegaal in Nederland verblijven. Veel van hen zijn op zichzelf aangewezen in een land waarvan zij de taal en gewoontes niet kennen. Bij elkaar ‘in hetzelfde schuitje’, in een overeenkomstige maatschappelijke positie, vinden zij verlichting, een ‘warm bad’ en een nieuwe zingeving aan hun leven.

3.4.6 Materiële behoeften en belangen

Materieel profijt speelt geen centrale, maar vermoedelijk wel een secundaire rol als bindingsfactor. Met name illegalen met een chronisch gebrek aan financiële zekerheid, huisvesting, of rechtsgeldige documenten, nemen hun primaire levensbehoeften mogelijk nogal eens in overweging wanneer zij sociale aansluiting zoeken bij ideologisch gedreven clusters (zie subparagraaf 5.3.1). Daarbinnen opereren namelijk regelmatig mensen die werk, onderdak, contacten en papieren kunnen bieden, en daarnaast soms óók cultureel bepaalde diensten verstrekken. Een gezaghebbende jihadist verklaart tijdens zijn verhoor:

‘Als er mensen bijvoorbeeld komen te overlijden dan help ik het lichaam wassen en reinigen zodat het lichaam naar het land van herkomst terug kan. Ik doe dit dan voor niets. Voor wat hoort wat.’

Door dit soort bindingsfactoren kan het dus eveneens voorkomen dat illegalen – in het kielzog van anderen – onbedoeld, enigszins onwetend of met tegenzin deelnemen aan een jihadistisch samenwerkingsverband. Juist hun afhankelijkheidspositie draagt dan bij aan hun ontvankelijkheid voor sturende invloeden – of voor verzoeken om tegenprestaties. Onvermijdelijk verbindt het vooruitzicht van financieel gewin af en toe ook mensen uit het conventionele criminele circuit aan jihadistische relatiestelsels. Het gaat hier waarschijnlijk om

sporadische banden, die grotendeels buiten beeld blijven in ons zaaksbestand. Veruit de meeste terrorismegerelateerde criminele activiteiten in Nederland worden evenwel uitgevoerd door mensen die vrijwillig handelen en daarvoor ideologische, sociale (vriendendiensten) of materiële motieven hebben.

3.5 Machtsfactoren

In navolging van andere instanties (o.a. AIVD, 2005) constateren ook wij dat binnen jihadistische clusters geen administratieve of geïnstitutionaliseerde machtsverhoudingen bestaan. Wél zijn sommige actoren betrekkelijk capabel in het beïnvloeden van hun sociale omgeving. Hun macht berust niet zozeer op wat Weber (1947) aanduidt als het vermogen om anderen tegen hun wil ergens toe te dwingen, bijvoorbeeld met behulp van duidelijke regels, maar meer op de twee andere door hem beschreven machtsvormen. Ten eerste gaat het om charisma, dat stoelt op hun sympathie en deskundigheid. Ten tweede gaat het om legitimering. Bij het aanwenden van deze machtsvorm benadrukken richtinggevende actoren vooral de *voordelen* van de gewenste gedragingen.

Aan de hand van de klassieke vijfdeling van French en Raven (1959), waarin de door Weber genoemde machtsvormen nog verder worden uitgesplitst, zullen we de belangrijkste manifestaties van sociale macht in jihadistische relatiestelsels beknopt beschrijven. Achtereenvolgens gaat het om deskundigheidsmacht, referentiemacht, legitieme macht, beloningsmacht en bestraffingsmacht.

3.5.1 Deskundigheidsmacht

De actoren die in de door ons bestudeerde samenwerkingsverbanden het meeste gezag genieten, ontlenen hun invloed – zonder uitzondering – vooral aan hun kennis van de islamitische geloofsleer en de daarbij behorende acties. Zij maken daarmee effectief gebruik van ‘deskundigheidsmacht’. In een westerse context krijgt hun deskundigheid een extra dimensie, omdat de gezaghebbende actoren vrijwel altijd *heartland-oriented* zijn. Zo blijkt hun beheersing van klassiek Arabisch bijvoorbeeld respect af te dwingen bij moslims die buiten het islamitische moederland zijn opgegroeid. Daarnaast beroepen deze richtinggevende ‘leraren’ of ‘geestelijk leiders’ zich soms ook op een jihadistisch verleden, deelname aan een gewapend conflict of andere relevante ervaringen. Wie waarde hecht aan hun bekwaamheid én hun boodschap, en dus ontvankelijk is, ontwikkelt zich in meer of mindere mate tot een volgeling. Op anderen hebben richtinggevende personen géén, of vanuit een andere machtsbron, greep. Jihadisten met deskundigheidsmacht hebben echter lang niet altijd een theologische achtergrond. Dit compenseren zij stevast met eigenschappen als charisma en overtuigingskracht. Een verdachte uit ons zaaksbestand verklaart tijdens een verhoor:

[...] Ik kon [hem] eigenlijk niets weigeren want hij had een zodanig charisma dat hij een zeker overwicht had op de mensen met wie hij omging.’

En over een geestelijk leider in een andere zaak, meldt het opsporingsteam:

‘Hij ontleent zijn leiderschap op basis van zijn kennis van de Koran. [...] Hij was een geestelijk leider. Hij preekte ook in huis [...] En hij benaderde mensen met de boodschap van ik ga je iets vertellen over het geloof en dat deed hij veel op asielzoekerscentra, bijvoorbeeld. En je moet je voorstellen, uit een groep van 100 mensen bleven er een paar over waarvan hij dacht: die kan ik gebruiken, die kan ik manipuleren, die kan ik gaan indoctrineren.’

De macht van spelers die sociaal overwicht hebben op grond van hun deskundigheid is dus geenszins absoluut. Maar hun boodschap is dat wél. De ideologie die zij prediken, baseert zich op het salafistische beginsel dat ware moslims de koran en de *hadith* letterlijk dienen na te

leven. Daardoor pretenderen zij een boodschap uit te dragen die – zonder verdere interpretatie – direct afkomstig is van God.

Macht is en blijft echter een relatief concept. In jihadistische samenwerkingsverbanden beschikken meestal meerdere actoren over deskundigheidsmacht. En hierin is ook wel enige hiërarchie te bespeuren. Zo presenteert de gevorderde leerling van een als zeer deskundig beschouwde leraar, zich weer als leraar van een minder goed ingevoerde cluster van volgelingen. En hij wordt door zijn volgelingen ook als leraar beschouwd. Als beloning voor hun ijver mogen mensen die lessen bij hem volgen soms ook lessen volgen bij zijn eigen, meer deskundige, leermeester. Dit wordt als een privilege gepresenteerd en ervaren. Op die manier beïnvloeden fanatieke, maar minder gezaghebbende actoren uit jihadistische clusters ook weer anderen en zijn zij in staat het relatiestelsel verder uit te breiden. Van de andere kant komt het ook voor dat actoren als leraar worden gezien zonder dat zij zich als zodanig presenteren.

3.5.2 *Referentiemacht*

Vooraf in relaties met jongeren en jongvolwassenen, oogsten bepaalde oudere personen geregeld de vruchten van de ‘referentiemacht’ die resulteert uit hun voorbeeldfunctie of hun idoolstatus binnen de jihadistische (jeugd)cultuur. Sommigen identificeren zich zodanig met hen, dat zij hun gedragingen en overtuigingen, al dan niet deels, overnemen. Ontvankelijk beschouwen het vaak als een voorrecht om zich met hun meerderen te mogen associëren en trachten daarom actief bij hen in de gratie te komen óf te blijven. Enkele jonge volgelingen geven zelfs blijk van een nagenoeg onbegrensde bewondering voor hun rolmodellen en proberen letterlijk in alle opzichten te worden zoals zij. Zo verklaart een van de getuigen over een dergelijke volgelinge:

‘Hij schreef in een chat aan mij ‘dit is mijn leraar, mijn leider’. Hij had toen een foto van [actor] [...] ik denk dat hij graag bekend wilde staan als een terrorist en graag tot [de groep van die leraar] wilde behoren [...]’

Op veel andere (perifeer) betrokken actoren heeft deze bron van macht géén – of een veel minder sterke – uitwerking.

3.5.3 *Legitieme macht*

Veel personen in ons zaaksbestand lijken de machtsverhoudingen en rolverdelingen in hun respectievelijke clusters te aanvaarden zoals ze zijn, omdat ze voor hen als vanzelfsprekend overeenstemmen met bepaalde geïnternaliseerde waarden. Actoren van wie zij daarom sturing accepteren, bezitten een vorm van ‘legitieme macht’. Cultureel bepaalde waarden spelen daarbij een belangrijke rol. Evenals het in sommige alledaagse gemeenschappen of samenlevingen gangbaar is dat ouderen het gedrag van jongeren voorschrijven, zijn invloedrijke jihadisten in Nederland vaak van hogere leeftijd dan hun volgelingen. Een actor uit een jihadistische groep illustreert dit stereotiepe beeld op basis van een eigen ervaring:

‘[X] heeft veel kennissen hier, die hij beschouwt als zijn kinderen. Deze mensen beschouwen hem als hun vader. Hij kan zo iemand bellen om hem op te halen.’

‘[X] was in staat om mensen op te bellen als hij bijvoorbeeld eten wilde hebben of zich moest verplaatsen.’

Hiernaast putten richtinggevende personen vermoedelijk ook vaak legitieme macht uit eigenschappen waaraan zij op grond van hun cultuur status ontleen, zoals het mannelijke geslacht, een relatief hoge intelligentie en fysieke of verbale kracht. Actoren in jihadistische kringen hebben voorts de neiging meer autoriteit toe te kennen aan mensen met een politiek-religieuze achtergrond of een jihadistisch verleden.

Vaak wordt de legitimiteit van de macht van richtinggevende actoren door hun volgelingen onderstreept, doordat zij hen met de titel *sjeik* aanspreken of door te accepteren dat deze

personen rituelen uitvoeren die volgens de regels van de islam alleen door islamitische geestelijken – die wérkelijk over deze legitieme macht beschikken – uitgevoerd mogen worden. Onderstaande verklaring van een getuige is hiervoor illustratief:

‘Ja, normaal moet een imam het huwelijk sluiten, maar zij beschouwen hem als hun imam.’

3.5.4 Beloningsmacht

‘De tuin van het paradijs is voorbehouden aan profeten en martelaren’ (Hassan, 2001). Aan het verkondigen van een boodschap van die strekking, ontlenden verschillende jihadististen een vorm van ‘beloningsmacht’. Zij suggereren daarmee feitelijk een plekje in het paradijs te kunnen bemiddelen; althans, voor degenen die zich conformeren aan hun criteria voor goed jihadisme. Geloofwaardige personen, die daardoor vaak eveneens deskundigheidsmacht bezitten, maken dankbaar gebruik van deze mythe. Zo spreekt een jongeman, die zich door een Algerijnse jihadranselaar heeft laten inpalmen, als volgt over zijn voornemen om als martelaar te sterven:

‘Onze Heer heeft daarom voorspeld dat, indien wij geduld opbrengen, hij ons naar het paradijs zal brengen. Want martelaarschap is erg gewaardeerd door God.’

‘Als martelaar zal ik voorspraak hebben bij onze Heer voor zeventig leden van mijn familie. En voor jullie ook. Onze heer zal ons allen naar het paradijs brengen. Lieve papa, lieve mama, bid voor mij. Bid allen voor mij opdat God mijn martelaarschap aanvaardt.’

Richtinggevende actoren kunnen hun volgelingen uiteraard ook voorzien in talloze andere voordelen en beloningen. Veel daarvan hebben we reeds in de paragraaf over bindingsfactoren genoemd (3.4). Tot het rijtje behoren sociale behoeften, zoals vriendschappen en lidmaatschap van een hechte groep, structuur, zingeving en concrete levensbehoeften zoals werk, onderdak en documenten. Maar zij kunnen loyale aanhangers eveneens belonen met privileges of statusverhogende posities binnen een samenwerkingsverband. Ter illustratie twee fragmenten uit getuigenverklaringen en één fragment uit een interview met een opsporingsambtenaar:

‘Hij zei: ik heb mijn familie verlaten in [land]. In het begin miste ik ze heel erg, maar mijn broeders zijn nu mijn nieuwe familie. En hij hield veel van zijn broeders [...]’

‘Ik denk dat hij in hetzelfde schuitje zit als [actor X] en zich heeft laten beïnvloeden [...] omdat hij op enige manier vastigheid zocht.’

‘Ze waren illegaal. Ze kregen van hem huisvesting, hij zorgde ervoor dat ze documenten kregen en ze konden dan naar een uitzendbureau gaan, daar lieten ze zich inschrijven en ze konden gaan werken [...] heel veel mensen die wij daarna spraken die zeggen van “[actor Y] dat is een sociaal werker voor ons” ’.

3.5.5 Bestraffingsmacht

Als tegenpool van beloningsmacht, vormt ‘bestraffingsmacht’ in mindere mate een bron van individueel overwicht binnen jihadistische clusters. Toch komt het af en toe voor dat actoren vanuit een vrees voor negatieve consequenties voldoen aan eisen, wensen of verwachtingen van een vragende partij. Hoewel vermoedelijk geen enkele groep een formeel of efficiënt sanctiesysteem bezit, geldt allereerst dat sommige personen, ook bij deze manifestatie van macht, slim inspelen op de godvrezendheid van anderen. Zij verkondigen de toorn van God voor eenieder die afwijkt van het door hen voorgehouden juiste pad. De partner van een potentiële aanslagpleger getuigt:

‘Ik herinner mij dat toen wij in Afghanistan waren, wij bijeen waren ter gelegenheid van het feest van de [...] in de moskee die [actor X] en ik hadden laten bouwen. [Jihadist Y] praatte door een microfoon van een speaker, hij zei ons dat wij niet moesten onthullen aan de

kouffors⁴³ en aan de politie, zoniet dan zou onze straf eruit bestaan dat [wij] zelf kouffors zouden worden en dat wij dan nog zwaarder gestraft zouden worden door god.’

Incidenteel dreigen invloedrijke actoren met boetes en represailles voor mensen die foutief handelen. Zo verlangt een salafistisch-jihadistische leraar uit één relatiestelsel financiële giften voor de jihad van jongeren die zijn lessen missen. Echter, zijn volgelingen lijken hier – in een informele en vrijwillige sfeer – zelden tot nooit gehoor aan te geven. Daarnaast kunnen actoren die vanuit hun positie in staat zijn anderen tegen hun wil uit de groep te verstoten, een angst voor verbanning opwekken en daarmee onderdanigheid afdwingen. In één van de clusters is deze vorm van bestraffing ook ingezet om mensen te dwingen om zich aan de ideologie van de groep te conformeren. Hierbij is sprake van een ingewikkeld psychologisch mechanisme: actoren worden van de ene kant verstoten uit de groep als zij de ideologie die daar wordt uitgedragen ter discussie stellen; van de andere kant kunnen zij de groep niet zonder consequenties verlaten, omdat zij dan als afvalligen worden beschouwd, met alle consequenties van dien. Op deze wijze wordt tegenspraak in de groep in de kiem gesmoord, en hebben richtinggevende actoren hun naaste volgelingen vaak behoorlijk in hun macht.

[...] hij zei tegen mij ‘als het je niet aanstaat wat ik hier probeer te vertellen, wat doe je dan hier’ of in ieder geval woorden van die strekking [...].’

[...] iemand die hun groep verlaat, is afvallige en die mag je dan vermoorden, tenminste bestrijden, zo denken zij.’

Eén keer spreekt een geestelijke leider uit weer een andere cluster in een *fatwa* een doodvonnis uit over een actor die zeer waardevolle goederen van het samenwerkingsverband heeft verdonkeremaand. Ten slotte oefenen enkele actoren uit ons zaaksbestand bestraffingsmacht uit, doordat zij ronduit gewelddadig of bedreigend handelen. Maar voor anderen zijn dergelijke expliciete bedreigingen niet eens essentieel voor hun machtspositie. Deze personen bezitten van nature een zo intimiderende *uitstraling* dat het voor hun volgelingen al bij voorbaat vaststaat: op loyaliteitsbreuk volgt (fysieke) wraak. Ook opsporingsambtenaren tonen zich hier soms van onder de indruk. Een van de geïnterviewden vertelt over de wijze waarop de fysiek krachtige verdachte ‘X’ mensen angst en ontzag inboezemt:

‘Na het eerste verhoor, kwam een van mijn beste rechercheurs [teamlid] terug. Die zei dat hij echt bang was voor deze vent. Deze man [X] is eng, gevaarlijk. Als je [teamlid] kent: dat is gewoon een keiharde rechercheur. En die zegt: ik heb nog nooit zo iemand gezien. Hij keek dwars door hem heen, ook in zijn opmerkingen.’

Als we de wijze waarop macht zich manifesteert in ogenschouw nemen, constateren we dat alle hierboven beschreven machtsfactoren en machtsverhoudingen een rol spelen in de bestudeerde samenwerkingsverbanden. In dit opzicht lijken ze niet sterk van elkaar te verschillen, ook al worden binnen sommige clusters meer inspanningen verricht om actoren voordelen en beloningen te bieden terwijl andere weer iets sterker leunen op het sturende vermogen van deskundigheidsmacht.

Voorals deskundigheidsmacht, beloningsmacht en bestraffingsmacht hebben in alle samenwerkingsverbanden een belangrijke functie. Meestal oefenen richtinggevende actoren meerdere vormen van macht uit op hun volgelingen. Zo kan een geestelijk leraar de ene actor vooral beïnvloeden omdat deze waarde hecht aan zijn deskundigheid, terwijl hij op een ander meer ‘vat’ heeft door hem te belonen of te straffen. Vaker nog is er sprake van een combinatie van machtsfactoren. Met name voor de oudere richtinggevende actoren uit ons zaaksbestand geldt dat zij alle genoemde machtsvormen in meer of mindere mate weten te effectueren.

⁴³ ‘ongelovigen’

3.6 Structurele kenmerken en samenhang van een jihadistische beweging

In de voorgaande paragrafen lag de focus van onze analyses op inhoudelijke eigenschappen van jihadistische samenwerkingsverbanden en op de wijze waarop deze de bindingen en verhoudingen tussen verschillende actoren bevorderen en vormgeven. Hier belichten we enkele *structurele* kenmerken van de onderzochte jihadistische samenwerkingsverbanden en van de onderliggende relatiestelsels. Want hoewel de door ons geanalyseerde clusters van samenwerkende personen niet allemaal op hetzelfde moment aan een politieonderzoek zijn onderworpen, blijken zij opvallend genoeg zonder uitzondering via sociale connecties aan elkaar gerelateerd te zijn en zo onderdeel uit te maken van een grotere jihadistische *beweging*. Zeker op transnationaal niveau, maar ook binnen Nederland, bestaan er contacten tussen actoren uit verschillende samenwerkingsverbanden. Jihadisten die actief zijn binnen diverse relatiestelsels blijken, direct óf indirect, met elkaar in relatie te staan en soms ook gebruik te maken van elkaars diensten. De onderzochte jihadistische relatiestelsels lijken dus niet te bestaan uit geïsoleerde en statische groepen van samenwerkende personen. Eerder lijkt er daarbinnen sprake te zijn van dynamische en wisselende sociale verbanden waarin verschillende activiteiten worden uitgevoerd.

Er is echter niet alleen sprake van een opmerkelijke mate van connectiviteit *tussen* diverse jihadistische clusters. Vooral ook *binnen* afzonderlijk beschouwde samenwerkingsverbanden staan veel actoren met elkaar in verband, en zijn de relaties tussen actoren vaak opvallend intensief.⁴⁴

In deze paragraaf bespreken we enkele factoren die er in het bijzonder verantwoordelijk voor zijn dat alle actoren die deel uitmaken van de jihadistische beweging zelden meer dan enkele sociale connecties van elkaar verwijderd zijn. We beschrijven welke factoren bijdragen aan (het ontstaan van) de opvallende structurele samenhang van dit bredere en grensoverschrijdende relatiestelsel. Daarbij hebben we de opsporingsgegevens niet aan een geavanceerde sociale netwerkanalyse onderworpen (zie hierover Van der Hulst, 2008, 2009a, 2009b). Wél gebruiken we enkele concepten uit de sociale netwerk-literatuur om de kenmerken van de beweging te kunnen beschrijven en de samenhangende structuur ervan te kunnen begrijpen.

De paragraaf begint met een analyse van de *sociale fundamente*n, zoals familie- en vertrouwensrelaties, die een verklaring bieden voor de intensiteit en de duurzaamheid van veel connecties tussen actoren. Vervolgens beschrijven we hoe geografische en virtuele *ontmoetingsplaatsen* verbindingen tussen actoren bevorderen. Hierna komen de menselijke *spilfiguren* aan bod. Dit zijn mensen die door hun structurele en actieve aanwezigheid verbindende rollen vervullen. Tot slot illustreren we hoe ook de samenhang van het grotere jihadistische relatiestelsel op internationaal niveau dat vorm krijgt door bovengenoemde factoren.

3.6.1 Sociale fundamente

Jihadistische samenwerkingsverbanden ontleen hun interne cohesie vooral aan duurzame sociale fundamente, die veelal gebaseerd zijn op wederzijds vertrouwen. Langdurige vriendschapsbanden, gedeelde geschiedenissen, familierelaties en huwelijken zorgen voor het ontstaan van stabiele sociale relaties. Verschillende actoren in de geanalyseerde samenwerkingsverbanden kennen elkaar al lang en hadden al contact met elkaar voordat zij betrokken raakten bij een jihadistische cluster: van geboorte- en woonplaatsen, van scholen, van (tijdelijke) woonadressen of van asielzoekerscentra. En waar de ene vriendschap tot stand kwam op het slagveld van een gruwelijke burgeroorlog, ontstond de andere ooit tijdens partijtjes voetbal op een grasveldje. Een actor vertelt bijvoorbeeld over zijn band met een andere actor, 'X':

⁴⁴ Dit klinkt voor de hand liggend, maar dat is het niet. In de georganiseerde misdaad komt het regelmatig voor dat mensen die deel uitmaken van eenzelfde organisatie elkaar niet of nauwelijks kennen (Kleemans *et al.*, 2002).

[...] Tussen mijn huis en dat van [X] bevond zich een veldje met groen, dit vormde de scheiding tussen de huizen. En ik werd door de burens uitgenodigd om voetbal te spelen op dat veldje en [X] heeft zich bij ons gevoegd. Op dat moment heb ik hem leren kennen. Vanwege het feit dat wij burens waren, kende ik zijn familie want [X] woonde bij zijn ouders.'

Sommige relaties bouwen al langer voort op religie als een bindende factor. Het gaat dan bijvoorbeeld om personen die elkaar voor het eerst tegenkwamen in moskeeën en sindsdien samen gebedsdiensten bezoeken. Ook in gast- en doorvoerhuizen, waar illegalen en (door)reizende jihadisten al dan niet tegen betaling een tijdelijk onderkomen vinden, ontstaan vaak hechte en intieme banden. Maar ook vertrouwensrelaties tussen mensen die elkaar al jarenlang in militante kringen tegenkomen, vervullen dikwijls een structurele rol binnen jihadistische samenwerkingsverbanden. Dergelijke banden ontwikkelen zich in het bijzonder in asielzoekerscentra en gevangenissen. Vooral in detentie cultiveren veroordeelde jihadisten regelmatig nieuwe sociale relaties. Die kunnen hen na hun vrijlating weer tot nut zijn. Actoren uit ons zaaksbestand blijken de omstandigheden in detentie soms te benutten om vertrouwensrelaties te ontwikkelen, ontvankelijke mensen te enthousiasmeren voor het jihadistisch salafisme en om criminelen te contacteren als mogelijke toekomstige leveranciers van wapens en springstoffen. Op dergelijke activiteiten komen we in Hoofdstuk 4 nog uitgebreid terug.

Jihadistische clusters die zich vormen, uitbreiden en bestendigen, danken hun solide structuren en hun duurzame karakter dikwijls aan verschillende familiebanden. Zo fungeren in de door ons bestudeerde relatiestelsels veel broers. Overeenkomstige levenservaringen en gemeenschappelijke kennis verklaren voor een deel waarom broers soms samen met extremistische ideeën én samenwerkingsverbanden in aanraking komen. Toch leidt een overeenkomstig vertrekpunt voor radicalisering – het ouderlijke gezin – zelden tot een overeenkomstig ontwikkelingstraject, laat staan tot een identiek eindstadium. De één volgt vooral het voorbeeld van een oudere broer. De ander is zelf (nog) niet bereid de ultieme opoffering te brengen, maar faciliteert zijn fanatiekere bloedverwant verder op allerlei manieren. En weer een ander staat te boek als een apolitieke salafist die vermoedelijk enkel uit broederlijke loyaliteit gehoor geeft aan dubieuze verzoeken van een jihadistisch gezinslid. Ook huwelijken, die doorgaans vertrouwensbanden kweken tussen voorheen gescheiden families, komen de connectiviteit van jihadistische relatiestelsels ten goede. Relaties tussen actoren uit verschillende schoonfamilies (schoonvaders *vis-à-vis* schoonzonen, of zwagers onder elkaar) zijn vaak al langer vertrouwd en beproefd. Wanneer dergelijke banden na een goedgekeurd onschuldige geschiedenis worden ingelijfd in een jihadistische cluster, kunnen ze daarbinnen plots functioneel blijken voor de structurele cohesie. Zo zijn enkele belangrijke personen in een terroristisch samenwerkingsverband al jarenlang aan elkaar gerelateerd door zwagerrelaties. Maar er zijn ook huwelijken en liefdesrelaties die juist ontstaan tijdens en dóór het proces van jihadistische clustervorming. Al dan niet bewust geïnitieerd of bevorderd door richtinggevende *heartland-oriented*, geven dergelijke relaties een extra, verstevigende, dimensie aan bestaande relaties binnen extremistische en radicaliserende gezelschappen van vrienden en kennissen. Illustratief hiervoor is een samenwerkingsverband waarin binnen enkele jaren tijd meerdere mannelijke actoren trouwen. Hun vrouwen leren elkaar vervolgens kennen en leggen ook contacten met elkaars partners en vriendinnen; ten dele om zich – daartoe aangemoedigd door hun echtgenoten – gezamenlijk in de jihadistische ideologie te verdiepen. Tijdens dit proces ontstaan diverse nieuwe kruis- en dubbelverbanden die het betreffende samenwerkingsverband verder bestendigen. Het onderstaande relaas van een getuige schetst hoe actoren elkaar door huwelijken kunnen leren kennen. Dit citaat illustreert tevens dat het sluiten van huwelijken door de aangehangen jihadistische ideologie wordt bevorderd.

[...] Na verloop van tijd raakte [vrouw X] verloofd met [man Y] maar het bleek al snel dat dit niet de juiste keuze was. Via [man Y] heeft [vrouw X] [man Z] leren kennen. [Man Z] heeft aan [vrouw X] kenbaar gemaakt dat hij met haar wilde trouwen. Trouwen is een belangrijke verplichting waar een moslimman aan moet voldoen voordat hij sterft. Het viel me op dat [man Z] veel haast had om te trouwen.'

3.6.2 *Ontmoetingsplaatsen*

Een tweede factor die de connectiviteit binnen en tussen jihadistische clusters kan bevorderen, is het bestaan van zowel geografische als virtuele pleisterplaatsen. Jihadisten die (ook) in Nederland opereren, hebben de neiging bijeen te komen op specifieke geografische locaties en virtuele fora. Doordat zij zich aangetrokken voelen tot dergelijke plekken, waar zij gelijkgezinden treffen, kunnen zij relaties onderhouden, nieuwe contacten leggen en sociale ingangen bemachtigen tot voorheen onbekende clusters binnen de toch al relatief kleine en intieme beweging van jihadistische salafisten in – en rakend aan – Nederland.

Vooraf semi-openbare ruimtes die in de moslimgemeenschap bekend staan als populaire bestemmingen om vrienden te ontmoeten en om lezingen en preken te beluisteren, zijn zulke ontmoetingsplaatsen. Zo fungeren enkele salafistische centra en moskeeën in de grote steden – hoofdzakelijk tijdens de eerste fases van jihadistische clustergroei – als belangrijke plaatsen waar ontvankelijke actoren enerzijds en richtinggevend fundamentalisten anderzijds elkaar ontmoeten. En hoewel hier ook veel moslims komen die niets moeten hebben van de gewelddadige jihad, kunnen deze plaatsen – in ieder geval op bepaalde momenten of in bepaalde (besloten) delen van de ruimte – een aantrekkelijke pleisterplaats worden voor radicalen. In latere stadia van jihadistische clustervorming krijgen actoren daar echter zelden voldoende speelruimte om al hun militante kernactiviteiten te ontplooiën. Niettemin blijven moskeeën ook dan nog wel potentiële bronnen van nieuwe aanwas – en in uitzonderingsgevallen decors van actieve werving en indoctrinatie. Personen uit verschillende clusters bezoeken in Nederland geregeld dezelfde (ultra)salafistische moskeeën. Dientengevolge komen daar ook connecties *tussen* reeds bestaande samenwerkingsverbanden tot stand.

Ongeacht de exacte locaties van hun eerste interacties – waaronder bijvoorbeeld ook beluizen en internetcafés – zoeken radicaliserende én reeds strijdbare personen doorgaans naar meer besloten ontmoetingsplaatsen voor hun concrete collectieve jihadistische activiteiten.

Gezamenlijke ideologische vorming, beraadslagingen en terrorismegerelateerde bezigheden, vinden zodoende met name plaats in achterkamertjes van internetcafés of beluizen, in woningen die individuele betrokkenen ter beschikking stellen, of op andere afgeschermd plaatsen. Volgens getuigen hitsen actoren elkaar daar op met behulp van politiek-religieuze literatuur en audiovisueel materiaal; de ene keer tijdens vooraf geplande bijeenkomsten, de andere keer tijdens meer impulsieve sessies. Personen die in de moskee vaak nog tactvol en verhullend spreken, geven in deze private gelegenheden blijk van hun ware denkbeelden en intenties.

Hoewel meestal lang niet alle leden van jihadistische clusters welkom zijn op zulke ‘huiskamerbijeenkomsten’, of op incidentele veldactiviteiten⁴⁵, verwerven degenen die daartoe wél toegang krijgen veel nieuwe connecties die op hun beurt vaak weer leiden naar andere relevante actoren. Zo verklaart een Nederlandse Marokkaan hoe een uitnodiging van radicaliserende moskeegangers om samen iets te eten en te drinken, hem introduceerde in jihadistische kringen. In het appartement van zijn gastheren, kreeg hij films te zien over de oorlog in Tsjetsjenië. Ook kwamen er andere radicale bezoekers. Het zijn dergelijke ontmoetingsplaatsen, die zich op wisselende tijdstippen en plaatsen manifesteren, die in hoge mate de connectiviteit binnen én tussen jihadistische samenwerkingsverbanden versterken. Ontmoetingsplaatsen op het internet hebben in essentie overeenkomstige verbindingsfuncties. Chatgroepen en andere besloten virtuele fora, die vaak ontstaan en groeien naar aanleiding van eerdere reële ontmoetingen, bestendigen bestaande relaties en brengen óók mensen bijeen die elkaar nog niet kennen. Ook hiervan biedt ons zaaksbestand diverse voorbeelden. We geven er één. Wanneer de politie op het spoor komt van een Marokkaanse man die *online* doodsb bedreigingen uit aan het adres van een bekende politicus, ontstaat al snel het beeld dat hij behoort tot een klein samenwerkingsverband dat in Nederland terroristische aanslagen voorbereidt. In eerste instantie behandelen rechercheurs deze casusgroep als een betrekkelijk

⁴⁵ Uit ons zaaksbestand komen enkele plekken naar voren waar meerdere actoren bijeenkomen om gezamenlijk fysieke en geestelijke activiteiten te ondernemen, waaronder een sportschool en een kampeerboerderij.

geïsoleerd fenomeen. Later blijkt dat de bedreiger eveneens lid is van een zogeheten MSN-groep waarop ook veel leden van een ander, beduidende groter, extremistisch gezelschap participeren in discussies over de antiwesterse jihad. Of er ook operationele banden tussen de twee groepen zijn, kan de politie niet beoordelen. Maar zeker is dat beide via dit virtuele knooppunt goed verbonden zijn binnen een gezamenlijke jihadistische cluster. Bovendien wijst nader onderzoek uit dat de Marokkaan uit de eerste groep ook in *real life* contacten onderhoudt met een geestelijk inspirator en een aantal andere (gewelddadige) actoren uit de tweede groep. Soms stimuleren virtuele ontmoetingsplaatsen niet alleen de voortgang van het fundamentalistische discours en de cohesie binnen de jihadistische beweging; af en toe doen ze óók dienst als brug naar personen daarbuiten. Zo leggen enkele fanatieke actoren uit een jihadistische cluster meermaals nieuwe contacten met moslima's en niet-islamitische meisjes die *chatrooms* en discussiepanels bestoken met vragen. Later ontmoeten deze jonge vrouwen de mannen daadwerkelijk, laten zich vervolgens door hen bekeren, en raken op die manier – soms tijdelijk, soms definitief – verzeild in een ultraradical wereld. Sommige actoren uit ditzelfde relatiestelsel begeven zich voorts regelmatig *online* om mensen te mobiliseren voor de heilige oorlog. Aspirant-jihadisten die zij op internetfora treffen, kunnen dan bij hen terecht voor informatie over – en connecties naar – buitenlandse trainingskampen. Een chatgesprek tussen een van de actoren, 'X', uit dit samenwerkingsverband en de onbekende internetter 'Y' vormt hiervan een illustratie:

Internetter Y: '...hoe ben je bij die kamp terechtgekomen?'
 Actor X: 'contactpersonen'
 Actor X: 'maar daar wil ik zoals je misschien kunt begrijpen liever niet teveel op Ingaan'
 Internetter Y: 'aha'
 Actor X: 'ja'
 Actor X: 'maar laat ik het zo zeggen'
 Internetter Y: 'ik snap het zeker'
 Actor X: 'Ik ken mensen daar'
 Actor X: 'En andere mensen hebben contacten daar'
 Actor X: 'als ik daarheen ga dan bel ik hun op'
 Actor X: 'en geef datum en aankomsttijd e[n] d[ergelijke]'
 Actor X: 'dan halen ze je op'
 Actor X: 'en word je weggebracht'
 Actor X: 'je gaat niet direct'
 Actor X: 'maar via een paar stations'

3.6.3 Spilfiguren

Een derde verschijnsel dat jihadistische clusters intern en extern verbindt, en zo ook hun fluïde samenhang faciliteert, heeft betrekking op menselijke knooppunten of 'spilfiguren'. In alle groepen profileren zich enkele personen die onevenredig veel interne en externe relaties hebben. Richtinggevende *heartland-oriented*, die door ontvankelijke actoren op te zoeken, bijeen te brengen en te mobiliseren, telkens weer aan de wieg staan van jihadistische samenwerkingsverbanden, behoren steevast tot zulke spilfiguren. Zij investeren kieskeurig in sociaal kapitaal: waardevolle sociale contacten die zij kunnen gebruiken om hun doelen te bereiken en nieuwe kansen te creëren (Bourdieu, 1986; Burt, 2000; Coleman, 1990; Lin, 2001). Hun inspanningen betalen zich later uit in collectieve jihadistische activiteiten. Tegelijkertijd onderhouden deze actoren vaak veel externe, soms internationale, contacten met andere *heartland-oriented*. Het zijn deze brede verbindende eigenschappen die hen bij uitstek geschikt maken voor coördinerende en aansturende rollen. Toch fungeren meestal ook enkele van hun bevlogen volgelingen als spilfiguren, doordat zij coördinerende taken op zich nemen; bijvoorbeeld inzake documentvervalsing en financiering. Anderen ontwikkelen zich tot spilfiguren doordat zij, naar het beeld van hun rolmodel(len), zélf actief op pad gaan om een onverdraagzame en gewelddadige islamistische boodschap te verspreiden.

Uiteraard hangen spilfiguren en ontmoetingsplaatsen ook vaak met elkaar samen. Onderstaande beschrijving die een opsporingsambtenaar over een spilfiguur uit een van de relatiestelsels geeft, getuigt hiervan:

[Actor X] zorgde dat mensen valse identiteitsbewijzen kregen door contacten in te schakelen. Hij maakte het mogelijk dat mensen onderdak kregen. Maar hij was ook betrokken bij het opstellen van testamenten van mensen die als jihadist naar het buitenland zouden gaan en legde contacten met personen binnen en buiten Europa. En hij zorgde voor een centrale ontmoetingsplek in zijn huis dat als een soort *sanctuary* fungeerde voor gelijkgezinden die elkaar onder zijn hoede wilden ontmoeten.'

3.6.4 *Samenhang op internationaal niveau*

Sociale fundamenteën, ontmoetingsplaatsen en spilfiguren zorgen niet alleen op *landelijk of clusterniveau* voor structurele samenhang. Deze drie factoren zijn er óók de oorzaak van dat de Nederlandse clusters op *internationaal niveau* communicerende en bedrijvige componenten vormen binnen een groter relatiestelsel van mondiaal georiënteerde salafistische jihadisten en hun helpers. Er is in dit kader sprake van wederzijdse afhankelijkheid. Aan de ene kant reageren de bestudeerde lokale groepen continu op impulsen vanuit deze mondiale beweging. Soms gaat het dan om concrete instructies, maar vaker om informele verzoeken, scholing, globale sturing en andersoortige stimuli. Omgekeerd ondersteunen diezelfde lokale jihadistische gezelschappen de internationale beweging – die intrinsiek alleen al continuïteit en groei als bestaansredenen heeft – steevast met behulp zowel woorden als daden.

Consistent is allereerst het beeld dat in alle in het bronmateriaal gesignaleerde clusters personen vertoeven die in uiteenlopende gradaties betrekkingen onderhouden met actoren en groepen in de *Europese* tak van het internationale jihadisme. Meestal gaat het om connecties tussen energieke spilfiguren uit lokale groepen enerzijds en rondtoerende, uitgeweken, spilfiguren van de GICM, de GSPC, de GICT en de GIA anderzijds: groepen die het internationale jihadistische gedachtegoed deels of volledig hebben geadopteerd. Vooral deze veelal Noord-Afrikaanse representanten of veteranen van terroristische organisaties, fungeren binnen de Europese tak als stuwende krachten die samenwerken in fluïde en dynamische verbanden.

Verschillende leden van een relatiestelsel (A) dat in ons land gewelddaden voorbereidt én uitvoert, staan bijvoorbeeld in contact met een coördinator van de GICM. Deze man, die vermoedelijk ook betrokken was bij een reeks bloedige zelfmoordaanslagen in Noord-Afrika, geeft een aantal van hen opdachten, ook al kan de politie de aard van die instructies niet vaststellen. Zeker is wel dat hij actoren naar contactpersonen in België refereert.

Tekenend voor de grensoverschrijdende cohesie van de jihadistische beweging, is eveneens dat een actor uit het zojuist beschreven relatiestelsel (A), hier geanonimiseerd als A1, ook bekend is met de Algerijnse paspoortvervalser B1 uit een geheel ander jihadistisch samenwerkingsverband (B) in Nederland. In die laatste faciliterende cluster krijgen zowel B1 als de Afghaanse illegaal B2 vanuit Zwitserland geld opgestuurd van C1, een spilfiguur voor de GIA. Waarschijnlijk sluizen B1 en B2 ten minste een deel van zijn financiën door naar A1. Ondertussen duiken B1 en B2 ook op als vervalzers binnen een Spaanse GIA-groep (C) die onder leiding van C1 een zware bomaanslag voorbereidt op een belangrijk overheidsgebouw in Madrid. Hier te lande experimenteren B1 en B2 bovendien met ontstekingsmechanismen, zo blijkt althans uit onderzoek van de Spaanse autoriteiten en veiligheidsdiensten.

Andere opsporingsgegevens onderstrepen eens te meer de internationale samenhang en het grensoverschrijdende karakter van de jihadistische beweging in Nederland. Zo leveren twee ogenschijnlijk afzonderlijke samenwerkingsverbanden een faciliterende bijdrage aan de moord op een Afghaanse militaire leider die te boek staat als een bondgenoot van het Westen; beide waarschijnlijk via dezelfde spilfiguren in een Belgische cluster bestaande uit leden van de GICT en de GSPC. De meeste van deze in België verblijvende Tunesische – maar óók Algerijnse en Marokkaanse – actoren, staan onder de sturende invloed van (geestelijke) *Al Qaeda* spreekbuizen die al sinds de jaren negentig vanuit een extremistische smeltkroes in Londen

allianties smeden tussen Algerijnse en Tunesische militanten in ballingschap. En ook mensen die in de twee Nederlandse samenwerkingsverbanden actief zijn, bezoeken dit Britse knooppunt, laten zich aldaar beïnvloeden door verschillende charismatische spilfiguren en vergroten er hun jihadistische kennissenkring.

Naast de talrijke sociale connecties die vanuit ons zaaksbestand leiden naar individuele internationale spilfiguren, zien we dus dat sommige actoren afreizen naar diverse geografische ontmoetingsplaatsen, die als zenuwcentra dienen voor het gemêleerde internationale relatiestelsel van salafistische jihadisten. Zij bezoeken onder meer radicale moskeeën in grote Europese steden, trainingskampen in Pakistan en Afghanistan, koranscholen in de islamitische wereld, en *safehouses* of woningen in het buitenland.

Omgekeerd mengen internationaal opererende jihadisten, merendeels *heartland-oriented*, zich ook via lokale spilfiguren en ontmoetingsplaatsen in samenwerkingsverbanden die in Nederland actief zijn. Een opmerkelijk voorbeeld van een dergelijke inheemse smeltkroes is een sportcomplex waar verschillende groepen Arabische mannen met regelmaat bijeen komen. Zij volgen daar lessen van een Noord-Afrikaanse immigrant met een islamistisch verleden. Ten tijde van het opsporingsonderzoek behoort hij tot een samenwerkingsverband dat, opererend vanuit Nederland, de internationale jihad ondersteunt. Onder zijn cursisten bevinden zich fanatieke mensen uit dit gezelschap, maar ook notoire jihadisten uit Marokko en Irak, onbekende Arabieren en andere personen die hier zijn opgegroeid. Tientallen actoren behalen op valse namen diploma's waarmee zij materialen kunnen verwerven die terroristische acties kunnen faciliteren. Later treffen Marokkaanse en Franse opsporingsdiensten een deel van deze diploma's weer aan bij mensen die vermoedelijk aanslagen beramen op met het Westen geassocieerde doelen.

3.7 Wisselwerking, clustervorming en collectieve radicalisering

3.7.1 *Het perspectief van gelijkens*

Zoals beschreven bestaan jihadistische samenwerkingsverbanden in Nederland vaak uit heterogene groepen mensen met verschillende achtergronden en profielen. Wel zorgen verschillende bindingsmechanismen en verschillende sociale fundamenten ervoor dat in de ene casusgroep relatief veel illegalen actief zijn, terwijl in de andere groep meer jongvolwassenen met Nederlandse achtergronden zich in de kijker spelen. Dergelijke clusterings beïnvloeden de perceptie van de buitenwereld sterk. Ze verschaffen waarnemers doorgaans genoeg argumenten om de onderlinge verschillen tussen samenwerkingsverbanden stevig te accentueren. Bijgevolg schrijven opsporingsdiensten, aanklagers, onderzoekers en journalisten verschillende samenwerkingsverbanden vaak andere kenmerken toe, die weer aanleiding kunnen geven tot uiteenlopende (stereo)typeringen en labels.

Toch doet categorisatie vanuit een dergelijk perspectief geen recht aan onze bevinding dat de verschillende samenwerkingsverbanden, bezien in hun totale sociale composities, juist in hun opmerkelijke menselijke diversiteit, maar vooral ook in de wijze waarop ze functioneren, sterk op elkaar lijken. In alle samenwerkingsverbanden vindt namelijk netwerkvorming plaats door een gelijksoortige complexe wisselwerking tussen ruwweg twee groepen: enerzijds maatgevende en richtinggevende *heartland-oriented* en anderzijds mensen in uiteenlopende posities van ontvankelijkheid: zowel degenen die we kunnen karakteriseren als *heartland-oriented*, alsook bekeerlingen zonder moslimachtergrond, tweede generatie moslims, en andere personen die géén dominant ideologisch referentiekader vanuit de islamitische wereld met zich meedragen. Dit proces van interactie lijkt een wezenlijk kenmerk te zijn van de manifestaties van internationaal salafistisch jihadisme in Nederland. Een nadere onderverdeling van alle samenwerkingsverbanden, primair gebaseerd op waargenomen verschillen, doet volgens ons geen recht aan hun opvallende en systematische overeenkomsten; ook in de manier waarop deze

jihadistische relatiestelsels functioneren.⁴⁶ Alle door ons bestudeerde jihadistische samenwerkingsverbanden geven blijk van een overkoepelende oriëntatie op de wereldwijde strijd in naam van de islam; zijn zowel lokaal als internationaal actief; maken deel uit van een bredere jihadistische beweging; én evolueren door globaal overeenkomstige wisselwerkingen binnen gemêleerde relatiestelsels.

3.7.2 *Vorming en bestendiging*

Het mechanisme van jihadistische clustervorming verdient een uitgebreide toelichting. De wisselwerking tussen richtinggevende *heartland-oriented* en ontvankelijke personen die clustervorming bevordert, is namelijk niet direct toe te schrijven aan acties van individuele actoren met voorspelbare daderprofielen. Hét profiel van iemand die betrokken is bij terrorisme, bestaat eenvoudigweg niet, ook al is dat voor opsporingsdoeleinden wel eens een interessant en verleidelijk idee (vergelijk Horgan, 2005; Bovenkerk, 2009). Modellen die processen van radicalisering en clustervorming proberen te beschrijven en te verklaren, nemen vaak het individu als uitgangspunt (Taylor & Horgan, 2006). Persoonskenmerken, achtergrondvariabelen en de mate waarin mensen beïnvloed worden door groepsdruk, spelen hierbij een rol. Deze modellen gaan echter voorbij aan de complexiteit, dynamiek en onvoorspelbaarheid van (collectieve) radicaliseringsprocessen. Daarom ligt het meer voor de hand om niet te focussen op individuele actoren, maar op consistente interacties tussen de actoren. En dan blijkt uit ons zaaksbestand dat interacties tussen richtinggevende *heartland-oriented* en de mensen in hun kielzog telkens weer cruciaal zijn voor het ontstaan van jihadistische samenwerkingsverbanden.

In de bestudeerde clusters manifesteren of presenteren fundamentalistische *heartland-oriented* zich telkens weer als gezaghebbende afgevaardigden van een beweging die in de islamitische (Arabische) wereld is opgebloeid (zie Hoofdstuk 2). Wanneer deze actoren, met hun helder gearticuleerde ideologie en hun relatieve geloofwaardigheid, in contact komen met (groepen) personen die zich om welke redenen dan ook ontvankelijk tonen voor hun boodschap, of voor andere voordelen die zij bieden, kunnen processen van radicalisering doorslaggevende impulsen krijgen. Deze processen kunnen zich vervolgens verder ontwikkelen, al dan niet binnen reeds langer bestaande groepen. Hierbij is overigens sprake van een vorm van zelfselectie. Degenen die ontvankelijk zijn – én blijven – voor richtinggevende *heartland-oriented* of met hen geassocieerde personen – radicaliseren in collectief verband verder. Anderen kiezen ervoor afstand te nemen. Steeds is hierbij sprake van een dynamisch proces. Actoren die hun omgeving op een bepaald moment als té radicaal beschouwen, verlaten een groep. En weer nieuwe personen die zich ontvankelijk tonen – hetzij voor het jihadistische gedachtegoed, hetzij voor andere voordelen die actoren hen bieden – sluiten zich bij een groep aan. Uit ons bronmateriaal blijkt dat extremisten uit de bakermat van de traditionele islam ook bij deze latere ontwikkelingen vaak nog een stimulerende rol spelen. Soms doordat groepsleden zelf actief op zoek gaan naar leraren die hun verder kunnen onderwijzen in de radicale islam. In andere gevallen doordat leraren zich actief aan hen blijven presenteren.

Illustraties op basis van politiegegevens

Om dit mechanisme te illustreren, geven we hieronder enkele voorbeelden van de wijze waarop jihadistische clusters ontstaan en functioneren. Zo verandert één van de bestudeerde clusters in een korte tijd van een vrijblijvend en los verband van vrienden en vage kennissen in een hechtere jihadistische cluster. Dit proces wordt gestimuleerd door de katalyserende aanwezigheid van een extremistische salafistische prediker uit het Midden-Oosten. Op het

⁴⁶ Onderzoekers en autoriteiten hebben reeds verschillende modellen voor rubricering geopperd (zie onder meer Sageman, 2008). Ook de AIVD (2006) maakt onderscheid tussen ledenprofielen en benoemt – op basis van een gedegen historische analyse van netwerkvorming – drie typen jihadistische netwerken: (1) transnationale netwerken; (2) internationaal georiënteerde lokale netwerken; en (3) lokale autonome netwerken. Wij begrijpen het belang van dergelijke categorisering, maar hechten in dit rapport vooral belang aan overeenkomsten in de wijze waarop deze relatiestelsels functioneren.

moment van zijn komst, tonen verschillende actoren zich ontvankelijk voor zijn sturende gezag. Onder hen bevindt zich een Nederlander die na een moeilijke, traumatische jeugd zoekt naar identiteit, sociale status of zingeving. Een tweede persoon voelt zich als Marokkaan met een (gedeeltelijk) Nederlandse achtergrond mogelijk cultureel ontworteld. Sommige getuigen veronderstellen dat hij na mislukte ondernemingen en aanrakingen met justitie een wrok koestert tegen de Nederlandse maatschappij; anderen menen dat hij na een zondig leven weer met zichzelf in het reine probeert te komen door zich in te spannen voor zijn geloof. Bij een derde heeft de perceptie van wereldwijd onrecht tegen moslims postgevat.⁴⁷ Hij vindt in de groep vooral een uitlaatklep voor zijn politieke grieven, en mogelijk verlangt hij daarnaast ook naar zelfexpressie en een heroïsche rol in een groot verhaal (zie ook De Graaff, 2007). Nummer vier heeft – zo leiden we althans af uit zijn verklaringen – vooral behoefte aan verlichting van zijn eenzaamheid. En een vijfde persoon verblijft illegaal in Nederland. Door de prediker uit het Midden-Oosten te volgen en te imiteren, krijgt deze man onder meer onderdak bij zijn bewonderaars. Weer andere personen hebben zich al eerder intensief geschoold in de islamitische leer en voelen in de verruwde maatschappelijke context na de aanslagen van 11 september 2001 de drang om hun geloof met hand en tand te verdedigen.

Kort samengevat: de omstandigheden die bijdragen aan de ontvankelijkheid van deze actoren voor richtinggevende invloeden zijn talrijk en staan zelden op zichzelf.⁴⁸ Maar alle ontvankelijke actoren hebben aanvankelijk met elkaar gemeen dat zij nog zaken ontberen die nodig zijn om concreet en effectief invulling te geven aan jihadisme: leiderschap, een gemobiliseerde en toegankelijke groep, ideologisch bewustzijn, spirituele bekwaamheid én connecties. En het zijn deze elementen waarin de gezaghebbende *heartland-oriented* hen uiteindelijk in verschillende gradaties voorziet.

Receptief voor de onverdraagzame boodschap van deze charismatische man, transformeert het sociale samenraapsel zo van potentieel in werkelijkheid. De illegale extremist, met veel contacten in het islamistische circuit, geeft cursussen en lezingen, organiseert bijeenkomsten, sluit huwelijken en spoort de betrokken personen aan tot actie in naam van de jihad en de intolerante *takfir*-stroming. Hij ontpopt zich zodoende tot een leidende en aandrijvende factor, en brengt ontvankelijke actoren zowel fysiek als ideologisch nader tot elkaar. Door zijn acties verstevigen hun onderlinge banden en ontstaan binnen de groep informele en dynamische samenwerkingsstructuren. Enkele van zijn pupillen verwerven een dusdanig niveau van ideologisch houvast en jihadistische discipline dat zij taken van hem overnemen of imitatiegedrag gaan vertonen. Ingewijd in een gedachtegoed, in de salafistisch-jihadistische beweging, én in de kunde van indoctrinatie, ontplooiën zij diverse parallelle en soms vrijwel zelfstandige activiteiten; daarbij handig gebruikmakend van hun reeds geprepareerde jihadistische cluster. Niet als solitaire 'zelfontbranders' (AIVD, 2006a; Bessems, 2005)⁴⁹, maar gestimuleerd en in de gelegenheid gebracht door de doelgerichte campagne van een *heartland-oriented*, breiden zij dit gezelschap uit en fungeren zij als de energieke hoeders van de onverdraagzame groepsideologie. Actoren leggen voorts afwisselend lokale en internationale contacten, reizen naar trainingskampen of strijdgebieden, preken en bedreigen, organiseren lezingen en bijeenkomsten, verzamelen en verspreiden propagandamateriaal, en beramen of begaan gewelddadige handelingen. Al dan niet op de achtergrond blijft de groep onder auspiciën staan van de sturende initiator uit het Midden-Oosten.

Dat de bestudeerde jihadistische samenwerkingsverbanden in Nederland steeds weer gestalte krijgen door interacties met actoren die de islamitische wereld met haar radicale stimuli als hun primaire ideologische referentiekader beschouwen, betekent niet dat het ook altijd extremistische bannelingen en immigranten zijn die deze clusters in een later stadium

⁴⁷ Relatieve groepsdeprivatie (Runciman, 1966).

⁴⁸ Individuele ontwikkelingsprocessen komen gedetailleerder aan de orde in Hoofdstuk 5.

⁴⁹ Van personen die, weliswaar geïnspireerd door internetpropaganda en virtuele contacten, geheel zelfstandig overgaan tot jihadistische activiteiten, is in ons zaaksbestand geen sprake. Hoewel internetervaringen een evidente katalyserende uitwerking hebben op individuele radicalisering, zijn het telkens (onderliggende) reële relaties en ontmoetingen die in dit proces de doorslag geven naar een praktische invulling van religieus-extremistisch gedachtegoed. Het feit dat zelfontbranders in ons zaaksbestand ontbreken, is mogelijk een gevolg van de manier waarop de door ons bestudeerde zaken zijn geselecteerd.

bestendigen. Wel laten zij zich daarbij nog opvallend vaak gelden. Maar ook geïnspireerde personen die naar het beeld van hun rolmodel(len) optreden of zelfs méér willen doen, kunnen zich met hun fanatisme ontwikkelen tot gedreven krachten en spilfiguren die de groepscohesie bevorderen. Sommige in het Westen geboren allochtonen en bekeerlingen nemen in dit proces zelfs kenmerken over van *heartland-oriented*; bijvoorbeeld doordat zij in buitenlandse jihadistische trainingskampen aanvullende inspiratie, vorming en aansturing ontvangen. Of doordat zij actieve internationale connecties opdoen in Noord-Afrikaanse netwerken met internationale en gewelddadige salafistische ambities.

Andere clusters blijven echter ook ná hun ontstaan sterk onderhevig aan de wisselwerking tussen sturende actoren uit de fundamentalistische diaspora en hun bonte schare ontvankelijke volgelingen. Meerdere *heartland-oriented* uit ons zaaksbestand, afkomstig uit diverse landen in Noord-Afrika en het Midden-Oosten, staan bijvoorbeeld aan de basis van een samenwerkingsverband dat faciliteert, rekruteert en traint ten behoeve van wereldwijde jihadistische activiteiten. Hun lezingen en cursussen vinden weerklank bij een groep kwetsbare moslimjongeren die vervolgens een ondersteunende (criminele) rol krijgen toebedeeld, zich verder kunnen verdiepen in de salafistische geloofsleer, of zich geestelijk en fysiek mogen voorbereiden op de strijd.⁵⁰ Andere actoren in het relatiestelsel, dat onder meer uit een aanzienlijke groep illegalen en asielzoekers bestaat, laten zich (ook) vanuit afhankelijkheidsposities beïnvloeden en gebruiken. De jihadistische ‘missionarissen’ voorzien potentiële medestanders namelijk geregeld van onderdak, vervalste of *look-alike* documenten, sofi(BSN)nummers en werkgelegenheid.⁵¹

Bij de vorming en consolidatie van jihadistische clusters in – of rakend aan – Nederland is dus geen sprake van eenrichtingsverkeer. Weliswaar zijn radicale geestelijken, *emirs*⁵² of jihadveteranen, die pretenderen met een bijzondere roeping uit de bakermat van de islam te komen, vaak actief op zoek naar aanhang; zij worden eveneens opgezocht en gevonden door mensen met uiteenlopende behoeften.⁵³ Eerder hebben we al beschreven dat deze wederzijdse zoektocht – naar volgelingen of juist naar rolmodellen – tot dynamische processen van mobilisatie én zelfselectie leiden.

In één van de geanalyseerde samenwerkingsverbanden bezitten meerdere mobiliserende actoren zoveel overtuigingskracht en spirituele uitstraling dat hun medestanders zelfs aan relatief vluchtige ontmoetingen genoeg inspiratie ontlenen om op afstand receptief en loyaal te blijven. Het betreffende samenwerkingsverband gedijt op duurzame sociale contacten tussen mensen die elkaar nog vanouds kennen, al langer met elkaar optrekken of elkaar hebben ontmoet in een moskee. Nadat een paar actoren zich laten inpalmen door belangrijke spilfiguren uit het grensoverschrijdende jihadistische netwerk, komt in het relatiestelsel een soort sneeuwbal effect op gang. Zowel personen met een grotendeels West-Europese achtergrond als Noord-Afrikaanse migranten en illegalen tonen zich bijzonder ontvankelijk; met name voor de redenaarskunsten van een reislustige Algerijnse extremist en de effectieve aansporingen van een extremistische Britse geestelijke. Voor opvallend veel personen motiveren deze contacten een breuk met het verleden. Bekeerd tot de islam of als *reborn*-moslims, zetten zij een streep achter een onzuiver bestaan met drugsproblemen, drankmisbruik of losbandigheid. Door de sociale sturing van het tweetal, en in mindere mate van hun volgelingen, krijgen de actoren uit het oorspronkelijke relatiestelsel steeds meer banden met andere dominante en ultra-orthodoxe *heartland-oriented*. Ook neemt zo hun onderlinge verbondenheid toe. En naarmate zij vaker gehoor geven aan

⁵⁰ De dossiers bieden geen inzicht in de precieze grootte en samenstelling van deze groep. Duidelijk is dat het hier een gemêleerd gezelschap betreft van jongeren met diverse achtergronden en nationaliteiten. De betrokken opsporingsdiensten hebben zich echter niet op deze groep volgelingen gericht.

⁵¹ Ook deze groep illegaal in Nederland verblijvende volgelingen is in de dossiers deels buiten beeld gebleven.

⁵² Van oorsprong is *emir* een Arabische adellijke titel die ‘aanvoerder’ of ‘commandant’ betekent. Tegenwoordig dragen ook mensen de titel die in minder formele verbanden een leiderschapsfunctie hebben.

⁵³ Naast primaire behoeften zoals zekerheid, veiligheid en geborgenheid, spelen hierbij vaak ook sociale behoeften een rol, waaronder vriendschap, intimiteit, respect en waardering. Hoewel de hiërarchie die de Amerikaanse psycholoog Abraham Harold Maslow in de verschillende levensbehoeften aanbracht controversieel is, biedt zijn werk interessante beschrijvingen van de motivaties die ten grondslag liggen aan menselijke handelen (Maslow, 1943).

verzoeken vanuit internationale jihadistische kringen om facilitaire ondersteuning, komt de cluster systematischer in dienst te staan van deze beweging.

3.8 Organisatie en taakverdeling

3.8.1 *Afhankelijkheid-ontvankelijkheidsrelaties*

Uit ons zaaksbestand blijkt dat actoren die (deels) op Nederlandse bodem jihadistische activiteiten uitvoeren, steeds weer onderdeel uitmaken van fluïde, dynamische en informele verbanden. Bij gebrek aan formele hiërarchische verhoudingen, functioneren deze relatiestelsels hoofdzakelijk door *afhankelijkheid-ontvankelijkheidsrelaties*. We introduceren deze term om aan te geven dat de sociale betrekkingen binnen jihadistische clusters allesbehalve gelijkwaardig of horizontaal zijn, zonder de indruk te wekken dat we te maken hebben met strak georganiseerde verticale verhoudingen. Het relatieve karakter van de term geeft verder aan dat niet bij voorbaat vaststaat wie afhankelijk is en wie ontvankelijk. Dat verschilt immers per relatie.

Dit behoeft een toelichting op basis van empirische observaties. Het voorbeeld van een jihadist die een Marokkaanse man uit het drugscircuit voor zijn karretje spant, is volgens ons verhelderend. Deze gewelddadige Algerijnse veteraan heeft een belangrijke coördinerende rol binnen een samenwerkingsverband dat – onder meer – financiën genereert voor de internationale jihad. Vanzelfsprekend is hij in die hoedanigheid sterk afhankelijk van nuttige connecties en werkrachten, en juist de Marokkaan blijkt in die categorie te vallen. Na een eerste ontmoeting spoort de oud-strijder hem ertoe aan meer te doen voor zijn geloof. Ook stuurt hij hem via internet divers propagandamateriaal. Ontvankelijk voor de status, de boodschap en het sociale overwicht van de oud-strijder, begint de ervaren drugs crimineel cocaïne transporten naar verschillende Europese landen uit te voeren. De opbrengsten daarvan gaan naar de heilige oorlog. Op zijn beurt, echter, handelt de coördinerende Algerijn ook allerminst uit eigen beweging. Hij toont zich namelijk vatbaar voor de sturende invloed van de belangrijkste spilfiguur binnen de faciliterende cluster: een geestelijke inspirator die als ‘sjeik’ hoog in aanzien staat. En binnen deze relatie is juist die charismatische *primus inter pares* weer afhankelijk van de inzet van de Algerijn om zijn jihadistische intenties te kunnen operationaliseren.

Hoe zulke sociale aaneenschakelingen van afhankelijkheid-ontvankelijkheidsrelaties de afwezigheid van formele hiërarchische structuren opvangen, blijkt in hetzelfde relatiestelsel eveneens uit een andere reeks connecties. Die ontspringen bij twee actoren die samen diverse ronselpraktijken initiëren en op elkaar afstemmen: een islamitisch hoogleraar uit Libië en een voormalige *moedjahied* uit Irak. Waar de één gezag ontleent aan zijn religieuze kennis en kundigheid, boezemt de ander vooral ontzag in vanwege zijn status als veteraan en zijn fysieke kwaliteiten. Voor de uitvoering van hun rekruteringsplannen vertrouwen zij onder anderen op de inspanningen van een loyale volgeling uit Mauritanië die vooral als geestelijk hulpverlener fungeert. Deze man neemt bijvoorbeeld klaargestoomde jihadgangers onder zijn hoede en draagt herhaaldelijk ook zelf aspirant-strijders aan. Voor die laatste bezigheid is hij natuurlijk wel afhankelijk van een continue instroom van ontvankelijke gegadigden. Maar dat is voor hem geen probleem. Als begeleider die, ondanks zijn minder prominente positie, beschikt over connecties in het Midden-Oosten en een solide religieuze basis, straalt hij een zekere autoriteit naar deze doelgroep uit. Zo overtuigt hij een Egyptische jongeman ervan zich als martelaar aan te melden om, mogelijk in de nabije toekomst, naar het buitenland af te reizen. Tijdens een kennismakend gesprek beklagt de Egyptenaar zich tegenover hem over de zware omstandigheden waarmee hij als werknemer in de tuinbouw te maken krijgt. Als reactie hierop biedt de Mauritanier hem werk en onderdak aan. En wanneer de jongen vervolgens daadwerkelijk bij hem komt wonen, kan hij zich niet onttrekken aan zijn indoctrinatie. Op verschillende niveau's geven deze afhankelijkheid-ontvankelijkheidsrelaties zo richting aan het collectieve vermogen van jihadistische samenwerkingsverbanden. Personen die anderen nodig hebben om in dergelijke kaders iets te bereiken, leunen op mensen die om uiteenlopende

redenen receptief blijken voor verzoeken en sturing. Tegelijkertijd kunnen zij zelf weer ontvankelijk zijn voor de invloeden van andere (spil)figuren in binnen óf buitenland. Met de ideologische voorhoede van de internationaal georiënteerde salafistisch-jihadistische beweging in Nederland als haar aandrijvende kracht, staan de meest geestdriftige en gezaghebbende actoren vaak aan de functionele basis van dergelijke informele ketens. Die vertakken zich van daaruit via complexe sociale trajecten, naar de meer perifere of ‘grijzere’ zones van jihadistische clusters, waar bijvoorbeeld ook opportunistische criminelen, kwetsbare jongeren of naïeve kennissen hun steentjes bijdragen.

3.8.2 *Afhankelijkheid-ontvankelijkheidsrelaties op internationaal niveau*

Binnen de door ons bestudeerde samenwerkingsverbanden, die zoals gezegd vooral fungeren door afhankelijkheid-ontvankelijkheidsrelaties tussen actoren, is geen sprake van vaste verhoudingen, maar juist van machtsstructuren die voortdurend aan verandering onderhevig zijn. Dit brengt ons op de vraag of enig jihadistisch samenwerkingsverband in Nederland een georganiseerde of formele operationele tak van *Al Qaeda* vormt. Duidelijk is dat verscheidene richtinggevendende spilfiguren in de clusters afhankelijkheid-ontvankelijkheidsrelaties onderhouden met organisaties en personen die afkomstig zijn uit de (vroegere) invloedssfeer van deze kerngroep (zie ook paragraaf 3.5). De invloed vanuit deze hoek is betekenisvol, maar lijkt vooral stimulerend en vragend van aard te zijn, en zeker niet hiërarchisch of rigide. Meer in het algemeen geldt dat de dienstbaarheid van lokale clusters aan de internationale beweging van jihadisten doorgaans voortvloeit uit ontvankelijkheid of eigen initiatief. Belangrijke actoren uit de internationale jihadistische *scene*, lijken door hun positie in het netwerk van sociale relaties, hun staat van dienst en de connecties die zij onderhouden, respect af te dwingen. Zij staan, kortom, hoog in aanzien en fungeren voor veel lokale fanatici als rolmodellen en trendsetters. Wie ambities heeft binnen de dynamische sociale pikorde van zijn eigen groep óf die van de bredere jihadistische beweging, laat zich graag met hen associëren en geeft bereidwillig gehoor aan hun instructies. Een Nederlandse jongen die in Pakistan een trainingskamp van militanten opzoekt, krijgt daar het vrijblijvende verzoek zich nuttig te maken door thuis ‘ballonnen te verzamelen’.⁵⁴ Tijdens later een chatgesprek geeft hij blijk van ontzag en bewondering voor zijn opdrachtgever(s):

‘Wallah ik heb nooit mensen met een beter aglaak⁵⁵ ontmoet dan hun. Hun karakter is gewoon perfect. Ze weten precies wanneer ze vriendelijk en zachtaardig moeten zijn. En wanneer [ze] hard en streng moeten zijn. Dat voelen ze gewoon perfect aan.’

Hij indiceert verder dat kunstmatig verheven of anderszins officieel vastgelegde rollen niet de voornaamste bron van autoriteit zijn voor de leidinggevenden in het Pakistaanse kamp.

‘[...] Het is zelfs zo dat als een man daar thee inschenkt voor anderen en de rest bedient. Dat die man emir blijkt te zijn. Maar dat hij nog zo onderdanig is. Echt SubhaanAllah dat kom je alleen daar tegen verder volgen ze de sunnah⁵⁶ heel nauwkeurig.’

3.8.3 *Organisatorische duiding*

Met afhankelijkheid-ontvankelijkheidsrelaties die de taakverdelingen en verhoudingen op uiteenlopende niveaus van jihadistische samenwerkingsverbanden vormgeven, kunnen we de organisatorische structuren van de geanalyseerde clusters *in abstracto* typeren als informeel, fluïde, diffuus en sterk gedecentraliseerd. Personen binnen deze samenwerkingsverbanden

⁵⁴ De politie vermoedt dat ‘ballonnen’ hier codetaal is voor ‘bommen’, maar het woord kan ook duiden op ‘mensen’ die gerekruteerd moeten worden.

⁵⁵ ‘karakter’

⁵⁶ De *soenna* verwijst naar de ‘manier’ van de profeet Mohammed, zoals de overleveringen van zijn woorden en daden die in de *hadith* gestalte geven.

geven, daartoe aangezet of gestimuleerd door anderen, met grote improvisatievrijheid invulling aan uiteenlopende taken. Zij werken samen in wisselende sociale verbanden; en dat ook geregeld op *ad hoc* basis. In hoeverre iemand gezag geniet, hangt af van zijn relatieve positie ten opzichte van de ideologische voorhoede in zijn stelsel van afhankelijkheid-ontvankelijkheidsrelaties. Anders dan in piramidale hiërarchische organisaties, kunnen daarbinnen meerdere personen, zonder noodzakelijke onderlinge afstemming, in staat zijn grote invloed uit te oefenen op het doen en laten van (een deel van) het collectief. Ook zijn de verschillende niveaus van jihadistisch optreden zelden structureel van elkaar gescheiden. Een prominente spilfiguur die jihadistische strategieën uitstippelt, kan dus eveneens nauw betrokken zijn bij de tactische of technische aspecten van de uitvoering.

3.8.4 Organisatorische nuanceverschillen

Binnen de marges van dit globale plaatje bezit het ene samenwerkingsverband vanzelfsprekend iets meer (of een andersoortige) organisatorische substantie dan het andere. De mate waarin en de manier waarop deze in elk samenwerkingsverband vorm krijgt, lijkt mede te worden bepaald door de *aard* van de activiteiten die binnen deze verbanden worden georganiseerd. Bepaalde activiteiten vergen nou eenmaal meer afstemming en een scherpere taakverdeling dan andere. En door de meestal talrijke activiteiten die binnen samenwerkingsverbanden plaatsvinden, verschillen de rollen en functies die personen hebben vaak van moment tot moment. Voorts lijken gezelschappen waarin betrekkelijk veel oudere en ervaren jihadisten dominante posities innemen, hun activiteiten met meer ordelijkheid en consistentie te kunnen ontplooiën dan groepen waarin relatief veel jongvolwassen actoren met meer ongeduld, impulsiviteit en grilligheid opereren doordat hun richtinggevende en doorgewinterde rolmodellen kleiner in getal zijn of meer op de achtergrond blijven. Zo omschrijft één verdachte de jeugdige meerderheid uit een dergelijke cluster typerend als ‘chaotisch, opgefokt en gehersenspoeld’. Maar hoewel hij in deze groep – als voormalig lid van de Syrische tak van de Moslimbroederschap – weinig overeenkomsten ziet met georganiseerde islamistische groeperingen, suggereert hij ook zeker niet dat haar leden stuurloos te werk gaan:

‘[...] [Eén man] staat boven de groep en verder niemand. De rest zijn alleen zijn volgelingen.’

Ook afwijkende affiliaties en gebruiken attenderen ons op de subtiele organisatorische verschillen binnen de jihadistische beweging in Nederland. Ongeacht de informele sfeer die in alle groepen overheerst, verbinden sommige clusters zich duidelijker met buitenlandse groepen dan andere. En waar de meest prominente actoren in het ene samenwerkingsverband er af en toe semi-plechtige rituelen of titulaturen op nahouden, laten de mores van andere die niet toe.⁵⁷ Zo onderscheidt één specifieke cluster zich doordat verscheidene mensen met ‘sjeik’ of ‘emir’ refereren naar twee vooraanstaande Algerijnse figuren. Verder geeft het relatiestelsel volgens politiegegevens blijk van een opvallende oriëntatie op de GSPC. Ten minste één betrokkene heeft op een geluidsoptname trouw gezworen aan de leider van deze organisatie. Desalniettemin heeft de groep vermoedelijk *geen formele* plaats in de organisatie van de GSPC en vinden haar feitelijke activiteiten plaats in een beduidend breder jihadistisch en grensoverschrijdend kader.

3.9 Recapitulatie

De jihadistische samenwerkingsverbanden, zoals deze naar voren komen uit het totaal van geanalyseerde ruwe opsporingsgegevens, kunnen worden gekarakteriseerd aan de hand van *goeddeels overeenkomstige kenmerken*. Personen die samenwerkingsverbanden ‘aandrijven’ laten zich inspireren door een op geweld gericht salafistisch-jihadistisch gedachtegoed met

⁵⁷ Ultra-orthodoxe salafisten die het *tawhied*-beginsel tot in het extreme willen doorvoeren, beschouwen het als onislamitisch om wereldse figuren op een voetstuk te plaatsen.

wereldomvattende pretenties. Zij verkondigen het, en geven er met zeer diverse activiteiten invulling aan. Ondanks prioriteitsverschillen doen zij dit doorgaans zowel in binnen- als buitenland.

Hoewel er in deze samenwerkingsverbanden ook mensen betrokken zijn die slechts zijdelings, of met minder ideologische geestdrift, bijdragen aan het operationaliseren van dit gedachtegoed, duiden we in dit rapport alle actief betrokken personen aan als jihadistische *actoren*. Zonder de opportunistische of minder bewuste participatie van sommigen zouden de samenwerkingsverbanden immers aanzienlijk minder effectief kunnen functioneren. Mede doordat zo, naast personen met zeer diverse (jihadistische) achtergronden, ook mensen met een crimineel verleden, bekeerlingen en sympathisanten betrokken raken bij jihadistische samenwerkingsverbanden, hebben deze groepen een gemêleerd karakter. Die heterogeniteit geldt ook voor hun sociale en culturele kenmerken. Binnen alle bestudeerde relatiestelsels zijn actoren actief met diverse nationale en geografische wortels. Zij spreken verschillende talen en hebben verschillende culturele achtergronden. Hiernaast trekken in alle samenwerkingsverbanden mensen uit verschillende leeftijdscategorieën met elkaar op en zijn in sommige clusters zowel mannen als vrouwen actief. Alléén op het gebied van religie geven de samenwerkingsverbanden blijk van homogeniteit: nagenoeg alle actoren baseren hun geloofsovertuigingen op de soennitische stroming binnen de islam.

De gemeenschappelijke religie is slechts één inhoudelijke bindingsfactor die verklaart waardoor bepaalde mensen tot jihadistische relatiestelsels worden aangetrokken. Vooral de ideologie in het verlengde hiervan, die door actoren in de voorhoede wordt verkondigd, is een belangrijke bindingsfactor. Toch lijken de meeste actoren vooral affiniteit te hebben met één of meer *facetten* van deze ideologie, zoals het thema van mondiaal onrecht tegen moslims, rebellie tegen het bestaande maatschappelijke systeem, of rigide richtlijnen voor een zuiver bestaan. Ook verbinden sommigen zich primair met jihadistische samenwerkingsverbanden, omdat hierin mensen een rol spelen die kunnen voorzien in belangrijke levensbehoeften. Andere bindingsfactoren zijn gezamenlijke activiteiten, sociale voordelen en rolmodellen. Personen die leiding of richting geven aan actoren, bezitten daarmee eveneens bindende kwaliteiten. Zij kunnen sociale en ideologische stabiliteit en cohesie binnen jihadistische clusters waarborgen. Tot eigenschappen die hen een vorm van macht en gezag geven behoren dikwijls religieuze en ideologische deskundigheid, levens- of strijdervaring, en het feit dat zij anderen zowel kunnen belonen als bestraffen.

Een aantal meer structurele kenmerken van jihadistische samenwerkingsverbanden zorgt voor goede verbindingen tussen (clusters van) actoren. De aanwezigheid van duurzame sociale fundamenten (vertrouwensrelaties), reële en virtuele ontmoetingsplaatsen én spilfiguren, verklaart waarom deze samenwerkingsverbanden niet alleen een hechte interne, maar ook een dynamische *onderlinge* samenhang vertonen. Hierdoor maken ze – als clusters – in de praktijk deel uit van een bredere internationale jihadistische beweging.

De aanwezigheid van personen die een ideologisch of militant referentiekader uit de islamitische wereld met zich meedragen, blijkt in alle geanalyseerde relatiestelsels cruciaal (geweest) voor jihadistische clustervorming en -bestending. Deze *'heartland-oriented'* actoren mobiliseren en/of trekken mensen aan. In een westerse context bezitten zij een relatief groot vermogen een coherent jihadistisch verhaal aan de man te brengen. Vanwege hun specifieke kwaliteiten, contacten en ervaringen – die hun geloofwaardigheid en sociale status zeer ten goede komen – vervullen zij vaak voorbeeldfuncties en fungeren zij betrekkelijk vaak als rolmodellen. Complexe interacties tussen deze personen enerzijds en ontvankelijke personen anderzijds – met name lokaal opgegroeide of gevormde moslims, illegalen en bekeerlingen – geven doorslaggevende impulsen aan collectieve radicaliseringsprocessen.

Het zijn ook dit soort interacties die de afwezigheid van formele hiërarchische verhoudingen binnen de bestudeerde jihadistische samenwerkingsverbanden opvangen. Hoewel het ene relatiestelsel iets meer organisatorische substantie bezit dan het andere, gaat het steeds om informele, fluïde en sterk gedecentraliseerde verbanden waarin mensen met een vrij grote (improvisatie)vrijheid invulling geven aan uiteenlopende taken. Van strak georganiseerde verticale verhoudingen is nooit sprake. We constateren sociale aaneenschakelingen van informele afhankelijkheid-ontvankelijkheidsrelaties. Actoren die afhankelijk zijn van de inzet en

capaciteiten van anderen, geven sturing aan personen die zich ontvankelijk voor hen tonen. Dergelijke relaties zijn relatief van karakter. Richtinggevende actoren blijken namelijk zelf vaak weer ontvankelijk voor de sturing van andere actoren in binnen- of buitenland die van hun inzet profiteren.

4 Activiteiten

Wat voeren jihadistische samenwerkingsverbanden nu concreet uit in – of rakend aan – de Nederlandse samenleving? Zoals betoogd geven gemêleerde en informele jihadistische clusters consistent blijk van een grote menselijke diversiteit. Hun actoren opereren in sterk wisselende gradaties van doelgerichtheid en ideologische betrokkenheid. Logischerwijs komen uit ons zaaksbestand dus niet alléén zuiver jihadistische activiteiten aan het licht. Allerlei randverschijnselen en curiositeiten herinneren ons aan de diffuse sociale context van de samenwerkingsverbanden. Het is van belang hier aandacht aan te besteden, omdat ook deze waarnemingen nuttig zijn voor justitiële doeleinden. Bovendien zorgen ze voor een meer gebalanceerd beeld van het jihadisme in Nederland.

Vanuit deze overwegingen, beschrijft dit hoofdstuk achtereenvolgens vijf soorten activiteiten. Ten eerste (paragraaf 4.1) vestigen we de aandacht op handelingen die te maken hebben met bekering, vorming en scholing van ontvankelijken, én met training en uitzending van bereidwillige jihadisten. Een tweede bundeling van activiteiten, betreft daden die direct samenhangen met bedreigingen, aanslagen en praktische voorbereidingen daartoe (paragraaf 4.2).

Onder de noemer ondersteunende activiteiten (paragraaf 4.3), scharen we, ten derde, alle handelingen die de eerste twee typen jihadistische kernactiviteiten faciliteren. In de vierde plaats (paragraaf 4.4) beschrijven we alle afscherpende handelingen, waarmee jihadisten het werk van opsporingsinstanties bemoeilijken. Maar zoals betoogd, zijn niet alleen hun militante activiteiten relevant voor dit rapport. Daarom schetsen we in de laatste paragraaf (4.5) – ter illustratie van de wijze waarop jihadistische activiteiten zijn ingebed in het alledaagse leven – ook het functioneren van de betrokken actoren in hun leefomgeving.

4.1 Bekeren, vormen, scholen en trainen

4.1.1 *Bekeren*

Zonder uitzondering fungeren in ieder samenwerkingsverband enkele personen met een opmerkelijk vermogen anderen te bekeren tot een (ultra)salafistische, politieke, variant van de islam. Het zijn steeds de meest gezaghebbende *heartland-oriented* die hierin het voortouw nemen, maar vaak volgen ook enkele geïnspireerde mensen hun voorbeeld. Gezamenlijk óf gelijktijdig bedrijven zij hun activiteiten binnen hun sociale invloedssfeer. Daarbij dringen zij door tot eenieder die zich ontvankelijk toont; onafhankelijk van leeftijd, geslacht, sociaal-culturele achtergrond en levensbeschouwelijke oriëntatie. Hun handelingen hebben in een ruime interpretatie tot gevolg dat niet-moslims het gepolitiseerde puriteinse islamitische geloof gaan belijden, óf dat moslims die hun religie nauwelijks (meer) praktiseren een nieuwe spirituele impuls in die richting ervaren (*born again* moslims). Bekeerlingen definiëren we hier dus als personen die op een bepaald moment in hun leven *bewust* voor een fundamentalistisch islamitisch leven hebben gekozen.

Actoren die met succes bekeringsactiviteiten ontplooiën, spelen in op de persoonlijke omstandigheden van individuen in hun doelgroep. Zij raken onder meer een gevoelige snaar bij criminelen, alcoholisten en drugsverslaafden door hen ervan te overtuigen dat de islamitische geloofsbelijdenis, de *shahada*, al hun zonden kwijtscheldt. Een verdachte die thans als creditcardfraudeur en inbreker een rechtvaardige religieuze zaak denkt te dienen binnen een jihadistisch samenwerkingsverband, vertelt dat hij vroeger ‘verkeerde dingen’ deed. Hij pleegde diefstallen en vandalisme, gebruikte softdrugs en kwam uiteindelijk in een internaat terecht. Midden in zijn tienerjaren bekeerde hij zich tot de islam, want

[...] ik wil graag in het paradijs komen en hiervoor moet ik iets goed doen van Allah.’

De ervaringen van een militante Tunesische dertiger typeren goed hoe jihadistische bekeerders wel vaker te werk gaan. Een prominente jihadist, die hij voor het eerst in een moskee ontmoette, palmde hem daar in met veel charisma en verbale overredingskracht. Deze inspirerende *heartland-oriented* onderwees hem nadien meermaals in puriteinse voorschriften, waardoor de Tunesiër – naar eigen zeggen – zijn verslaving kon afzweren. De man bewoog hem ertoe de twee *callgirls*, waarmee hij samenwoonde, het huis uit te zetten en een punt te zetten achter zijn zondige verleden. Overtuigd en beïnvloed stelde hij zijn woning voortaan vooral ter beschikking aan mensen die met hem over de islam kwamen praten. Zijn mentor, zo verklaart hij nu generaliserend

[...] zorgde er voor dat mensen hem volgden, met name de onervaren personen in de islam, de personen die nét waren bekeerd en die hij had weten te overtuigen in naam van de islam door ze uit de problemen te halen die ze hadden, of dat nu verslavings- of gezinsproblemen waren.'

Onder het mom van een nieuw begin dringen jihadistische bekeerders ook door tot personen die om andere redenen een crisis beleven. Zij richten zich bijvoorbeeld op specifieke jonge Marokkaanse mannen van de tweede generatie, die zich zowel in Nederland als in het land van hun ouders ongemakkelijk en onwelkom voelen. Met een geglobaliseerd salafistisch verhaal, dat landsgrenzen en culturen overstijgt, prikkelen zij de wens van deze 'ontwortelden' om deel uit te maken van iets universeels (Roy, 2004, 2005). Op bepaalde locaties en in sommige wijken, vooral waar de problemen met identiteitszoekende allochtone jongeren manifest zijn, vindt hun boodschap incidenteel weerklank bij individuen en binnen bestaande vrienden- en kennissenkringen.

Maar jihadisten die mensen actief aansporen de radicale islam te omarmen, slagen daar ook in bij *niet-muslims* van Nederlandse afkomst. Die lijken zich soms vanuit een zekere recalcitrantie te bekeren; als een dramatische daad waarmee zij zich onderscheiden van de massa (Benjamin, 2007). En voor enkele anderen lijkt de *shahada* vooral een uitweg te bieden tijdens een zoektocht naar structuur, een ideaal of spirituele zingeving. Zo besluit een tienervrouw uit een dorp in de provincie, na enkele jaren middelbaar beroepsonderwijs te hebben gevolgd dat zij voortaan een islamitisch leven wil leiden. Vanuit haar woonplaats reist zij vanaf dat moment regelmatig op en neer naar een ultrasalafistische moskee in de Randstad. Ook begint zij aan een thuiscursus Arabisch. Via haar contacten in en rondom het gebedshuis krijgt zij sympathie voor radicale denkbeelden. En uiteindelijk raakt zij verstrikt in een jihadistische cluster. Enigszins naïef beschouwt de vrouw de gewelddadige plannen van haar nieuwe geestverwanten dan – volgens haar verklaring – nog vooral als niet-serieuze 'stoerdoenerij'. Pas later ontdekt zij dat het hen werkelijk menens is.

Hoewel de meeste bekeringsactiviteiten plaatshebben in het alledaagse sociale circuit, gebruiken sommige actoren – meestal volgelingen van meer gezaghebbende jihadisten – ook het internet om anderen op het spoor van extremistisch salafisme te zetten. Hun virtuele ijver in dezen is zelden gestructureerd, maar meestal geïmproviseerd en wispelturig. Soms versturen zij per e-mail artikelen, propagandamateriaal of verwijzingen naar jihadistische websites aan hun *online* contacten. Ten minste één betrokkene probeert zelf een website te lanceren met informatie over de geloofsleer. En meerdere personen struinen bij tijd en wijlen *chatrooms*, fora en andere *online* groepen af om – met wisselend succes – de (radicale) islam te verkondigen. Een tiener die met een surfende jihadist in contact kwam, spreekt uit ervaring:

'Ik denk dat ik een paar maanden achter elkaar met hem heb gechat. Het was ook niet elke dag zo. In het begin van de chats ging het om de basiselementen van de islam. Ik was 15 jaar oud en ik was erg op zoek naar kennis over de islam. Ik wist heel veel dingen niet en hij legde mij er vaak over uit [...]. Wat er letterlijk werd gechat weet ik niet meer. Ik kreeg het gevoel dat hij een jongen was die nadacht over wat hij zei [...].'

Eén plek die jihadisten benutten om de islam te verkondigen valt in het bijzonder op: de penitentiaire inrichting. Bevlogen jihadisten die door de staat in gevangenschap of in (voorlopige) hechtenis worden genomen, gaan in hun tijdelijke onderkomen soms actief op zoek

naar mensen die vatbaar zijn voor een religieuze boodschap; bijvoorbeeld een van rehabilitatie door godsdienstige toewijding. Zo vertelt een betrouwbare bron dat een charismatische spilfiguur uit een jihadistische cluster de situatie in een huis van bewaring binnen twee weken onhoudbaar maakte:

‘Hij had de halve cellengang bekeerd. Later is hij overgeplaatst en is het wéér gebeurd.’

En over een gedetineerde extremist uit een ander samenwerkingsverband vermeldt een opsporingsdossier:

‘De jonge moslims hingen aan zijn lippen. Tijdens het vrijdaggebed ging hij op een kistje staan en dan werden zijn voeten gekust door medegedetineerden.’

Over de schaal waarop, en de mate waarin, veroordeelde jihadisten in Nederland proberen medegedetineerden te bekeren tot een puriteinse leer, verschaffen onze gegevens onvoldoende duidelijkheid. Wél is het duidelijk dat dergelijke praktijken tijdens de onderzoeksperiode ook binnen onze grenzen hebben plaatsgevonden. Internationaal neemt ons land wat dat betreft geen uitzonderingspositie in. De bijzondere omstandigheden in detentiecentra, creëren onder gedetineerden onvermijdelijk nieuwe behoeften. Zo kunnen extremisten die medegedetineerden tot de islam omturnen, hen een kader aanreiken voor een doorstart in het leven en/of hen een gevoel van veiligheid bieden binnen een geloofsgemeenschap (Precht, 2007; Spalek & El-Hassan, 2007).⁵⁸

4.1.2 Vormen en scholen

In het verlengde van – en soms nauw samenhangend met – bekeringsactiviteiten, trachten verscheidene jihadisten bij reeds praktiserende gelovigen een gepolitiseerde en militante variant van de islam ‘aan de man te brengen’.⁵⁹ Daartoe manipuleren zij de islamitische geloofsbeginselen van anderen. Al redenerend vanuit de bestaande overtuigingen van hun contactpersonen, prediken zij denkbeelden én acties die corresponderen met de doctrines van het internationale salafistische jihadisme. In een proces van wisselwerking zoeken en vinden zij gehoor onder ontvankelijken (mobilisatie), maar worden zij ook opgezocht en gevonden door geïnteresseerden met activistische aspiraties. In dat laatste geval is er sprake van *zelfselectie*. Meer dan andere activiteiten, vinden vorming en scholing stelselmatig en op brede schaal plaats binnen alle samenwerkingsverbanden uit ons zaaksbestand.

Initiatieven die dienen om mensen in groepsverband te onderwijzen in salafistisch-jihadistische dogma’s, ontspringen vrijwel altijd vanuit de ideologische voorhoede van jihadistische clusters. Gezaghebbende actoren en sommigen van hun loyalisten, organiseren (gast)lezingen, gebeden of andere vormingsgerichte bijeenkomsten voor genodigden. Zij doen dit doorgaans consequent, maar tegelijkertijd op een informele en een matig tot niet-gestructureerde wijze. Enerzijds betekent dit dat dergelijke sessies in Nederland met een zekere regelmaat terugkeren op vertrouwde locaties en/of op bepaalde tijdstippen. Jihadistische vorming en scholing geschieden vaak bij betrokkenen thuis, in afgesloten ruimtes van beluizen en internetcafés, in andere particuliere gelegenheden, en/of op aangekondigde of opportune momenten, zoals na afloop van gebedsdiensten in salafistische moskeeën. Anderzijds zijn zulke bijeenkomsten meestal onderhevig aan een gebroederlijke sfeer en een grillige dynamiek. Getuigenverklaringen laten zien dat theologische discussieavonden zomaar kunnen uitmonden in lange scheldkanonnades op het Westen en Israël – ‘de zionistische entiteit’ – en dat fundamentalistische docenten het

⁵⁸ Sinds februari 2006 worden gevangenen met een terroristische achtergrond in Nederland op een beperkt aantal plaatsen vastgezet om rekrutering en radicalisering in gevangenenissen tegen te gaan.

⁵⁹ Overigens is het onderscheid tussen bekeren enerzijds en vormen en scholen anderzijds in dit betoog analytisch. Actoren slagen er in de praktijk vaak in niet-gelovigen in één keer tot een extremistische versie van de islam te bekeren. Daarmee vallen bekeringsactiviteiten soms samen met een proces van vormen en scholen.

initiatief soms spontaan uit handen geven om geënthousiasmeerde en geprikkelde toehoorders hun opruiende werk te laten doen.

Binnen deze globale context verschillen vormingsgerichte activiteiten per jihadistische cluster wel degelijk in opzet en intensiteit. Voor een samenwerkingsverband dat de internationale jihad faciliteert door jongeren te motiveren en naar conflictgebieden te zenden, zijn educatieve sessies bijvoorbeeld óók een essentieel onderdeel van een soort wervingstraject. Daarom nemen de geestelijken en leraren uit deze cluster, naast sociale, ook expliciet functionele overwegingen in acht wanneer zij personen toelaten, uitnodigen of rekruteren. Dat vermoeden wordt onder meer gestaafd door bewijsstukken, zoals het onderstaande tekstfragment dat de politie tijdens een huiszoeking op een briefje aantreft:

[...] Hij is een jongeman van ongeveer 20 jaar oud, 1.75 lang. Het [hij] gaat om met de jongeren die hier in Nederland geboren zijn. Dit heb ik zelf geconstateerd. Hij bidt in het Islamitisch centrum. Zijn overtuiging is niet vast. Uit eigen onderzoek kwam ik erachter dat hij werkt en [hij] bezit een kleine auto. Zijn aanwezigheid in de Moskee hangt af van de duur van zijn verblijf in [plaats]. Men vertelde mij dat zijn ouders hier te lande woonachtig zijn. Hij kleedt zich gewoon. Hij schijnt een eenvoudig karakter te hebben.'

Zeker voor de jeugdige betrokkenen, bezitten de haatzaaiende theologische bijeenkomsten binnen deze jihadistische cluster vermoedelijk een extra ontzagwekkende dimensie. Hun doorgewinterde mentoren hanteren uitspraken van invloedrijke geestelijken uit Saoedi-Arabië om de jihad te legitimeren. En zij worden consistent aangesproken met 'sjeik' of 'imam'. Weliswaar in een gemoedelijke en socialiserende sfeer, ontstaan zo onmiskenbaar machtsverhoudingen (zie hierover ook paragraaf 3.5). Bovendien geven sturende actoren tot de verbeelding sprekende namen aan vrijplaatsen en (les)locaties, zoals het 'Huis van Veiligheid en Stabiliteit'. Jongeren die qua loyaliteit, vaardigheden en motivatie boven andere deelnemers uitstijgen, krijgen van hen het voorrecht deze plaatsen te bezoeken. Daar kunnen zij hun kennis demonstreren door een aantal koranverzen uit te spreken. Sommigen verklaren voorts op geluidsoptnames dat zij de heilige oorlog zullen steunen.

Binnen de meeste samenwerkingsverbanden, daarentegen, hebben activiteiten in het kader van gezamenlijke vorming en scholing een minder doelgerichte opzet. Ze vinden frequent, maar met meer spontaniteit plaats en bevorderen vooral de bestaande sociale cohesie en de extremistische groepsideologie. Vooral dit soort sessies laten zich vanwege hun meerdubbele karakter uitstekend typeren als 'huiskamerbijeenkomsten'. Daarbij komen actoren van verschillende leeftijden en herkomsten in een amicale *setting* samen. De ene keer om te luisteren naar de preken en lezingen van een gezaghebbende *heartland-oriented*; de andere keer voor een groepsdiscussie waarin hun meest geestdriftige en belezen volgelingen de boventoon voeren. Vaak bepalen niet alleen religieuze geschriften en bronnen de inhoud en het verloop van het debat, maar ook audiovisuele middelen. Soms passeren 'cassettepreken' van buitenlandse geestelijken de revue. En meermalen introduceren deelnemers video's die de gemoederen verhitten en verlangens naar vergelding kunnen opwekken; bijvoorbeeld als gevolg van fragmenten die het lijden van moslims door toedoen van het Westen en Israël op gruwelijke wijze illustreren. Andere beelden verheerlijken juist de extreme gewelddaden van jihadistische broeders overal ter wereld. Tijdens of in het verlengde van deze activiteiten lezen groepsleden soms voor uit de Koran of helpen zij elkaar bij het leren van de Arabische taal. Een getuige die een aantal keer in het gezelschap van jihadisten verbleef, geeft een impressie die karakteristiek lijkt te zijn voor de gang van zaken op dergelijke bijeenkomsten:

'Meestal was er een mannetje of vier, vijf. Het waren allemaal Marokkanen en vaak werd er Arabisch of Berbers gesproken. [...] Er waren ook oudere mannen bij. Er was een geleerde man bij van een jaar of veertig die zogenaamd les gaf. Iedereen luisterde naar hem, maar ik geloofde die man niet. [...] Daar bij [verdachte] thuis lieten ze ons ook gruwelijke beelden zien op een laptop. Van mensen die afgeslacht werden in het Midden-Oosten of zo, en van een Russische soldaat die zijn keel werd doorgesneden. Ze zeiden dan

“kijk wat er met je broeders gebeurt”. Volgens mij genoten die andere jongens er zelfs van. Ook [actor X] genoot ervan. Hij gebruikte bij die beelden ook woorden als “fucking teringleiers die..”. Een goed moslim hoort dat soort dingen helemaal niet te zeggen.’

Hoewel collectieve bijeenkomsten misschien wel het grootste ‘educatieve’ gewicht in de schaal leggen binnen álle groepen, missen ook leerprocessen op een meer persoonlijk niveau hun uitwerking niet. Voor opsporingsdiensten zijn deze slechts beperkt zichtbaar. Duidelijk is in ieder geval dat richtinggevende actoren hun meest loyale volgelingen geregeld apart spreken, onderwijzen en instrueren. Hiernaast spreken veel personen elkaar moraliserend aan op hun doen en laten. En in het alledaagse sociale verkeer proberen (zelfverklaarde) jihadisten anderen voortdurend van hun standpunten te overtuigen; onder meer door hen te confronteren met propagandabeelden en krantenknipsels. Actoren nemen elkaar daarbij voortdurend kritisch de maat.

Dit soort ‘opvoedkundige’ praktijken spelen zich eveneens af op internet. Vooral jongere actoren lijken dit medium nogal eens als een comfortabel instrument te beschouwen om de grondbeginselen van de jihadistische leer toe te lichten (NCTb, 2006a). Zij reageren dan op vragen van geïnteresseerden op fora en in *chatrooms* of discussiëren met *real-life* kennissen uit hun cluster in MSN-groepen. Vaak lezen zij mensen daarbij letterlijk de les. Zo antwoordt een jihadist het volgende op de vraag van een chatpartner wat het verschil is tussen ‘hun’ – gewone salafisten – en ‘ons’ – jihadisten:

‘Ze noemen ons khawarij⁶⁰ omdat wij ons bezighouden met de destructiever islam die mensen schaadt en daardoor veroorzaken wij chaos en corruptie en wij zijn khawarij die onthoofd moeten worden. Daardoor heeft de koning [in Saoedi-Arabië] vele mujahideen oprechte ulama⁶¹ opgepakt en onthoofd. Ze hebben zelfs fatwas gemaakt dat filisteen aan de joden gegeven moet worden. En dat Amerikanen op jazeerat al Arab⁶² mogen komen. Alles naar wens van de koning. Ze hebben sheich osama [Osama Bin Laden] tot khawarij verklaard en saddam [Saddam Hoessein] tot moslim.⁶³

Ten slotte ondergaan verscheidene actoren hun radicale en/of jihadistische vorming en scholing soms ook (deels) buiten Nederland. Zij kunnen daarvoor terecht bij spilfiguren en geografische knooppunten binnen het bredere, transnationale, relatiestelsel van de internationale salafistische jihad. Meerdere personen laten zich bijvoorbeeld in Groot-Brittannië beïnvloeden tijdens lessen van – en persoonlijke consulten met – extremistische geestelijken die volgens plaatselijke autoriteiten banden onderhouden met *Al Qaeda*. Ook bezoeken enkele mensen diensten en bijeenkomsten in beruchte buitenlandse moskeeën. Zo vertelt een verdachte hoe hij zich in een Brits gebedshuis committeerde aan de heilige oorlog. Daar kreeg hij diverse video’s te zien en luisterde hij naar heroïsche verhalen over strijders in Georgië en Afghanistan. Militante bezoekers daagden hem uit aan de jihad deel te nemen, onder meer met de prikkelende vraag of hij ‘een jongen of een meisje was’.

Bij veruit de meeste vormingsgerichte activiteiten spelen les- en propagandamiddelen een belangrijke rol. Jihadisten bedienen zich allereerst selectief van verzen en passages uit de koran en de *hadith*. Maar zij zorgen er, zoals eerder beschreven, ook voor dat hun contactpersonen in aanraking komen met diverse media. Deze hebben vaak een krachtig overtuigend en politiserend vermogen. In dat besef leggen veel fanatieke en richtinggevende actoren eigen (digitale) collecties aan van video’s, afbeeldingen, geluidsfragmenten en/of geschriften. Ook distribueren zij dit materiaal op actieve wijze. Een Algerijnse spilfiguur binnen één

⁶⁰ De *Khawarij* (*Kharidjieten*) manifesteerden zich als een rebellerende sekte gedurende de heerschappij van de laatste van de eerste vier rechtsgeleide kaliefen. Moslims associëren hen meestal met afvalligen en misdadigers. Daarom heeft hun naam een sterke negatieve connotatie.

⁶¹ ‘religieuze leiders’

⁶² ‘het Arabisch Schiereiland’

⁶³ Jihadisten beschouwen seculiere staatshoofden en dictators, zoals de voormalige Iraakse president Saddam Hoessein als afvalligen.

samenwerkingsverband onderhoudt zelfs een enorme infotheek met honderden cassettebandjes, video's en geschriften, waaronder communiqués en persberichten van buitenlandse jihadistische organisaties. Sommige cassettebandjes heeft hij verzameld ten behoeve van wat hij de 'Omroep van het Juiste Pad' noemt. Opschriften als 's.v.p. retourneren' of 'uitsluitend ter inzage' wijzen erop dat hij deze media ook ter beschikking stelt van anderen. Dit is in Nederland niet uniek. Een Marokkaan die binnen een ander jihadistisch samenwerkingsverband doceert en indoctrineert met behulp van Arabische geschriften, verzamelt, vertaalt en becommentarieert veel van deze teksten zelf. Zijn digitale stukken, die geweld en levensdelicten op zijn minst lijken te rechtvaardigen, komen onder meer via internetfora in handen van tientallen geïnteresseerden en geestverwanten.

Meer in de 'grijze' periferie van de geanalyseerde jihadistische samenwerkingsverbanden dragen ook enkele fundamentalistische imams en (ultra)salafistische moskeeën – bewust óf onbewust – bij aan jihadistische leerprocessen. Ofschoon de betreffende geestelijken en instellingen doorgaans enige distantie betrachten tot jihadistische gezelschappen en zelden expliciet geweld verkondigen, lijken radicaliserende actoren hun radicale *dawa*⁶⁴ soms wel als een aanmoediging daartoe te ervaren. Zo legt één verdachte uit dat de imams van een notoir puriteins gebedshuis een emotionele afstand bewerkstelligen tussen jongeren en hun omgeving. Volgens hem maken zij de geesten van hun toehoorders als het ware 'rijp' voor de jihad:

'Er worden speciaal imams uit Saoedi-Arabië naar Nederland gehaald om te prediken over de islam en de verdorven invloeden van de westerse samenleving.'

'De imams zeggen continu God straf de heidenen [niet-moslims] waarop de moskeegangers in koor zeggen "amen".'

Omgekeerd zoeken betrokkenen die het stadium van vreedzaam islamistisch activisme al gepasseerd zijn, vaak zélf naar bevestiging in de weinige moskeeën – en bij de weinige imams – die tegemoetkomen aan hun extremistische denkbeelden. Ook hieruit blijkt dat in het proces van radicalisering sprake is van tweerichtingsverkeer tussen mobilisatie én zelfselectie. Mensen glijden zelden volledig weerloos tegen externe invloeden af naar radicaal gedrag. Zij hebben altijd in meer of mindere mate keuzevrijheid en morele verantwoordelijkheid. Verschillende door de politie gehoorde getuigen kozen er dan ook voor zich op een zeker moment *niet* langer in te laten met onverdraagzame politieke salafisten of jihadisten.⁶⁵ Zij mijden sindsdien bepaalde islamitische centra, negeren bepaalde personen, of gaan – zoals de getuige die onderstaande verklaring aflegt – niet meer in op uitnodigingen voor huiskamerbijeenkomsten waar richtinggevende *heartland-oriented* preken:

'Het was vooral zijn manier van spreken, ik zag de duivel in hem. [...] Hij probeerde haat te creëren en hij zei ook dat als je jezelf opofferde je direct naar de hemel zou gaan. Met opofferen bedoelde hij dat je de vijand moest uitschakelen en daarbij je eigen leven moest geven [...] Er werd op die avond geprobeerd om haat te zaaien tegen de Westerse wereld, net zoals in de [...] Moskee wordt gedaan. Ik had niet het idee dat de preken van die leraar invloed hadden op ons.'

⁶⁴ Het rapport *Radical dawa in verandering; de opkomst van islamitisch neoradicalisme in Nederland* (AIVD, 2007) beschrijft de niet-gewelddadige variant van de radicale islam in Nederland. Desondanks kunnen de onverdraagzame, isolationistische en radicale geluiden uit deze beweging volgens de AIVD een inspiratiebron vormen voor radicaliseringsprocessen die wél uitmonden in gewelddadige gedragingen.

⁶⁵ Individuele uittreding en processen van deradicalisering worden, onder meer op basis van veldwerk (interviews), nader onder de loep genomen in het rapport *Teruggang en uittreding: processen van deradicalisering ontleed* (Demant, Slootman, Buijs & Tillie, 2008).

4.1.3 *Vorbereiden, trainen en uitzenden van strijders*

In de meeste bestudeerde groepen komen we mensen tegen die aspiraties hebben om daadwerkelijk op het wereldtoneel te participeren in de gewelddadige jihad. Toch lukt het hen niet altijd om deze ambities te realiseren. In enkele clusters bundelen actoren hun krachten effectief en doelgericht om gegadigden voorbereid aan de heilige strijd te laten deelnemen. Maar in andere clusters lijken jihadististen dit meer te beschouwen als een interessante nevenactiviteit en een proces van *trial and error*. En sommige personen opereren eigenlijk hoofdzakelijk op individuele basis.

Vooraf binnen samenwerkingsverbanden die duidelijk gericht zijn op het faciliteren van de internationale jihad, manifesteren activiteiten op het gebied van training, voorbereiding en uitzending voor de buitenlandse strijd zich concreet en systematisch. Zo krijgen jongeren en jongvolwassenen in één specifieke cluster de gelegenheid om, parallel aan radicaal-ideologische lessen en bijeenkomsten, testamenten en jihadistische intentieverklaringen op geluidsbandjes in te spreken. Zij doen dit onder begeleiding van geestelijken of leraren. Doordat hun voornemens hierna vastliggen, kunnen zij in een later stadium minder gemakkelijk terugkrabbelen. Hiernaast neemt een fysiek onderlegde jihadveteraan een aantal keer jongeren mee naar sportkampen. Tijdens deze evenementen organiseert hij, naast trainingsgerichte activiteiten als kanoën en boomstamwerpen, ook gezamenlijke gebedssessies die duidelijk in het teken staan van de gewelddadige jihad.

Volgens een informatiebron van de politie stonden de spilfiguren van dit samenwerkingsverband op het punt om meerdere mensen naar een conflictgebied te sturen. Bovendien is het op het moment van aanhouding bekend dat deze richtinggevende *heartland-oriented* eerder al de reis van een Algerijn naar Iran hebben begeleid. Hoewel zijn missie om onbekende redenen in dat land is gestrand, verklaart de betreffende jongeman in een testament, dat in het bezit is van een van zijn mentoren in Nederland, uitdrukkelijk dat hij voor de jihad naar Afghanistan gaat (waarschijnlijk met Iran als transitland). Voorts treffen opsporingsdiensten afscheidsbrieven van hem aan, waarin hij schrijft dat hij zich heeft overgegeven aan God en dat hij besloten heeft de plicht van de jihad in Afghanistan te vervullen.

Incidenteel nemen vermoedelijke voorbereidingshandelingen van aspirant-strijders eigenaardiger vormen aan. Gealarmeerd door de grote inspanningen die sommige actoren binnen de zojuist beschreven cluster leveren om de internationale jihad te ondersteunen, stuit de politie op een Tunesische cursusleider. De man, met een islamistisch activistische achtergrond, geeft lessen in specifieke vaardigheden aan meerdere personen uit het jihadistische gezelschap, onder wie twee ervaren strijders met de Iraakse nationaliteit. In de woning van één van hen, een coördinerende spilfiguur die weer in nauw contact staat met de militante geestelijken die richting geven aan het samenwerkingsverband, bevinden zich foto's en negatieven van nog meer cursisten.

Uit onderzoek van het KLPD blijkt dat de Tunesische cursusleider in een periode van vijf jaar meer dan honderd mannen, voornamelijk van Arabische afkomst, heeft opgeleid. De politie vermoedt dat hij onder toezicht van de Iraakees mensen traint die vervolgens ergens ter wereld kunnen deelnemen aan terroristische activiteiten. De meest invloedrijke speler (een 'sjeik') binnen het jihadistische relatiestelsel is ten tijde van zijn arrestatie in het gezelschap van een andere cursist. Bovendien bezit hij persoonlijke gegevens van een man die in het buitenland is veroordeeld wegens het beramen van aanslagen tegen Amerikaanse en Britse militaire doelen.

Reizen naar prominente jihadistische spilfiguren of knooppunten in Pakistan of Afghanistan voor zowel ideologische als praktische instructies, staan in jihadistische kringen hoog aangeschreven. Toch hebben slechts enkele actoren uit ons zaaksbestand een dergelijke onderneming volbracht. Vanwege de gecompliceerde geografische, sociaal-culturele en politieke omstandigheden in deze bestemmingslanden, is het voor Nederlandse opsporingsdiensten moeilijk te beschikken over gedetailleerde informatie over dit soort reizen.

Enkele personen, die overigens hoofdzakelijk vanuit andere Europese landen belangrijke rollen innemen binnen onze relatiestelsels, hebben vermoedelijk al vóór de aanslagen van 11 september 2001 trainingen gevolgd in de Afghaanse of Pakistaanse vrijhavens van de *Al Qaeda* kerngroep of van de aan haar gelieerde groepen. Eén van hen zou daar bijvoorbeeld lessen over explosieven en wapens hebben gevolgd. En een ander zou zich als vrijwilliger gemeld hebben om in Europa een aanslag te plegen. Ook verklaren zij over ontmoetingen met, en concrete opdrachten van, toenmalige *Al Qaeda* leiders, maar aan het waarheidsgehalte van deze verklaringen wordt getwijfeld.

Via connecties in het internationale salafistisch-jihadistische netwerk, weten ook enkele in Nederland opgegroeide jongvolwassenen terroristische vrijhavens in Pakistan te bereiken. Zij verblijven daar niet langer dan een paar weken en komen dikwijls met sterke verhalen en een flinke dosis inspiratie terug. Verschillende gegevens wijzen erop dat zij tijdens een korte stoomcursus te horen krijgen hoe zij zich vanuit Nederland nuttig kunnen maken voor de jihad. Wanneer deze actoren na hun thuiskomst proberen anderen over te halen om eveneens dergelijke trainingskampen te doorlopen, komen meer schimmige details over de aard en de organisatie van deze reizen naar voren. Een belangstellende, die via het internet in contact komt met een reeds getrainde jihadist, getuigt:

[...] Op een gegeven moment begon hij over praktische zaken voor de jihad. Ik bedoel daarmee dat hij over trainingskampen begon. Hij chatte dat hij drie keer naar een trainingskamp in Pakistan was geweest. Daarvan was hij twee keer opgepakt en één keer heeft hij drie weken in training gezeten. Hij zei dat bij de laatste keer dat hij opgepakt was, hij een waarschuwing kreeg. [...] Ik herinner me dat hij een keer zei dat de maatschappij niet alleen strijders nodig had, maar ook mensen die bruggen kunnen bouwen en wapens kunnen maken. Daarom wilde hij dat ik de technische kant op ging met mijn studie [...].'

[...] Hij vertelde mij ook hoe ik naar een trainingskamp kon gaan. Ik zou 1000 euro zakgeld nodig hebben, ik moest dat geld zelf regelen. Ik moest naar Schiphol gaan en dan zouden zij een ticket enzo aan mij overhandigen. Hij sprak over "zij", in meervoud dus. Als ik in het vliegtuig zat, dan zouden zij door middel van een brief mijn ouders op de hoogte stellen. Ik vroeg hem een keer naar welke taal daar gesproken werd. Volgens [actor] waren daar ook Nederlandse jongens en werd er daar ook Engels gesproken. Hij heeft nooit plaatsnamen genoemd, alleen dat je anderhalf jaar naar Pakistan in een trainingskamp ging. [...].'

De mededeling van deze rekruterende jihadist dat gegadigden voor een reis naar een Pakistaans trainingskamp al genoeg hebben aan zakgeld, en dat vliegtickets en familie zaken door derden worden geregeld, bevestigt het beeld dat hij, samen met een handlanger, een brug vormt naar andere faciliterende clusters in het internationale jihadistische netwerk.

Toch beschikken jihadreizigers lang niet altijd over behulpzame internationale connecties en financiële of logistieke hulpbronnen. Dit blijkt vooral wanneer actoren uit ons zaaksbestand op jonge leeftijd plotseling besluiten hun militante geloofsbroeders in conflicthaarden op te zoeken. Omdat hun avontuurlijke ondernemingen hierdoor in een mislukking of een persoonlijke anticlimax kunnen eindigen, is het verleidelijk te stellen dat het hier gaat om ondoordachte en individualistische acties. In de praktijk laten zij zich voorafgaand aan deze expedities stimuleren door sociale interacties binnen kringen van gelijkgezinden en door invloeden van richtinggevend *heartland-oriented*. Ook beschikken zij vaak al over een stevige ideologische basis waarmee zij hun besluiten onderbouwen.

4.2 Plegen van aanslagen en uiten van bedreigingen

In de ideologische centra van jihadistische relatiestelsels leeft het sentiment dat de zuivere ultrasalafistische islam overal ter wereld onder druk staat, en dat geweld een legitiem middel is om haar te verdedigen én te verspreiden. Toch beperken de meeste personen zich in de praktijk tot grote woorden, morele steun of meer indirecte faciliterende handelingen. Slechts enkele

actoren zijn bereid grote risico's te lopen door concreet en direct invulling te geven aan (voorbereidingen van) gewelddaden of terroristische acties. Als het gaat om bedreigingen, stellen de meeste betrokkenen zich eveneens opvallend terughoudend op. Dit laat onverlet dat dit soort activiteiten wel degelijk met regelmaat plaatsvinden. Bovendien kunnen ze een ernstig ontwrichtend effect hebben op zowel samenlevingen als getroffen individuen.

4.2.1 Aanslagen

De jihadististen uit ons zaaksbestand die zeggen aanslagen te willen plegen tegen westerse doelen, of daartoe voorbereidingshandelingen verrichten, blijken geen fundamenteel onderscheid te maken tussen binnenlandse en buitenlandse doelen. Redenerend vanuit hun universalistische ideologie, kunnen hun vijanden zich overal ter wereld bevinden. Hun keuze voor een bepaald doelwit komt hoofdzakelijk tot stand op gelegenheidsbasis. Daarin spelen diverse factoren en overwegingen mee, zoals persoonlijke motieven, voorkeuren van (al dan niet invloedrijke) mensen, *trigger events*, tijd, geografische nabijheid, beschikbare middelen en connecties, slagingskansen en – vooral – symboliek. Door de veranderlijke aard van deze factoren én het informele karakter van jihadistische samenwerkingsverbanden, verlopen terroristische projecten vaak met veel improvisatie en *last-minute* besluitvorming.

In deze context krijgen terroristische activiteiten vorm en substantie vanuit een unieke uitgangspositie. Zo oriënteren twee actoren, een Algerijn en een man van Tunesische afkomst, zich op Amerikaanse doelwitten in enkele West-Europese landen. Het gaat om zogeheten *high-profile targets*: mediagenieke diplomatieke en militaire doelen met een grote symbolische waarde. Daarbij laten zij zich vermoedelijk sterk leiden door recente ervaringen in Afghaanse en Pakistaanse trainingskampen van *Al Qaeda* of met haar geassocieerde organisaties.

Opsporingsdiensten kunnen echter niet vaststellen of zij met een concrete opdracht opereren. Eerder lijken zij in de jihadistische vrijhavens geïnspireerd om, met hun verworven kennis en terroristische vaardigheden, zelfstandig uitvoering te geven aan een globaal strategisch gedachtegoed. Ter ondersteuning mobiliseren zij meerdere personen in hun al langer bestaande extremistische relatiestelsel, onder wie ideologen en *facilitators* uit het internationale jihadistische netwerk en personen die in Nederland verblijven. Vooral de Algerijn, die als charismatische prediker door de jaren heen een belangrijke verbindende en coördinerende functie in deze cluster heeft verworven, wendt zijn invloed aan.

Volgens getuigenverklaringen én zijn eigen bekentenis, wil de Tunesische immigrant de uiteindelijke (zelfmoord)aanslag op zich nemen. Hij toont zich opvallend gretig en onderneemt in een buurstaat van Nederland diverse voorbereidende activiteiten. Terwijl hij samen met een radicale uitbater van een horecagelegenheid mogelijke doelwitten observeert, speurt hij ook naar (groot)handelaren die hem grondstoffen voor explosieven kunnen leveren. In het bedrijfspand van de uitbater, dat eveneens dienst doet als ontmoetingsplaats voor jihadististen uit het bredere samenwerkingsverband, vindt de politie later ongeveer honderd kilogram aan ingrediënten en de scheikundige formule voor een explosief.⁶⁶ Voorts stuiten agenten in de woning van de potentiële aanslagpleger op een vuurwapen, een vervalst Nederlands rijbewijs en een vervalst Pakistaans visum. En ook mede omdat deze Tunesiër aan twee fundamentalisten in Nederland vraagt of zij hem onderdak én nagemaakte diplomatieke passen kunnen verschaffen, vermoedt de politie dat hij overweegt een aanslag te plegen op een (Amerikaanse) ambassade.

Actoren in andere clusters plannen óf plegen terroristische gewelddaden eveneens met een internationaal jihadistisch oogmerk, maar doen dit soms met meer opportunisme en wispelturigheid. Zo houden buitenlandse politiediensten drie mannen uit Nederland aan die mogelijk een aanslag willen uitvoeren tijdens een evenement dat op grote wereldwijde (media)belangstelling kan rekenen. Eén van hen lijkt al langer vastbesloten nagenoeg elke mogelijkheid aan te grijpen om een terroristisch *statement* tegen ongelovigen en afvalligen maken. Bovendien wordt hij een jaar later in Nederland wederom aangehouden met een

⁶⁶ Een detail dat de sociale context van dit samenwerkingsverband goed illustreert, is dat deze chemicaliën bij een apotheker van Turkse afkomst zijn ingekocht. Deze leverancier sluis later weer een brief door van de inmiddels gedetineerde uitbater. Hierin vraagt hij een familielid zich van twee belastinge jerrycans te ontdoen.

vuurwapen in zijn bezit. Dit keer zijn er sterke aanwijzingen dat hij, samen met enkele handlangers, prominente publieke figuren in het vizier heeft die zich kritisch hebben uitgelaten over de islam. De onvermoeibaarheid waarmee hij terroristische acties beraamt en vooral ook andere leden van zijn jihadistische relatiestelsel, waaronder ook verschillende vrouwen, aanspoort tot geweld, blijkt onder meer uit een saillante getuigenis. Volgens een meisje waarmee hij getrouwd is geweest, deed hij haar uitgerekend in de huwelijksnacht het voorstel dat zij zich met een vrachtwagen zou opblazen in een winkelcentrum.

Voor jihadistische terroristen met internationale ambities én connecties blijkt het soms simpelweg aantrekkelijker of gemakkelijker om hun geweldsverheerlijkende gedachtegoed vooral op binnenlands niveau te operationaliseren. Dit geldt bijvoorbeeld voor meerdere personen uit eenzelfde cluster. Allen staan onder de beduidende invloed van een richtinggevende *heartland-oriented*. Zij zijn in buitenlandse trainingskampen geweest, tonen zich ontvankelijk voor instructies van spilfiguren in het bredere transnationale jihadistische relatiestelsel óf hebben een jihadreis ondernomen. Maar als zelfverklaarde vertegenwoordigers van de ‘Islamitische Jihad’ in Nederland beschouwen deze betrekkelijk jonge extremisten het ook als hun plicht om op gewelddadige en symbolische wijze af te rekenen met lokale – maar soms internationaal bekende – islamcritici; mensen die zich ook nog eens regelmatig vertonen in hun eigen woonplaats(en). Nadat één van hen daadwerkelijk een aanslag pleegt, blijven anderen proberen de verblijfadressen van nieuwe potentiële slachtoffers te achterhalen. Ook beramen enkelen vermoedelijk aanslagen tegen overheidsgebouwen of gevoelige installaties in Nederland. Dat zij hun aandacht daarbij eveneens vestigen op autoriteiten zoals inlichtingen- en veiligheidsdiensten, vloeit mogelijk deels voort uit vetegevoelens ontstaan door eerdere confrontaties met justitie en de AIVD (zie voor interacties tussen staten en opstandige niet-statelijke entiteiten Della Porta, 2005). Verschillende personen lijken verder status te ontlenuen aan hun terroristische activiteiten. Zo pocht een actor tijdens een chatsessie:

[...] ik ben druk de laatste tijd. Hier weer een moordaanslag beramen, daar aanslag plegen, ik word gek ervan [...]

Actoren die voornemens zijn in Nederland aanslagen te plegen, gaan weliswaar geregeld wanordelijk en opportunistisch te werk, maar zeker niet onvoorbereid. Frequent constateert de politie dat verdachten adressen, plattegronden, en andersoortige gegevens verzamelen van mogelijke doelwitten. Ook voeren zij observaties uit van mensen en objecten. Voorts worden bij doorzoekingen soms terroristische handboeken, ingrediënten, scheikundige formules en onderdelen voor explosieven gevonden. Getuigenissen en bewijsstukken suggereren dat jihadisten in hun sociale omgeving actief en – af en toe – ongegeneerd informeren naar wapens en springstoffen. Hoewel deze materialen vaak kostbaar zijn, laten sommigen daarbij aan hun beoogde leveranciers weten dat zij over connecties beschikken die hen de benodigde financiën kunnen verschaffen. Verder blijken potentiële aanslagplegers meermaals in het bezit van vuurwapens of explosieven en accessoires zoals munitie, geluidsdempers en beschermende vesten. Hierdoor zien ook arrestatieteams van de politie zich incidenteel geconfronteerd met levensbedreigende situaties.

4.2.2 Bedreigingen

Wellicht omdat de bestudeerde jihadistische groepen zich telkens vormen rondom mensen die ook daadwerkelijk terroristische intenties hebben, zijn de meeste betrokkenen voorzichtig genoeg om géén dreigementen te verspreiden in het publieke domein. Dit komt in ons zaaksbestand namelijk slechts sporadisch voor, zoals in het geval van een jonge Marokkaan die intimiderende brieven aan islamcritici plaatst op een openbaar *online* jongerenforum. Maar in het algemeen gebruiken actoren vooral dreigende taal voor onderlinge consumptie (opruiming); meestal in besloten kringen of op (gedeeltelijk) afgescheiden internetfora. In een aantal gevallen kunnen veiligheids- en/of opsporingsdiensten deze gesprekken achterhalen of onderscheppen door telefoon- of internetcommunicatie af te tappen.

De politie kan zo onder meer reconstrueren hoe een extremistische jongeman, die samen met andere connecties uit een jihadistische cluster actief is op een zogeheten MSN-groep, het verblijfadres meedeelt van een prominente Nederlander. Hij doet op dit forum eveneens verslag van een observatie van het betreffende onderkomen. En enkele dagen later plaatst hij een bericht, waarin hij de ‘afvallige’ de dood in het vooruitzicht stelt. Dat jihadisten ook in privé sfeer geregeld dergelijke dreigementen uiten, blijkt uit diverse afgeluisterde gesprekken. Zo beschikt de politie over een fragment van een conversatie tussen twee extremisten in hun woning. Daarin prijzen zij een recente moordaanslag en bezweren zij eveneens soortgelijke acties tegen islamcritici te ondernemen.

Incidenteel zijn in ons zaaksbestand echter ook voorbeelden te vinden van bedreigers die zich *rechtstreeks* aan het adres van veronderstelde vijanden richten. Dit doen zij per e-mail en/of met behulp van zelfgemaakte filmpjes die ogenschijnlijk tot doel hebben de ontvanger extra angst in te boezemen.

4.2.3 Onverdraagzaamheid en dreiging

En hiermee raken we aan een essentie: de onderzochte jihadistische samenwerkingsverbanden projecteren zowel naar binnen als naar buiten toe een *atmosfeer van dreiging*. Het thema van onverdraagzaamheid jegens andersdenkenden, versterkt met ideologische legitimaties van, en individuele bereidheid tot gewelddaden, weeft zich als een rode draad door alle activiteiten die tot dusver de revue zijn gepasseerd. Alleen al door het gegeven dat deze intolerantie *kan* uitmonden in grote, onvoorspelbare en schijnbaar willekeurige aanslagen, ervaren burgers, bedrijven en overheden de jihadistische beweging als een gevaar (AIVD, 2006a, p.53 e.v.). Het ontwrichtende en soms polariserende effect dat die perceptie op de samenleving heeft, is vaak groter dan de directe reële menselijke en materiele schade die actoren aanrichten (AIVD, 2009). Evenzo hebben de systematisch onverdraagzame activiteiten van religieuze extremisten een danige weerslag op de *ambiance binnen* hun relatiestelsels. Verschillende verdachten en betrokkenen geven blijk van een combinatie van bewondering én vrees *vis-à-vis* contactpersonen die effectief haat en geweld prediken, die imponeren door hun agressieve (lichaams)taal, die voortdurend met wapens in de weer zijn, of die op een andere manier duidelijk maken dat zij ideologische ontrouw niet zullen dulden.

Onze gegevens laten zien dat interne meningsverschillen en conflicten ook tot *concrete* bedreigende en gevaarlijke situaties kunnen leiden. Dit geldt in het bijzonder voor mensen die door anderen worden gebrandmerkt als verraders; bijvoorbeeld omdat zij ‘gemeenschappelijk’ geld hebben ontvreemd, of omdat zij belastende getuigenverklaringen hebben afgelegd. Deze actoren krijgen te maken met *fatwa's*, waarschuwende brieven en telefoontjes, of intimiderende aanvaringen. Maar ook mensen die zich deels vanuit naïviteit of opportunisme bij jihadistische gezelschappen hebben aangesloten en hun positie mettertijd heroverwegen, beschouwen hun extremistische omgeving als bedreigend. Zij weten als geen ander hoe eenvoudig groepsleden hen tot ‘afvalligen’ kunnen degraderen; met alle mogelijke consequenties van dien. Ten slotte gebruiken geestdriftige actoren dreigementen soms als dwang- of machtsmiddel tegen mensen die meer in de ‘grijze zones’ van jihadistische clusters opereren. Illustratief is de wijze waarop een extremist enkele oude bekenden onder druk zet om hem te helpen. Volgens een getuigenverklaring zegt hij:

‘Moslims helpen elkaar, als je weigert krijg je straf. Met je handen op je rug gebonden krijg je een kogel door je hoofd.’

4.3 Ondersteunende activiteiten

Zowel om de continuïteit van hun eigen jihadistische kernactiviteiten te garanderen, als die van hun broeders elders te faciliteren, ontplooiën jihadisten allerlei ondersteunende activiteiten en diensten. Onze empirische gegevens tonen dat zij daarbij niet alleen leunen op de capaciteiten van geestverwanten, maar ook op die van minder overtuigde actoren in hun bredere

relatiestelsels (zie hierover ook Mascini en Verhoeven, 2004). Vrijwel alle betrokkenen die naar voren komen uit de door ons geanalyseerde opsporingsgegevens zijn moslims en bekeerlingen. Hun ondersteunende handelingen hebben meestal een delinquent karakter.

4.3.1 Documentvervalsing en -fraude

Personen die vervalste documenten produceren, afnemen, verhandelen, of mensen die bij deze activiteiten bemiddelen, zijn bijzonder actief binnen jihadistische clusters in – en rakend aan – Nederland. Hun inspanningen hebben vaak een multifunctioneel karakter. Allereerst voorzien zij zichzelf en jihadisten die hier illegaal verblijven – al dan niet tegen betaling – van vervalste of *look-alike* paspoorten, identiteitskaarten, openbaarvervoerskaarten, visa, rijbewijzen en/of sofi-nummers. Militante afnemers kunnen zich hierdoor gemakkelijker fysiek en bureaucratisch in ons land bewegen, en zo bijvoorbeeld aan werk of toegang komen. Door zulke documenten te verstrekken, stellen *facilitators* andere extremisten in staat internationale (jihad)reizen te maken of zelfs aanslagen te plegen. Actoren die met deze diensten tegelijkertijd inspringen op een bredere vraag in het illegalencircuit, genereren hiermee eveneens financiën voor zichzelf, de groep of het (internationale) jihadisme. Ten slotte maken jihadisten af en toe gebruik van gewone, winstnagende, criminele vervalzers.

Activiteiten omtrent vervalste documenten maken duidelijk hoezeer de ‘Nederlandse’ samenwerkingsverbanden zijn verweven met het internationale jihadistische netwerk. Zo leveren extremisten vervalste documenten aan een Noord-Afrikaanse man die de reis coördineert van twee buitenlandse strijders die later een westerse bondgenoot in Afghanistan vermoorden. En een belangrijke radicale vervalser in een in Nederland actieve cluster, blijkt later ook samen te werken met jihadisten die elders in Europa een bomaanslag voorbereiden. In een andere zaak vraagt een spilfiguur van de *Groupe Islamique Combattant Marocain* (GICM) vanuit Zuid-Europa aan een aantal extremisten in Nederland of zij een ‘schrift’ (vermoedelijk een paspoort) voor hem kunnen regelen. Weer andere *facilitators* in Nederland leveren onder meer gefalsificeerde documenten aan mensen die naar Afghanistan afreizen én een vervalst rijbewijs aan een Spaanse terrorismeverdachte. Een potentiële zelfmoordterrorist vraagt hun voorts om zeer specifieke vervalsingen; mogelijk om toegang te krijgen tot zijn buitenlandse doelwit. Onder de verschillende voorbeelden, getuigt ten slotte ook de aanhouding van een Algerijner van een sterke internationale dimensie. De politie vindt hem aan de grens in het bezit van een zestigtal vervalste documenten. En dat nadat hij in een kort tijdsbestek langs moskeeën in heel Europa was gereden; onder meer in Hamburg en in Milaan.⁶⁷

Jihadistische actoren maken vaak gebruik van gestolen documenten, die zij vervolgens bewerken of namaken. Soms stelen zij deze zelf, maar vaker komen ze vermoedelijk via heling in hun bezit. Bij huiszoekingen treffen opsporingsdiensten ook enkele malen paspoorten aan die tot de buit behoorden van grootschalige inbraken bij overheidsinstanties in buurlanden. Voorts beschikken sommige actoren over ‘mobiele vervalsingsateliers’ of apparatuur waarmee zij redelijk hoogwaardige vervalsingen kunnen produceren. Andere accessoires die de politie in beslag neemt, zijn onder meer (gemeente)stempels, naalden, merkstiften, fotorilapparaten en persmallen. Niettemin zijn jihadistische vervalsingspraktijken soms ook een kwestie van *trial and error* – of simpelweg amateurisme. Dat blijkt onder meer uit een nagemaakte brief van de belastingdienst met diverse taalfouten, of wanneer een Algerijnse fundamentalist klaagt dat een paspoort bij het bewerken onherstelbaar is beschadigd.

Ten slotte wijst de praktijk uit dat jihadisten ook onvervalste *look-alike* paspoorten (van anderen) gebruiken; bijvoorbeeld om snel het land te kunnen verlaten.

⁶⁷ Evenals de *Finsbury Park* moskee in Londen, vervulden ultrasalafistische moskeeën in Milaan en in Hamburg – in ieder geval tot voor kort – prominente spilfuncties in het internationale jihadistische netwerk (zie o.a.: Vidino, 2006).

4.3.2 *Woninginbraak en diefstal*

Deels voor jihadistische doeleinden en deels voor hun eigen levensonderhoud, gaan extremisten af en toe eigenhandig over tot ontvreemding van geld en goederen. Zo plegen enkele actoren uit één gezelschap systematisch inbraken in Nederland én in aangrenzende landen. Ter ondersteuning van hun frauduleuze en falsificatieactiviteiten, ontnemen zij paspoorten en betaalkaarten uit de woningen van hun rechtmatige eigenaars, maar ook laptops en minder waardevolle voorwerpen. Zij plegen deze misdrijven doorgaans in groepjes van ongeveer drie personen en geven bij aanhouding telkens een valse naam op. Mede daardoor krijgen opsporingsdiensten pas ná hun arrestatie inzicht in de – gedeeltelijk – terrorismegerelateerde motieven achter veel inbraken in het verleden.

Soms profiteren jihadisten van de criminele activiteiten van geloofsbroeders of landgenoten die verder nauwelijks betrokken zijn bij actief jihadisme of terrorisme. Ogenschijnlijk in het kader van solidariteit in het illegalencircuit, of een radicale interpretatie van *zakat*⁶⁸, delen inbrekers of winkeldieven dan een deel van hun buit met jihadisten. Onder meer twee wegens inbraak gearresteerde mannen verklaren dat zij spullen zoals persoonsdocumenten naar een moskee brengen die als lokale ontmoetingsplaats voor jihadisten functioneert. En meerdere illegalen die op grote schaal winkeldiefstal plegen, doneren hun buitgemaakte kleren via dezelfde moskee aan personen uit Afghanistan en Tsjetsjenië.

Toch kunnen opsporingsdiensten in de door ons geanalyseerde zaken, vanwege de verstrooiing en onnavolgbaarheid van geldstromen in het jihadistische circuit, niet meer dan in algemene termen stellen dat jihadisten de opbrengsten van criminele handelingen vaak voor meerdere doeleinden gebruiken. En in enkele gevallen resten niet veel meer dan vermoedens. Wanneer een jongeman met jihadistische aspiraties en een sympathisant verdacht worden van een gezamenlijke gewapende overval, blijven rechercheurs in het duister tasten over hun beweegredenen. De laatste van de twee, die op heterdaad werd betrapt, weigert de identiteit van zijn partner te bevestigen en legt evenmin andere belastende verklaringen af.

4.3.3 *Drugsproductie en -handel*

Internationaal gezien is het geen nieuw fenomeen dat terroristische bewegingen inkomsten genereren uit drugsproductie en/of -handel. Groepen die hiertoe de capaciteiten bezitten, genieten een mate van financiële zekerheid, hoeven minder te vertrouwen op de generositeit van derden, en blijven onafhankelijk van bijvoorbeeld statelijke sponsors (Cilluffo, 2000).⁶⁹ In de bestudeerde relatiestelsels houden de actoren zich slechts bij uitzondering bezig met drugsgerelateerde activiteiten. Het profijt van dergelijke activiteiten is echter aanzienlijk. In één van de gesignaleerde samenwerkingsverbanden creëert de productie en handel van drugs een duidelijke belangenverstrengeling tussen een jihadistisch samenwerkingsverband en kringen in de georganiseerde misdaad. Zo weten enkele gezaghebbende spelers in dit samenwerkingsverband een lid van een gewelddadige criminele drugsorganisatie te indoctrineren. Zij overtuigen hem van zijn religieuze plicht met een omgebouwde auto cocaïne naar Italië te vervoeren. Ten minste een deel van deze cocaïne wordt door jihadistische actoren zelf tot blokken geperst. Twee transporten, vermoedelijk ter waarde van tienduizenden euro's, mislukken. Maar de opbrengst van een ander transport komt ten goede aan de uiteenlopende faciliterende activiteiten van het gezelschap ten behoeve van het internationale salafistisch jihadisme.

⁶⁸ *Zakat* is één van de vijf zuilen van de islam en verplicht moslims ertoe een deel van hun eigen welvaart af te dragen aan minderbedeelden en hulpbehoevenden.

⁶⁹ Zo leunt de terroristische Hezbollah-beweging in Libanon weliswaar deels op financiële steun vanuit Iran; parallel hieraan probeert de groep zich van inkomsten te verzekeren door drugs te produceren en te exporteren.

4.3.4 Creditcardfraude

Eén van de moeilijker te reconstrueren methoden waarmee actoren uit ons zaaksbestand de heilige oorlog ondersteunen, is creditcardfraude. Ook deze vorm van faciliterende criminaliteit onthult de grote verwevenheid van lokale samenwerkingsverbanden met de pan-Europese beweging van jihadisten.

Typerend is de rol van ‘X’, een westerse bekeerling. Vanuit Nederland functioneert hij als tussenpersoon en koerier: enerzijds voor extremisten die in Groot-Brittannië creditcardfraude initiëren en anderzijds – onder meer – voor een op de GSPC georiënteerde cluster in Spanje. De Britse verdachten in dit verhaal staan onder invloed van toonaangevende predikers en spilfiguren die met een internationaal jihadistisch oogmerk banden smeden tussen diverse Noord-Afrikaanse militanten in Europa. Door op grote schaal vervalste creditcards te produceren, te gebruiken én te verkopen, genereren zij vanuit Engeland jihadistische fondsen. Voor die praktijken beschikken zij over tientallen skimapparaten. Deze toestellen worden door hen bijvoorbeeld ingezet in winkels en horecagelegenheden. Met de ‘uitgelezen’ creditcardgegevens van nietsvermoedende burgers op zelfvervaardigde duplicaatkaarten, innen zij vervolgens hun onrechtmatige opbrengsten.

Maar dit werk laten zij ook over aan hun (internationale) contacten. En daarbij komt X wederom in beeld. In Nederland ontvangt hij een skimapparaat uit Groot-Brittannië dat hij door (buitenlandse) connecties op een geschikte locatie wil laten ‘uitzetten’. Sommige geskimde kaartgegevens stuurt hij vervolgens voor een duplicatieproces terug naar het jihadistische gezelschap in Engeland. Voor een deel van zijn lokale opbrengsten geldt vermoedelijk hetzelfde. Uit telefoontaps van de politie blijkt dat X eerder al skimapparaten doorsluisde naar de cluster van Algerijnse jihadisten in Spanje. Zeker is in ieder geval dat hij deze, met de GSPC geassocieerde actoren, voorziet van vervalste creditcards. Volgens de Spaanse autoriteiten schaffen de verdachten met de opbrengst middelen aan voor de strijd in Algerije en Afghanistan, waaronder radioapparatuur, nachtkijkers, satelliettelefoons, wapens en munitie.

4.3.5 Geldinzamelingsactiviteiten

Niet alleen via de criminele, maar af en toe ook via de klassieke charitatieve weg, spelen zich binnen enkele groepen geldinzamelingsactiviteiten af. Actoren spelen dan handig in op de religieuze overtuigingen, de emoties en de gemeenschapszin van potentiële donoren. Sommigen gaan hierin welhaast onbesuisd te werk, zoals een Turkse man, ‘X’, die op aanwijzingen van een richtinggevende *heartland-oriented* financiële bijdragen voor jihadistische doeleinden werft. Een bron bij de politie zegt over hem:

[X] die stapt de trein uit, loopt op je af, en zegt dat hij geld inzamelt voor de jihad en vraagt jou ook te doneren. Zo ver gaat hij. Hij verzamelt echt zelf. Hij benaderde ook allerlei islamitische winkeliers. Hij liep gewoon winkels binnen. Elke dag weer.’

Bewijsstukken wijzen erop dat een deel van het opgehaalde geld bestemd is voor *moedjahedien* in Tsjetsjenië. Vermoedelijk wil de groep de opbrengst door vertrouwde koeriers naar het conflictgebied laten brengen.

Omdat jihadisten een informele *modus-operandi* hanteren en een methodiek gebruiken waarbij financiële transacties contant (koeriers) of primair via ongereguleerde kanalen⁷⁰ plaatsvinden, blijven veel van hun activiteiten op het gebied van fondsenwerving uiterst schimmig of zelfs onzichtbaar. Zo ook wanneer de politie uit betrouwbare bron informatie in handen krijgt over

⁷⁰ Verondersteld wordt dat jihadisten vaak gebruik maken van *Informal Value Transfer Systems* (IVTS), bijvoorbeeld *hawala* bankieren. In de door ons geselecteerde ‘Nederlandse’ politiezaken komt hierover weinig informatie naar voren. Mogelijk heeft dit te maken met de relatieve onnavolgbaarheid van geldstromen in IVTS, die vaak voortbouwen op eeuwenoude culturele tradities en zijn gebaseerd op vertrouwensrelaties in sociale netwerken. Hoewel IVTS daarmee gevoelig zijn voor misbruik door criminelen en terroristen (Looney, 2003), bestaan over het fenomeen nog veel mythes en misverstanden (Passas, 1999).

personen die binnen een extremistisch gezelschap collecteren voor een aanslag op een bekende islamcriticus. Tijdens het opsporingsonderzoek kunnen rechercheurs hiervoor geen aanvullend bewijs vinden. En soms is het simpelweg onduidelijk of ingezamelde gelden ten goede komen aan humanitaire of aan gewelddadige activiteiten; bijvoorbeeld wanneer radicale moslims (ook) giften vragen voor de Palestijnse zaak.

4.3.6 Opvang en verblijf

Hoe gevaarlijk en onverdraagzaam hun denkbeelden ook mogen zijn; binnen hun eigen radicale gemeenschap, maar dikwijls eveneens binnen hun bredere familie-, vrienden- en kennissenkring, tonen actoren in de geanalyseerde populatie zich sociaal en hulpvaardig. Gastvrijheid voor zowel geestverwanten als voor andere (islamitische) contactpersonen, is voor veel van deze personen een belangrijke religieus-cultureel bepaalde waarde. Tegelijkertijd benutten jihadisten dit gewoontegebruik om andersdenkenden te overtuigen van hun ultrasalafistische ideologie.

Omgekeerd kunnen jihadisten hierdoor ook regelmatig terecht bij moslims die niet betrokken zijn bij jihadisme. Deze diffuse sociale context maakt het voor de politie moeilijk om de betrokkenheid van individuele actoren in een woonomgeving (huiseigenaren, gasten, logés en huisgenoten) goed in te schatten.

Ongeacht deze nuances hebben activiteiten op het gebied van opvang en verblijf in ons zaaksbestand regelmatig een duidelijke faciliterende functie. Dit blijkt bijvoorbeeld wanneer een extremistische spilfiguur, die onder meer bekend staat als verstrekker van vervalste documenten, ook onderdak biedt aan doorreizende Algerijnse jihadisten. Uit een getuigenis van een van zijn handlangers komt verder naar voren dat hij gewonde strijders uit Afghanistan naar Europa wil halen voor hun herstelproces. En in een andere gezelschap helpt een Syrische mensensmokkelaar een door de politie gezochte landgenoot bij zijn vlucht uit Nederland. Hij mobiliseert onder meer zijn contacten in Turkije en Syrië om de man, die voor diverse personen een inspiratiebron is voor jihadistische (geweld)daden, in beide landen een veilig onderkomen te garanderen.

4.4 Afscherming

Voor radicale en militante salafisten is het er de afgelopen jaren niet gemakkelijker op geworden. Overheden, nationaal en internationaal, besteden sinds 11 september 2001 veel aandacht en middelen aan signalering, repressie én preventie van (islamistisch) terrorisme en radicalisering. Voor jihadisten betekent dit dat zij meer dan ooit op hun tellen moeten passen. Zij schermen hun activiteiten, ook in Nederland, op uiteenlopende wijzen af voor de politie. En daarin tonen zij zich soms erg vindingrijk. Tegelijkertijd hebben hun inspanningen op dit gebied ook een bindende functie. Zo lijken geheimzinnig gedrag en taalgebruik zich te kunnen ontwikkelen tot de stoere aspecten van een extremistische subcultuur waarmee (jonge) actoren zich identificeren.

4.4.1 Valse identiteiten en meerdere namen

Een veelvoorkomende belemmering voor opsporing is dat jihadisten vaak verschillende namen en/of vervalste identiteitspapieren hanteren. Actoren met meer dan twee aliassen zijn in jihadistische kringen eerder regel dan uitzondering. En richtinggevende *heartland-oriented* gebruiken er vaak nog beduidend meer.

Verscheidene personen uit ons zaaksbestand bezitten diverse vervalste persoonsbewijzen met wisselende personalia. Mede daarom slaagt de politie er meermaals niet in om de ware identiteit van enkele belangrijke – maar oncoöperatieve – arrestanten te achterhalen. En van sommige faciliterende extremisten blijkt bijvoorbeeld dat zij in het verleden vaker zijn opgepakt tijdens inbraken. Daarbij gaven zij indertijd echter telkens andere identiteiten op. Vervalste documenten komen jihadisten dus zeker van pas ten behoeve van afscherming van jihadistische

activiteiten. Maar voor diegenen onder hen met een illegale verblijfsstatus, dienen deze soms óók – of zelfs hoofdzakelijk – om in Nederland werk of uitkeringen te bemachtigen. Wellicht minder opzettelijk, heeft ook het informele namengebruik onder actoren een afscherpende werking. Voor jihadisten is het gangbaar om elkaar onderling aan te spreken met een bijnaam of een strijdnaam, die bij mannen vaak begint met *abu*. Dit betekent in het Arabisch ‘vader van’. Zo noemen geestverwanten van Bin Laden de *Al Qaeda* voorman vaak Abu Abdallah. En Abu Musab al-Zarqawi, de gestorven leider van *Al Qaeda in Irak*, heette eigenlijk heel anders. De strijdnaam waaronder hij niettemin bekend werd, ontleende hij deels aan zijn geboortestad in Jordanië: Zarqa. Binnen ons ‘Nederlandse’ zaaksbestand zien we dergelijke gewoontes eveneens. Sommigen meten zichzelf een strijdnaam aan om erbij te horen; anderen krijgen deze toegewezen door kompanen of in buitenlandse trainingskampen. Verder gebruiken actoren vaak diverse andere *nicknames*, roepnamen, naamsverkortingen of zelfs koosnaampjes. En ook constateert de politie geregeld dat verdachten hun eigen namen op verschillende tijdstippen en bij verschillende gelegenheden anders spellen. Dit soort praktijken, inclusief het feit dat soms meerdere actoren binnen een jihadistisch relatiestelsel dezelfde namen hanteren, compliceren zowel het identificatieproces als de justitiële bewijsgaring.

4.4.2 *Beperkte communicatie en versluisend taalgebruik*

Om welke vorm van communicatie het ook gaat; jihadisten zijn zich er continu van bewust dat opsporings- en veiligheidsdiensten gesprekken en berichten kunnen en vooral willen onderscheppen. Daarom nemen zij dikwijls terughoudendheid en voorzichtigheid in acht. Bovendien verschaffen zij hun minder vertrouwde contactpersonen, als zij dit überhaupt al doen, vaak niet meer informatie dan noodzakelijk. Ook dit komt duidelijk uit onze gegevens naar voren; bijvoorbeeld in verklaringen van mensen die bij hun vertrek uit jihadistische kampen in Afghanistan en/of Pakistan moesten beloven te zwijgen tegenover ongelovigen en de politie. Illustratief is eveneens de wijze waarop een verdachte, die tijdens chatsessies jihadreizen voor gegadigden probeert te arrangeren, een gesprekspartner tot discipline maant:

‘Alles wat je voor nu moet weten weet je al. Wat je nu weet is genoeg voor jou. Hou je vast en voer het uit. [...] Wie weinig praat wordt gerespecteerd, dus gewoon zwijgzaam en onopvallend, ok.’

Anderzijds passen de actoren hun vooropgestelde werkwijze lang niet altijd even consequent toe. Dat blijkt onder meer wanneer dezelfde verdachte tegen andere contactpersonen in onverhulde termen schrijft:

‘[...] nu is het mijn opdracht om zoveel mogelijk jongens mee te nemen, daarom ben ik ook op internet in chatrooms naar extremisten aan het zoeken, ik heb er al 1tje gevonden.’

Omdat actoren soms toch volledig moeten communiceren voor een effectieve onderlinge coördinatie, laten zij (zelf)censuur regelmatig varen voor gecodeerd of versluisend taalgebruik. Vooral bij Berber- of Arabischtalige gesprekken vereist dit extra energie en bedachtzaamheid van de politie. Zo is het opmerkelijk dat personen in verschillende groepen met elkaar overleggen in termen van ‘wedstrijden’, ‘spelers’ en ‘winnen’; de ene keer in verband met rekrutering, de andere keer inzake een jihadreis. En andere actoren verwijzen met ‘mijn tante’ naar de gevangenis en met ‘boekjes’ of ‘schriften’ vermoedelijk naar allerlei documenten. Hoewel het voor opsporingsdiensten vaak niet al te moeilijk is dergelijke woorden in een bepaalde context te begrijpen, zijn ze – zonder additioneel bewijs – niet erg bruikbaar in de rechtszaal. Jihadisten maken het politie en justitie nog moeilijker door bijvoorbeeld te spreken over ‘de man die dit gaat doen’ en goederen ‘die het goed zullen doen’.

4.4.3 *Belgedrag*

Jihadisten verwerken hun afschermingsmaatregelen niet alleen in hun eigenlijke communicatie, maar ook in de wijze waarop zij communicatiemiddelen inzetten. Dat begint al bij hun belgedrag. Door uiteenlopende methoden en constructies toe te passen, proberen zij te voorkomen dat de politie hen afluistert dan wel identificeert. Zo hanteert een aantal actoren een telefooncarrousel, waarbij meerdere personen gebruik maken van dezelfde nummers of toestellen. Veelvuldig bellen jihadisten onvoorspelbaar en anoniem met diverse *prepaid*-telefoons, of afwisselend vanuit verscheidene belhuizen en telefooncellen. Eén gezaghebbende spilfiguur bemoeilijkt het tappen van gesprekken door gebruik te maken van tientallen gsm's. Overigens doen sommigen dit wellicht ook vanuit meer economische motieven. Een andere verdachte, eveneens een handelaar op de zwarte markt, gebruikt namelijk (ook) verschillende telefoons omdat hij, alvorens tot verkoop over te gaan, eerst de bijbehorende beltegoeden opmaakt. Soms blijkt verder dat jihadisten (internationale) telefoonnummers in code vastleggen in agenda's en telefoonboekjes. Zij verhogen óf verlagen dan – bijvoorbeeld – de laatste drie cijfers met een vooraf bepaald getal.

4.4.4 *Internet- en computergedrag*

Jihadisme zonder internet is tegenwoordig ondenkbaar. Betrokkenen uit ons zaaksbestand laten zich online inspireren en downloaden documenten die zij kunnen gebruiken om hun activiteiten af te schermen, zoals '*Hoe werkt een leugendetector?*'. Maar bovenal *communiceren* zij veelvuldig via het wereldwijde web en diverse internetapplicaties. Het complexe digitale medium biedt hun talrijke opties om dataverkeer te verdoezelen. Afgezien van het feit dat sommigen terughoudend óf versluijrend, en anderen simpelweg níet, via internet communiceren (zie subparagraaf 4.4.2), hanteren actoren doorgaans uiteenlopende werkwijzen om hun doen en laten op het web af te schermen.

Enkele extremisten maken gebruik van diensten die het mogelijk maken op het internet anoniem (server)ruimte te reserveren. Met behulp van een gebruikersnaam en een wachtwoord kunnen zij vervolgens, waar dan ook ter wereld, gegevensbestanden of berichten plaatsen óf bekijken. Op soortgelijke wijze gebruiken zij af en toe gratis *webmail-accounts*. Met het bijbehorende – en vaak misleidend onschuldige – emailadres verzenden zij dan géén berichten. Wél laten zij in hun zogeheten '*dead letter boxes*' concept-berichten achter voor andere gebruikers; bijvoorbeeld om onderlinge afspraken te maken.

Hiernaast bedienen sommige personen binnen de bestudeerde jihadistische samenwerkingsverbanden zich van moeilijk of niet af te luisteren communicatiemethoden die via internet verlopen, waaronder *Voice over IP (VoIP)*, *Skytalk* en *Paltalk*. Van groepen in de georganiseerde misdaad is al langer bekend dat zij bewust via VoIP communiceren om hun activiteiten te verhullen (KLPD, 2008). Jihadisten die internetgebaseerde chatprogramma's gebruiken, kunnen zodoende eveneens hindernissen opwerpen voor de politie. En af en toe proberen zij hun gesprekken via dergelijke applicaties nog eens *extra* af te schermen met behulp van encryptieprogramma's.⁷¹ Dit is onder meer af te leiden uit de volgende chatsessie tussen twee actoren:

Actor X: '... installeer dit programma eerst'
Actor Y: 'wat is dat?'
Actor X: 'een mashAllah⁷². Encryptieprogramma. Dan kan niemand met ons meekijken.'
Actor X: ';)'

⁷¹ Binnen de bestudeerde jihadistische clusters lijken actoren echter zelden gebruik te maken van zeer geavanceerde computermatige afschermingsmethoden zoals steganografie (zie voor informatie: Van der Hulst & Neve, 2008). Hoewel het niet is uitgesloten dat zulke technieken voor de politie verborgen blijven, gaan moslimextremisten vermoedelijk vooral creatief om met meer alledaagse instrumenten en systemen.

⁷² Betekent zoiets als: 'wat Allah wil'.

Actor X: 'als je hem hebt geïnstalleerd kun je alles zeggen wat je wilt'
 Actor Y: '?????W!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!111. dan kunnen we over J praten'
 Actor X: 'Als iemand dit gesprek onderschept krijgt hij hem gecodeerd te zien.
 Yep'
 [...]
 Actor Y: '...kunnen we nu praten?'
 Actor X: 'Ik denk het'

Meer in het algemeen profiteren actoren op het internet van een betrekkelijke anonimiteit. Bij *online* handelingen laten meestal niet zichzelf, maar enkel hun computers 'vingerafdrukken' achter. Dit in de vorm van IP-nummers. Opsporingsdiensten kunnen actoren die al surfend en mailend, verdachte sporen achterlaten daarom niet altijd met volle zekerheid identificeren. Zij gaan namelijk regelmatig te werk vanaf computers van internetcafés, werkgevers, gezinsleden en kennissen. Dit geldt met name voor illegalen. Tegenstrijdige bewijzen en verklaringen kunnen de verwarring vervolgens compleet maken. Wanneer de politie, onder meer vanwege voorbereidingen voor een aanslag, een Marokkaanse man oppakt, kunnen rechercheurs niet goed beoordelen wie één van zijn radicale internetcontacten, een veronderstelde handlanger, werkelijk is. De oudere broer van de computerbezitter die aanvankelijk als tweede verdachte wordt aangehouden, verklaart dat hij met de pc en de inloggegevens van broerlief contacten onderhoudt met de militante Marokkaan. Of hij de waarheid vertelt óf dat hij zijn bloedverwant in bescherming neemt, blijft onduidelijk. Op een weinig effectief niveau beschermen jihadisten zichzelf ten slotte ook in beperkte mate door op internet(forums) aliassen en *nicknames* te gebruiken, of door bij tijd en wijlen hun computergeheugens te wissen.

4.4.5 *Face-to-face contacten*

Wat opvalt in ons zaaksbestand, is dat opsporingsdiensten hun informatiepositie slechts voor een klein deel verkrijgen door taps van de telefonische of digitale communicatie tussen verdachten. Jihadisten lijken gedetailleerde informatie over gewelddadige en faciliterende jihadistische activiteiten bij voorkeur *face-to-face* met elkaar te delen. Wel gebruiken zij telefoons en internet om extremistische ideeën uit te wisselen én om afspraken te maken voor fysieke ontmoetingen en concreet overleg. Maar er zijn ook actoren die contacten via af luistergevoelige kanalen systematisch proberen te vermijden. Voor hen bieden de regelmatigheden van bestaande sociale interacties en/of vaste ontmoetingsplekken voldoende mogelijkheden voor coördinatie en afstemming.

4.4.6 *Geheime en besloten bijeenkomsten*

In alle onderzochte samenwerkingsverbanden organiseren actoren tevens veelvuldig *face-to-face* ontmoetingen op groepsniveau. (Huis)kamerbijeenkomsten, jihadlessen, gebedssessies, en/of veldactiviteiten zijn in dit rapport al uitvoerig beschreven (zie onder meer paragraaf 4.1). Het is vermoedelijk vooral tijdens dit soort bijeenkomsten dat extremisten hun ideeën, strategieën en plannen onverbloemd ter sprake brengen. Vanwege het – per definitie – besloten karakter van deze sessies, hebben ze voor jihadisten een onmiskenbare afschermdende functie. Wanneer deze ontmoetingen niet in woonhuizen plaatsvinden, maar in semi-openbare gelegenheden, zoals beluizen of internetcafés, maken deelnemers vaak gebruik van afgesloten ruimtes. Toch betekent dit niet dat dergelijke bijeenkomsten altijd in het diepste geheim plaatsvinden. Frequent blijken diverse mensen in de sociale periferie van jihadistische clusters, onder wie bijvoorbeeld (voormalige) geloofsgenoten, burens, kennissen en familie, er goed van op de hoogte dat personen met radicale ideeën naar elkaar toe trekken en zich op bepaalde plekken afzonderen. Andere bijeenkomsten, vaak van actiegerichte subgroepjes, zijn evenwel heimelijker van aard.

4.4.7 Uiterlijk gedrag

Maar al te goed zijn jihadistische personen zich bewust van het stereotype dat van hen bij veel mensen bestaat: jihadistische terroristen zouden een baard laten staan, islamitische kleding dragen, zoals een *jalaba*, meerdere keren per dag bidden en geen alcohol drinken. En zo zijn er nog wel enkele andere veronderstelde uiterlijke gedragskenmerken.⁷³ Radicaliserende, maar (nog) niet geweld najagende personen, voldoen vaak aan dit beeld. Deze *wannabes* lijken trots op hun overtuiging en laten zich door derden graag met bepaalde gewelddadige bewegingen associëren. Hun behoefte zich te profileren of te etaleren overstijgt hun eventueel gevoelde noodzaak tot afscherming. Personen die de nationale en/of internationale rechtsorde daadwerkelijk aantasten, daarentegen, gedragen zich meestal minder opvallend. Zo beschrijft een verdachte tijdens een verhoor hoe zijn naaste partner – na de aanslagen van 11 september 2001 – zijn baard afschoor en westerse kleding ging dragen. En in verschillende tagesprekken hoort de politie hoe actoren elkaar sommeren zich ‘sexy’ te kleden, ‘een beetje gel’ in hun haar te doen, of ‘geschoren’ en ‘discreet’ naar een afspraak te komen. Dit blijkt ook uit de digitale en met tikfouten doorspekte dialoog tussen ‘X’ en ‘Y’:

X: ‘juist (Y). O/a nog één ding’
Y: ‘ja?’
X: ‘Kleedje sexy ok?’
Y: ‘stagviroullah! Haha’
X: ‘je weet wel wat ik bedoel. Gel in je haar’
Y: ‘hahahaha ik weet’
X: ‘beetje strakke broek enz...’
Y: ‘strak?ik heb zulke kleding niet’
X: ‘je moet in dit land als een clown kleden om niet op te vallen’
Y: ‘jaa ik begrijp’
X: ‘je moet er gewoon als zo;n gekke marokkaan eruitzien. Je weet wel’
Y: ‘haha ok’
X: ‘Zo één die alleen bezig is met meisjes de hele dag’
Y: ‘jaok...’
X: ‘beetje macho’
Y: ‘enne nog iets. niks zeggen tegen [...] ik zie hem wel daar haha’
X: ‘In elk geval NIET in sunnie⁷⁴ kleding of iets dergelijks’
Y: ‘nee ok...’

Overigens nemen gezaghebbende rolmodellen dergelijke maatregelen niet altijd. Vooral geestelijke inspirators hebben naar hun volgelingen een status en een ideologische geloofwaardigheid hoog te houden door te leven (en zich te kleden) naar het beeld van de profeet.

4.4.8 Kennis van de werkwijze van de politie

De politie constateert tijdens diverse onderzoeken dat sommige actoren goed op de hoogte zijn van de werkwijze van opsporingsdiensten. Zo blijken zij opvallend rijgedrag te vertonen, om eventuele observatieteams af te schudden of om te controleren of zij worden gevolgd. Ook constateren opsporingsteams dat actoren in sommige groepen in politiejargon met elkaar overleggen over de manier waarop politieteams te werk gaan. De politie veronderstelt dat personen die eerder met activiteiten van opsporingsdiensten in aanraking zijn gekomen hiervan uitgebreid verslag doen aan connecties voor wie deze informatie van belang zou kunnen zijn.

⁷³ Overigens is het van belang hierbij op te merken dat ook grote groepen niet-gewelddadige salafisten zich aan deze kleding- en gedragsvoorschriften houden. Aan dergelijke uiterlijke vertoningen is dus geenszins af te lezen of een salafist ook een jihadist is.

⁷⁴ ‘soennitische’

4.5 Leefstijl en leefomgeving

Vanzelfsprekend kleeft er ook een alledaagse kant aan het bestaan van jihadisten. Jihadistische moslims onderhouden vaak gezinnen, echtgenotes of echtgenoten, huisgenoten of gasten. Ook zij bezoeken gelegenheden zoals winkels, beluizen, scholen of moskeeën; hebben omgang binnen bepaalde gemeenschappen; en laten zich gelden op specifieke locaties. Deze paragraaf beschrijft op hoofdpunten hoe actoren uit ons zaakbestand in en met hun omgeving leven en functioneren en hoe jihadistische activiteiten in dit dagelijkse leven van de actoren zijn ingebed.

4.5.1 Familie- en gezinsfeer

Hoewel de bestudeerde opsporingsonderzoeken hierover niet altijd even volledig zijn, kunnen we jihadisten geenszins typisch omschrijven als vrijgezelle, ongebonden of door familie verstoten personen die niets te verliezen hebben. Veel van hen zijn er namelijk niet alleen voor hun radicale geloofsgemeenschap, maar houden er tevens een huwelijks-, gezins- of familieleven op na.

In dit opzicht stuiten we op een grote veelzijdigheid. Meerdere actoren met niet-westerse wortels, zowel jong als oud, zijn in West-Europa getrouwd met bekeerde Europese vrouwen of met moslimvrouwen van Noord-Afrikaanse origine. Anderen, daarentegen, hebben hun partner en/of kinderen meegenomen uit het buitenland. Tegelijkertijd wonen enkele ongehuwde jongeren nog bij hun ouders. Sommigen van hen functioneren pas enkele jaren (weer) in een voltallig huishouden; bijvoorbeeld na hun komst naar Nederland in het kader van gezinshereniging. Islamitische culturen beschouwen het gezin vaak als de meest natuurlijke bouwsteen van de maatschappij. En doorgaans verlaten moslimkinderen hun ouderlijk huis pas wanneer zij (relatief jong) trouwen. Soms blijven zij echter ook daarna nog inwonen bij hun ouders.

Ook in de sociale systemen waarbinnen radicale spelers opereren, eisen gezinnen en *extended family's* dus geregeld belangrijke en verbindende functies op. Tot op zekere hoogte is hun doen en laten daarom bij deze familieleden bekend. In een aantal gevallen weten jihadisten zich daarbij duidelijk gesteund of zelfs bijgestaan door onder anderen hun vrouwen, broers, (schoon)vaders of (schoon)moeders. Maar in veruit de meeste families, waarbinnen soms weliswaar de salafistische geloofsleer wordt beleden, kunnen jihadistische bloedverwanten op weinig sympathie voor hun acties rekenen. Toch leggen familieleden vrijwel nooit belastende verklaringen over elkaar af bij de politie of de rechter. Tegenover de buitenwereld nemen zij hun bloedverwanten in bescherming.

Binnen of tussen families is de betrokkenheid van naasten bij radicalisme of jihadisme echter een frequent onderwerp van debat – en soms ook een bron van conflict. Enerzijds gaan actoren vaak verhitte politiek-religieuze discussies aan met gezinsleden die weigeren hun strenge levensstijl over te nemen of die hun gedrag resoluut afkeuren. Dit resulteert in uitzonderingsgevallen zelfs in dreigementen en/of gebroken relaties. Anderzijds gebeurt het ook dat families zélf proberen te interveniëren. Wanneer een sterk geïndoctrineerd meisje met een overtuigde jihadist wil trouwen, proberen haar vader en haar zwager het huwelijk te voorkomen. Ook haar zus ontraadt het haar en neemt daarom uiteindelijk contact op met de moeder van de jongeman, 'X':

[...] Ik ben bij de moeder van [X] geweest om haar ter verantwoording te roepen voor wat haar zoon met mijn zus heeft gedaan. De moeder had inmiddels dezelfde ideeën als haar zoon [...]

4.5.2 Wonen en gastvrijheid

In het islamitische normen- en waardenstelsel neemt gastvrijheid een belangrijke plaats in. Strenggelovige moslims laten zich in hun hartelijkheid tegenover reizigers, illegalen en daklozen vaak leiden door de koran en de *hadith* (zie ook Khan, 2005).

Zeker in kringen van fundamentalisten en salafistische jihadisten is het gemeengoed dat iedereen met een woning of een appartement, openstaat voor gasten en logés. Extremisten in Nederland ontvangen reizende geestverwanten vaak met open armen. En actoren die hier illegaal verblijven, maar wel een verblijfplaats hebben, stellen deze regelmatig ter beschikking aan onderdakbehoevende kennissen uit het illegale circuit. Veel van zulke verstandhoudingen ontstaan in of rondom moskeeën; bijvoorbeeld wanneer extremisten nieuwe vrienden of contactpersonen een slaapplek aanbieden. Via gasten of relaties van de gastheer, kan de logé vervolgens weer ergens anders terecht. Vrijwel iedereen heeft zo altijd een logeeraadres. En ook hieruit blijkt dat jihadisten hun relatiestelsel niet alléén voor gewelddadige activiteiten mobiliseren.

In huizen waarin meerdere personen een tussenstop maken of een tijdelijk onderkomen vinden, kunnen overigens ook onderlinge spanningen ontstaan. Zo raken de verhoudingen tussen een radicale Jemenitische woningeigenaar en zijn gasten verstoord wanneer een van zijn logés voor langere tijd twee kinderen in het appartement onderbrengt. Overigens toont dit geval eveneens aan dat actoren hun gastvrijheid niet altijd op Mohammedaanse broederliefde baseren. De man vraagt volgens zijn gasten – en latere terrorismeverdachten – namelijk een ongebruikelijk hoge huurbijdrage.

Ten slotte geven allerlei sociale manifestaties inzicht in de hartelijkheid waarmee jihadisten anderen in hun woning ontvangen. Betrokkenen nodigen mensen uit voor lezingen of huiskamerbijeenkomsten, maar ook voor minder ideologisch beladen gelegenheden: televisie kijken met vrienden en kennissen, of gezamenlijk eten en drinken. Soms zijn daarbij eveneens vrouwen welkom. Zij verblijven dan vrijwel altijd in een andere ruimte dan de mannen. En ook al bewegen jihadisten zich voornamelijk in radicale kringen; de meeste van hen krijgen ook gewoon introducés, meelopers, kennissen en vrienden op bezoek.

4.5.3 *Dagelijkse routines: onderwijs of werk*

Hoewel het radicale salafisme afzijdigheid voorschrijft ten opzichte van de moderne samenleving, integreert een beperkt aantal actoren toch in onze maatschappij door deel te nemen aan – soms seculiere – vormen van onderwijs en training of door in Nederland deel te nemen aan het reguliere arbeidsproces.

Onderwijs

Vooraf jongere mannen en vrouwen combineren hun jihadistische bestaan nog wel eens met alledaagse lessen op middelbare scholen, of met cursussen in het beroeps- of hoger onderwijs. Hieraan lijken af en toe heel rationele overwegingen ten grondslag te liggen. Zo besluit een Eritrese jihadist zich na het verlies van zijn baan aan te melden op een avondschool en volgt een ander gewoon een opleiding tot assistent installatietechniek aan een regionaal opleidingscentrum (ROC). Van sommige verdachten vermoedt de politie niettemin dat zij zich vooral laten scholen ten behoeve van hun jihadistische carrière.

Maar voor de meeste actoren speelt onderwijs geen rol van betekenis (meer). Verschillende oudere actoren hebben reeds lang geleden in hun land van herkomst opleidingen gevolgd. En veel jongeren hebben hun onderwijsloopbaan recentelijk afgebroken of zijn van school gestuurd. In enkele gevallen hingen dergelijke gebeurtenissen duidelijk samen met hun radicaliseringsprocessen. Eén persoon stopte enkele jaren vóór zijn aanhouding met school. De omstandigheden op zijn VMBO-opleiding conflicterden met de leer die hij beleed met zijn kort daarvoor verworven radicale en jihadistische metgezellen. Hij verklaart:

‘Ik mocht van mijn geloof niet naar meisjes kijken. Ik had economie gekozen. Daar zitten veel meisjes bij. Er waren misschien vier jongens op een klas van 22 leerlingen. Ik kon niet zomaar overstappen op de richting techniek [...] er zijn ook Marokkaanse meisjes die zich niet aan de kledingvoorschriften van de islam houden. Er zijn ook nog andere verleidingen. Ik was bang dat ik daardoor te ver zou gaan.’

Werk

Naar het beroepsmatige wel en wee en de inkomensbronnen van betrokkenen bij jihadisme verrichten opsporingsdiensten relatief weinig onderzoek. Toch is het evident dat slechts *enkele* actoren een stabiel professioneel bestaan hebben ontwikkeld, onder wie in ieder geval een religieus docent, een stukadoor, en een *service engineer* die naar tevredenheid – en met een vast contract – bij een ICT-bedrijf werkt.

De meeste verdachten wisselen echter veelvuldig van baan, handelen op de ambulante of zwarte markt, of teren op een – al dan niet onrechtmatige – uitkering. Vaker nog zien we deze verschijnselen in combinatie. Veel personen komen via uitzendbureaus in functies terecht die géén of weinig scholing vereisen, zoals op een helpdesk of bij een afvalverwerkingsbedrijf.

Diegenen onder hen met een *illegale* verblijfstatus, schrijven zich in bij malafide werkbemiddelaars met vervalste persoonsdocumenten. In Nederland bestaan naar schatting tussen de vijfduizend en zesduizend van zulke uitzendbureaus⁷⁵ die vooral illegalen clandestien tewerkstellen (Research voor Beleid, 2008). Het is opvallend dat enkele van deze – vaak onwettelijk opererende – uitzendbureaus, als ontmoetingsplaatsen, een bescheiden spilfunctie lijken te vervullen voor de jihadistische beweging in Nederland. Andere illegale actoren vinden ook zonder tussenkomst van dergelijke ondernemingen werk; bijvoorbeeld bij een islamitische slagerij, een bakker of een loonbedrijf in het Westland.

Het voorbeeld van een fundamentalistische Syriër die als mensensmokkelaar een faciliterende functie vervult binnen een jihadistische cluster, geeft inzicht in de wijze waarop ook sommige *legale* migranten dagelijkse activiteiten ontplooiën voor hun broodwinning. Met behulp van zijn voltallige gezin, koopt de man op de meest uiteenlopende plaatsen grote hoeveelheden goedkope telefoons en telefoonkaarten in. Die verhandelt hij vervolgens op de zwarte markt.

4.5.4 *Dagelijkse routines: in en rondom islamitische centra*

Voor nagenoeg alle jihadistische en islamistisch activistische actoren is de moskeegang een regelmatig gebeuren. Zij bezoeken gebedshuizen die het beste tegemoet komen aan hun radicale politiek-religieuze opvattingen. In Nederland betreft het ongeveer tien ultrasalafistische instellingen die zich voornamelijk concentreren in de grote steden en die stuk voor stuk beschikken over welbespraakte fundamentalistische predikers (zie ook: AIVD, 2007). Sommige verdachten gaan vijf keer per dag naar een moskee en houden bijvoorbeeld lijstjes bij met de tijden van zonsopgangen voor het ochtendgebed. Het merendeel doet dit echter naar gelang de dagindeling het toelaat, of sociale prikkels (o.a. groepsdruk) hen ertoe aanzetten. Sporadisch nemen radicaliseringsprocessen dusdanig extreme wendingen dat actoren (zelfs) ultraorthodoxe moskeen als te liberaal beschouwen. Hoewel zij zich dan af en toe nog wel vanuit sociale overwegingen in of rondom dit soort gebedshuizen begeven – óf bijvoorbeeld tijdens speciale gelegenheden, zoals de ramadan – participeren zij er niet meer veelvuldig in het gebed. Terwijl de institutionele betrokkenheid van ultrasalafistische islamitische centra bij jihadisme doorgaans beperkt is, kunnen deze instellingen en hun directe omgevingen bij uitstek verworden tot dé plaatsen waar actoren elkaar leren kennen en blijven ontmoeten. Als ontmoetingsplaatsen spelen ze voor de clustervorming en sociale bestending binnen alle samenwerkingsverbanden een cruciale rol. Vrienden en kennissen weten elkaar hier te vinden en lijken de lokale religieuze gemeenschap dikwijls als een ‘warm bad’ te ervaren. In enkele moskeeën volgen actoren voorts lessen in Arabische taal en cultuur.

Tegelijkertijd zijn dit ook de plaatsen waar autodidactische jihadisten soms – buiten de reguliere gebedsdiensten – toespraken houden; vaak tegenover een jong publiek. Militante geloofsgeleerden of andere gezaghebbende *heartland-oriented* verzamelen er geïnteresseerden voor aanstaande bijeenkomsten dan wel lessen. En bepaalde personen, onder wie in één geval de bibliothecaris van een aan zijn moskee gelieerd cultureel instituut, verspreiden er propagandamateriaal. Overigens bevinden zich in verscheidene strikt salafistische gebedshuizen

⁷⁵ Gezamenlijk zouden deze malafide bemiddelaars ongeveer honderdduizend personen bemiddelen.

gelegenheden waar bezoekers ook geschriften, video,- en cassettebanden met een isolationistische of intolerante boodschap kunnen kopen.

4.5.5 *Semi-openbare gelegenheden: belhuizen en internetcafés*

Behalve in religieuze centra, vertonen jihadisten zich frequent in andere semi-openbare gelegenheden, waaronder met name specifieke internetcafés en belhuizen. Binnen de gemeenschappen waarin zij vertoeven, vervullen ook deze semi-openbare ruimtes een belangrijke rol. Het zijn vaak smeltkroezen van illegalen, migranten, allochtonen en andere mensen die frequent en relatief goedkoop naar het buitenland willen bellen of schrijven. Jihadistische actoren leren er geestverwanten kennen, ontmoeten er broeders uit het buitenland en kunnen er hun bel- en internetgedrag enigszins afschermen. Personen zonder vaste woon- of verblijfplaats bezoeken dit soort ondernemingen soms uit noodzaak. Een illegale jongeman die via internetfora en *chatsites* voornamelijk vrouwen probeert te overtuigen van zijn jihadistische gedachtegoed, doet dit bijvoorbeeld onder meer vanuit belhuizen en internetcafés. Andere betrokkenen vinden in dergelijke winkels werk of zelfs een plek om te overnachten. Als trefpunten voor extremisten, kunnen belhuizen en internetcafés zich ontwikkelen tot alternatieven voor moskeeën. Dit geldt in het bijzonder in het geval van een jihadistisch relatiestelsel waarbinnen enkele managers van een telefooncentrum een rol spelen. Deze managers stellen zich namelijk sympathiek en behulpzaam op jegens een gezelschap van radicaliserende bezoekers en hun richtinggevende spilfiguren. Deze 'klanten' komen niet voor bel- en computerfaciliteiten, maar voor bijeenkomsten, lezingen en cursussen in een afgeschermd ruimte van de winkel. Enkele jongeren onder hen begroeten de eigenaar bij binnenkomst altijd met de woorden 'wij zijn *moedjahedien*'. Dezelfde personen komen voor hun jihadistische activiteiten ook wel eens bijeen in internetcafés elders in het land.

4.5.6 *Verblijf en jihadisme in asielzoekerscentra*

Verschillende verdachten spenderen ten tijde van hun jihadistische engagement een bepaalde periode in asielzoekerscentra. In afwachting van vreemdelingrechtelijke procedures zijn zij daar verzekerd van voedsel en onderdak. Ondertussen verlaten zij hun tijdelijke onderkomens regelmatig; bijvoorbeeld om (fundamentalistische) vrienden of bekenden op te zoeken. Via hen kunnen zij ook elders in Nederland kennismaken met legale extremistische migranten én met lokaal opgegroeide, radicaliserende, jongeren. Andersom krijgen actoren die in asielzoekerscentra verblijven daar af en toe bezoek. Het lijkt er op dat vooral richtinggevende jihadisten soms doelgericht langs diverse instellingen reizen om ontvankelijke bewoners voor hun zaak te mobiliseren.

Asielzoekerscentra kunnen, als veelvoorkomende ontmoetingsplaatsen voor radicale moslims, dus een rol spelen bij jihadistische clustervorming én bij concrete jihadistische activiteiten. Personen met uiteenlopende sociaal-culturele achtergronden en levensverhalen identificeren zich hier met dezelfde omstandigheden en problemen, en kunnen relaties aangaan op basis van gedeelde wereldbeelden en interesses. Predikers van militant salafisme ontpoppen zich in dit soort omgevingen soms tot invloedrijke spelers. Zo vertelt een medewerker van een asielzoekerscentrum over 'X', een bekende jihadistische inspirator:

'Verder had ik het idee dat [X] een leidende figuur was in de moslimgemeenschap van het AZC. Ik zag wekelijks dat X en een aantal bewoners met elkaar in gesprek waren aan een tafel en dat hij daarin een soort van gespreksleider was. [...] dat hij iets duidelijk probeerde te maken aan deze mannen. [...] Het ging er soms hard aan toe [...] tijdens deze discussies kon hij zich echt opwinden en hierbij met luide stem en handgebaren zijn standpunt naar voren brengen.'

4.5.7 *Verblijf en jihadisme in penitentiaire inrichtingen*

De laatste, onvermijdelijke, plaatsen waar jihadisten geregeld actief zijn, benoemen we onder de kopjes ‘gevangenis’ en ‘huizen van bewaring’. Eerder hebben we al beschreven hoe geestdriftige jihadisten in penitentiaire inrichtingen – maar al te vaak met succes – medegedetineerden overtuigen van radicale en extremistische denkbeelden (zie subparagraaf 4.1.1). Een ambtenaar die betrokken was bij een opsporingsonderzoek, vertelt over een charismatische verdachte:

‘Hij werd elke week verplaatst van de ene vleugel naar de andere. Hij was diegene die iedereen in de gevangenis ook ging indoctrineren. En rekruteren. Dus deze [jonge Marokkanen] die voor woning inbraken zaten en niets te maken hadden met dit, waren binnen een week allemaal plat. Die liepen in jurken, gingen vijfmaal per dag bidden en aten geen varkensvlees meer. Dat was lastig, dus [hij] werd steeds verplaatst.’

Sommige actoren gaan zelfs nog verder. Zij benaderen eveneens criminele medegedetineerden om in de toekomst, al dan niet via hen, wapens en springstoffen te kunnen bemachtigen. Zo ook een actor die tijdens zijn detentie systematisch alle moslimgevangenen probeert te enthousiasmeren voor de jihad. Hij praat overmoedig over zijn verlangen zichzelf op te blazen temidden van een grote mensenmassa en poogt onderwijl bij verschillende gevangenen informatie los te peuteren over springstoffen en leveranciers daarvan.

In en vanuit de gevangenis, en incidenteel een politiecel, onderhouden jihadisten ook contacten met familie, vrienden en niet-gedetineerde medestanders. Dit brengt soms intrigerende feiten aan het licht, zoals in het geval van twee extremisten die na hun aanhouding worden opgezocht door – naar later blijkt – een andere gevaarlijke jihadist en een vergezellende geestverwant. De twee bezoekers, die de arrestanten uit solidariteit etenswaren brengen, gedragen zich daarbij uiterst recalcitrant in de richting van de aanwezige ambtenaren. Uit de communicatie van enkele opgesloten actoren met de buitenwereld, rijst verder het beeld dat jihadisten hun gevangenschap soms beschouwen als een onderdeel van, of een weg naar, het martelaarschap. Wanneer een verdachte zijn broer in de gevangenis opbelt, formuleert hij deze houding als volgt:

‘[...] vanaf het begin is het zo voor alle profeten geweest. Degenen die bij hen waren zijn altijd in de gevangenis gezet en zijn altijd gemarteld.’

4.6 **Recapitulatie**

Uit de door ons geanalyseerde opsporingsonderzoeken blijkt dat actoren in Nederland zeer diverse activiteiten ontplooiën. Vrijwel zonder uitzondering maken deze activiteiten duidelijk hoe sterk de onderzochte jihadistische samenwerkingsverbanden zijn verweven met internationale jihadistische netwerken. Daarbij tonen actoren zich, zowel in binnen- als in buitenland, telkens weer bijzonder mobiel en lijken zij onderlinge afstemming en informatie-uitwisseling door *face-to-face* contacten nog altijd te prefereren boven communicatie op afstand (internet en telefoon). We kunnen hun activiteiten naar soort onderverdelen.

Bij bekeren, vormen, scholen en trainen is doorgaans sprake van een wisselwerking tussen mobilisatie en zelfselectie: jihadistische rolmodellen zoeken ontvankelijke personen, maar worden tegelijkertijd ook vaak opgezocht.

Actoren die daadwerkelijk van plan zijn om aanslagen te plegen, en daartoe voorbereidingshandelingen verrichten, laten zich vaak inspireren door rolmodellen en *Al Qaeda*aanse denkbeelden, maar gaan verder meestal betrekkelijk zelfstandig en met veel improvisatie te werk. Hierbij lijken zij vaak op gelegenheidsbasis te handelen en geen fundamenteel onderscheid te maken tussen binnenlandse en buitenlandse doelwitten. Wanneer actoren in de bestudeerde zaken bedreigingen uiten aan het adres van personen en instanties, vindt dit zelden plaats in het publieke domein en is onderlinge opruiing hun voornaamste doel. Veel van de talrijke handelingen waarmee actoren jihadistische kernactiviteiten ondersteunen, zijn crimineel van aard: documentvervalsing en -fraude, inbraak en beroving, en in mindere

mate drugshandel en -productie en creditcardfraude. Ook faciliteren zij door geld in te zamelen of door opvang en verblijf te bieden aan extremistische broeders. Geld en goederen (zoals gestolen paspoorten) worden vaak persoonlijk of door middel van koeriers uitgewisseld. En om te reizen maken actoren regelmatig gebruik van gestolen OV-kaarten en paspoorten. Dit geldt in het bijzonder voor illegale actoren. Het faciliteren van reisbewegingen lijkt binnen de jihadistische beweging wel een *business* op zich.

Ondertussen zijn jihadisten zich er van bewust dat opsporingsdiensten hen in de gaten kunnen houden. Hun activiteiten op het gebied van afscherming zijn divers. Volgens de politie zijn actoren bovendien vaak goed op de hoogte van de manier waarop opsporingsdiensten te werk gaan. Dit kan het politiewerk compliceren. Doordat de meeste contacten en afspraken tussen jihadisten *face-to-face* plaatsvinden, is het voor opsporings- en veiligheidsdiensten extra moeilijk om de activiteiten van actoren op afstand te volgen.

Ten slotte kunnen we uit het opsporingsmateriaal het een en ander leren over de wijze waarop jihadistische activiteiten worden ingebed in het alledaagse bestaan van de actoren. Dit biedt met name zicht op de plekken waar zij zich vaak manifesteren en waar zij anderen ontmoeten. Tot de meest opvallende ontmoetingsplaatsen behoren beluizen, internetcafés, asielzoekerscentra, penitentiaire inrichtingen en islamitische centra.

5 Actoren

Inzichten in de aard van jihadistische activiteiten en samenwerkingsverbanden zijn onmisbaar voor contraterorismedoelinden. Maar uiteindelijk zijn het *individuele* actoren met verschillende achtergronden en motivaties die deze fenomenen door hun onderlinge interacties mogelijk maken. Wie zijn deze mensen? Wat drijft hen? Om inzicht te bieden in de aard van de mensen die actief zijn geweest in de door ons bestudeerde zaken, zetten we in paragraaf 5.1 allereerst enkele kwantitatieve gegevens over hun achtergronden op een rij. In paragraaf 5.2 beschrijven we enkele (geanonimiseerde) personen uit deze actorenpopulatie in meer detail, om zo een impressie te geven van de uiteenlopende levensverhalen van deze actoren en de diversiteit van de kringen waarin zij verkeren.

Hoewel uit de opsporingsgegevens geen stereotype terroristische daderprofielen naar voren komen, zoals ‘maatschappelijke mislukkelingen’ of ‘intelligente wereldverbeteraars’, bestaan er wel degelijk categorische *raakvlakken* tussen verschillende actoren. Op grond van overeenkomstige achtergronden en motivaties kunnen we een viertal groepen onderscheiden. Die beschrijven we in paragraaf 5.3. In paragraaf 5.4 wijden we uit over de *vrouwelijke* actoren. Hoewel vrouwen in de zaken die wij bestudeerden niet formeel als verdachten in beeld zijn gekomen, blijkt uit het bronmateriaal dat zij dikwijls bewust of onbewust deel uitmaken van jihadistische clusters én bijdragen aan jihadistische activiteiten. Vandaar dat we in dit hoofdstuk ook hun rol belichten.

5.1 Kwantitatieve gegevens over de actorenpopulatie

Zoals we in het eerste hoofdstuk van dit rapport al aangaven, is dit onderzoek gebaseerd op een *selectie* van de opsporingsonderzoeken die tussen juli 2001 en juli 2005 in Nederland zijn verricht. Met de gegevens uit deze dossiers kunnen we dus onmogelijk een totaalbeeld schetsen van de voltallige populatie jihadistische actoren die in deze onderzoeksperiode actief was op Nederlandse bodem. We beschrijven in dit hoofdstuk de actorenpopulatie zoals deze naar voren komt uit de twaalf geselecteerde opsporingsonderzoeken. Het beeld dat dit oplevert zou mogelijk anders zijn uitgevallen als we andere zaken hadden geselecteerd. Bij de selectie hebben we immers ook geprobeerd om een zo veelzijdig mogelijk beeld te krijgen van de manier waarop het jihadisme in Nederland vorm heeft gekregen. Er is dus geen aselechte steekproef getrokken uit de opsporingsonderzoeken die in die periode in Nederland zijn verricht. De cijfers die we hier presenteren, moeten in dit licht worden gezien.

5.1.1 *Leeftijd, geslacht, herkomstland en nationaliteit*

In de geselecteerde opsporingsonderzoeken komen in totaal 113 actoren naar voren die actief zijn of waren op Nederlandse bodem: 93 mannen en 20 vrouwen. Hun gemiddelde leeftijd is 28 jaar, maar de spreidingsgraad is aanzienlijk; hun leeftijden lopen uiteen van 16 tot 48 jaar. In het algemeen zijn de vrouwelijke actoren jonger dan de mannelijke actoren. De vrouwen zijn gemiddeld 23 jaar oud (de mediaan is 21 jaar), terwijl de mannen gemiddeld 29 jaar oud zijn (de mediaan is 28 jaar). Op basis van hun geslacht is er nog een ander verschil zichtbaar tussen de personen in ons zaaksbestand: waar het merendeel van de vrouwen in Nederland is geboren (12 van de 20), zijn er van de 93 mannen slechts 11 in Nederland geboren. In totaal hebben 27 van de 112 actoren hun jeugd in Nederland doorgebracht: 12 mannen en 15 vrouwen.⁷⁶ Vierendertig personen bezitten de Nederlandse nationaliteit: 17 mannen en 17

⁷⁶ Eén van de mannelijke actoren is in Nederland geboren, maar heeft zijn jeugd buiten Nederland doorgebracht, een ander is als peuter in Nederland komen wonen, en weer een andere man heeft vanaf zijn twaalfde levensjaar in Nederland gewoond. Van 20 mannen kon op grond van de dossiers niet worden exact worden nagegaan in welk jaar ze in Nederland waren komen wonen, maar op grond van de beschikbare informatie veronderstellen we dat deze mannen hun jeugd buiten Nederland hebben doorgebracht.

vrouwen. Van deze Nederlanders hebben er 9 een dubbele nationaliteit (8 mannen en één vrouw). Vier actoren bezitten een andere West-Europese nationaliteit (2 mannen en 2 vrouwen). Voorts hebben 64 mannen niet de West-Europese nationaliteit en is de nationaliteit van 10 mannen en één vrouw onbekend gebleven.

Het gros van de mannelijke actoren is geboren in Noord-Afrika (zie tabel 1), terwijl slechts 2 vrouwen uit dit gebied afkomstig zijn en slechts één van hen daar ook haar jeugd heeft doorgebracht.

Tabel 1 Geboortelanden van de actoren

Geboorteland	Man	Vrouw	Totaal
Nederland	11	12	23
West-Europa	4	3	7
Oost-Europa en Noordelijke Kaukasus	5	0	5
Noord-Afrika	60	2	62
Hoorn van Afrika	2	0	2
Midden-Oosten	11	0	11
Zuid-Amerika	0	3	3
Totaal	93	20	113

Het merendeel van de in Noord-Afrika geboren mannen is afkomstig uit Algerije (30), een kleiner deel uit Marokko (17). De overige 11 mannen die hun jeugd in Noord-Afrika hebben doorgebracht, zijn afkomstig uit landen zoals Libië, Tunesië en Mauritanië. Van de actoren die hun jeugd in het Midden-Oosten hebben doorgebracht, is meer dan de helft afkomstig uit Syrië. De mensen die in het Midden-Oosten zijn geboren, zijn gemiddeld 4,5 jaar voor hun aanhouding⁷⁷ naar Nederland gekomen, de Noord-Afrikanen gemiddeld 3,6 jaar daarvoor en de personen uit Oost-Europa en de Noordelijke Kaukasus gemiddeld 4 jaar daarvoor.

5.1.2 *Verblijfsstatus*

Van de actoren die actief zijn in de onderzochte jihadistische clusters, verblijven er 48 legaal in Nederland, en hebben 10 personen een legale status in een ander West-Europees land, zoals België, Frankrijk, Duitsland of Groot-Brittannië. Voorts blijken 44 actoren hier illegaal te verblijven, en bezitten 7 personen een tijdelijke verblijfsvergunning. Van 4 personen kon de verblijfsstatus niet worden achterhaald (zie Tabel 2). Uiteraard is ook hier het verschil tussen mannen en vrouwen opvallend. Geen van de vrouwen blijkt illegaal in West-Europa te verblijven⁷⁸, terwijl ongeveer de helft van de mannelijke actoren hier illegaal verblijft.

Tabel 2 Verblijfsstatus van de actoren

Verblijfsstatus	Man	Vrouw	Totaal
Legaal	30	18	48
Illegaal	44	0	44
Legaal in West-Europa	9	1	10

⁷⁷ Een deel van de actoren is nooit aangehouden. Bij hen duiden we de tijdsperiode aan tussen het moment dat ze in Nederland kwamen en het moment waarop ze in het kader van een van de door ons gevolgde opsporingsonderzoeken in beeld kwamen bij de politie.

⁷⁸ Van één vrouw hebben we de verblijfsstatus echter niet kunnen achterhalen.

Tijdelijke verblijfsvergunning	7	0	7
Onbekend	3	1	4
Totaal	93	20	113

De actoren die illegaal in Nederland verblijven, zijn gemiddeld 3,3 jaar voor hun aanhouding in ons land komen wonen, de personen met een tijdelijke verblijfsvergunning gemiddeld 5 jaar daarvoor.

5.1.3 *Burgerlijke staat*

De burgerlijke staat van de actoren is niet altijd te herleiden uit de politiedossiers. Van 60 personen konden we de burgerlijke staat achterhalen. Van deze 60 personen bleek meer dan de helft getrouwd te zijn (23 mannen en 11 vrouwen), en hadden 5 personen een vaste partner. Zes personen waren gescheiden en 15 actoren waren alleenstaand (10 mannen en 5 vrouwen). Daarnaast weten we van 24 actoren dat zij ook kinderen hebben (16 mannen en 8 vrouwen), maar informatie hierover wordt evenmin structureel opgenomen in de dossiers.

5.1.4 *Opleidingsniveau*

Ook over het opleidingsniveau van de actoren konden we weinig terugvinden in de dossiers. De gegevens die we wél konden achterhalen, geven een gevarieerd beeld. Van deze actoren (33 procent van de totale populatie) heeft ongeveer een kwart enkel de lagere school gevolgd. Ongeveer een kwart heeft een middelbare schoolopleiding gevolgd of afgemaakt, en ongeveer een kwart heeft daarnaast een MBO opleiding gevolgd of afgerond. Het overige deel heeft een bepaalde periode een universitaire of hogere beroepsopleiding gevolgd. Vrijwel geen van de actoren van wie opleidingsgegevens zijn opgenomen in de politiedossiers, heeft daadwerkelijk een HBO of universitaire opleiding afgerond. Sommige actoren zijn nog bezig met hun studie, maar een aanzienlijk deel van de actoren heeft deze studie voortijdig afgebroken.

5.1.5 *Werk en studie*

Over de dagelijkse bezigheden van de actoren zijn evenmin systematisch gegevens opgenomen in de politiedossiers. Voor zover we dit hebben kunnen achterhalen, blijkt ongeveer de helft van de actoren te werken en de andere helft nog te studeren of werkloos te zijn. Degenen die naar school gaan of studeren, zijn allemaal legaal in Nederland. Verder zijn er geen systematische verschillen te constateren tussen personen die hier legaal verblijven, en personen die illegaal in Nederland zijn.

Tabel 3 Werk en studie van de actoren

Werk en studie	Man	Vrouw	Totaal
Schoolgaand	7	4	11
Werkend	22	3	25
Werkloos met uitkering	10	0	10
Zonder uitkering	5	0	5
WAO-uitkering	1	0	1
Onbekend	48	13	60
Totaal	93	20	113

5.1.6 *Criminele antecedenten*

In de bestudeerde politiedossiers zijn gegevens over criminele antecedenten niet systematisch opgenomen. Deze informatie wordt vaak wel toegevoegd als personen in het verleden opvallend in beeld zijn gekomen bij politie en justitie. Op grond van die gegevens, weergegeven in Tabel 4, kunnen we voorzichtig concluderen dat veel mannelijke actoren uit de bestudeerde dossiers crimineel actief zijn, óf zijn geweest. Hun antecedenten lopen uiteen. Veel actoren met antecedenten hebben vermogensdelicten gepleegd, maar ook fraude en valsheidsdelicten, geweldsdelicten, drugsdelicten, wapenbezit en verstoring van de openbare orde komen voor.

Tabel 4 Criminele antecedenten van de actoren

Criminele antecedenten	Man	Vrouw	Totaal
Ja	45	1	46
Nee	7	16	23
Onbekend	41	3	44
Totaal	93	20	113

5.1.7 *Achtergronden en rollen*

Tot slot hebben we de rollen geanalyseerd die de actoren in hun samenwerkingsverbanden vervulden. Op grond van de gegevens die we over de achtergronden van de actoren hebben achterhaald, kunnen we niet systematisch nagaan in hoeverre de rol die een actor vervult afhankelijk is van zijn opleidingsniveau of van zijn justitiële verleden. Wel zien we een samenhang tussen de verblijfsstatus die iemand heeft en de rol of functie die hij in de jihadistische beweging heeft. Actoren die een leidinggevende, danwel sturende rol spelen in samenwerkingsverbanden, verblijven opvallend vaak illegaal in Nederland,⁷⁹ terwijl personen die hier legaal verblijven relatief vaak faciliterende activiteiten verrichten.⁸⁰ Dit zou er aan de ene kant op kunnen wijzen dat sommige van deze actoren met een missie naar ons land zijn gekomen, en meer doelgericht en organiserend te werk gaan dan wel wordt verondersteld. Van de andere kant zijn er ook aanwijzingen dat enkele richtinggevende personen pas in Nederland met het jihadisme in aanraking zijn gekomen. Op grond van gezagsbevorderende eigenschappen, zoals hun kennis van het Arabisch en van de Koran, kunnen zij vervolgens relatief snel een richtinggevende positie verwerven in jihadistische gezelschappen. In paragraaf 5.3 komen we hierop terug.

5.2 **Voorbeelden van individuele levensverhalen en ontwikkelingsprocessen**

In deze paragraaf schetsen we de levensverhalen van enkele actoren om een impressie te geven van de verschillende achtergronden, omstandigheden en motieven van waaruit actoren betrokken raken bij de jihadistische beweging. We vinden het belangrijk deze diversiteit te

⁷⁹ Van de leidinggevende, sturende actoren over wie voldoende gegevens beschikbaar zijn (dit zijn er twaalf), verblijven er twee legaal in West-Europa, hebben er negen geen legale verblijfsstatus in Nederland of in West-Europa. Eén leidinggevende actor heeft ten tijde van de onderzoeken die naar hem werden verricht een tijdelijke verblijfsvergunning.

⁸⁰ Als we ons beperken tot de actoren over wie in de dossiers genoeg informatie is opgenomen om uitspraken te kunnen doen over hun verblijfsstatus én over de activiteiten die zij verrichten, dan constateren we dat 22 van de 44 actoren die legaal in Nederland of West-Europa verblijven faciliterende activiteiten verrichten, terwijl dit geldt voor 13 van de 36 illegale actoren. Van de zeven actoren met een tijdelijke verblijfsstatus, verricht er één faciliterende werkzaamheden.

benadrukken, omdat we later in dit hoofdstuk groepen personen met overeenkomstige kenmerken zullen benoemen. Hoewel we dit dan aan de hand van opvallende gemeenschappelijke achtergrondkenmerken doen, onderstrepen de unieke verhalen hieronder nogmaals dat er zowel tussen als binnen de getypeerde groepen werelden van verschil schuilgaan.

5.2.1 *Het verhaal van 'A'*

A, een ongetrouwde man van Turkse origine, is een jonge dertiger. Hij verblijft al langdurig legaal in Nederland. Opsporingsdiensten beschouwen hem als een belangrijke *facilitator* binnen een jihadistisch samenwerkingsverband.

Vlak na zijn adolescentie begon A samen met anderen, voor een lokale tak van een in beginsel apolitieke stichting uit Pakistan, moslims te benaderen die de islam in zijn ogen ontoereikend of onjuist praktiseerden. Sindsdien heeft hij maar liefst twaalf keer een nieuw identiteitsbewijs aangevraagd én gekregen. Wat er in die periode van ruwweg tien jaar precies met A is gebeurd, blijft onduidelijk. Een tijdje woonde hij op het adres van een actor uit een geheel andere terrorismezaak. Verder legde hij contacten binnen een charitatieve instelling die ervan wordt verdacht buitenlandse jihadistische organisaties te ondersteunen. Omdat in dit instituut ook diverse actoren uit andere jihadistische samenwerkingsverbanden actief zijn, is het volgens politiebronnen zeer aannemelijk dat de Turkse man connecties onderhoudt die leiden naar meerdere, ogenschijnlijk afzonderlijke, clusters binnen de bredere jihadistische beweging in Nederland.

Deze en andere gegevens indiceren vooral het belang van sociale affiliaties in het ontwikkelingsproces van A. Het feit dat hij op het moment van zijn aanhouding samenwoont met een richtinggevende spilfiguur uit zijn samenwerkingsverband, én met een jongere man die zich voorbereidt om in het buitenland aan de heilige oorlog deel te nemen, onderstreept dit eens te meer. Bij een doorzoeking treft de recherche een geluidsband aan. Daarop belooft hij, onder begeleiding van zijn gezaghebbende huisgenoot, dat hij trouw en onder strikte geheimhouding geld zal inzamelen. Hij richt deze woorden met name aan de leider van een Noord-Afrikaanse, aan *Al Qaeda* gelieerde, terroristische organisatie.

Als fondsenwerver toont A zich zeer actief en bij tijd en wijlen ook vrij roekeloos; bijvoorbeeld wanneer hij – overigens met geregeld succes – in de openbare ruimte bedelt voor de jihad. Ook spreekt hij op straat of in de tram, in een meer rekruterende rol, expliciet Marokkaanse jongeren aan om hen voor de gewapende strijd te interesseren. Maar bovenal ziet de politie in hem een belangrijke geldkoerier. In een periode van vier jaar wordt hij op meerdere plekken ter wereld aangetroffen of aangehouden met geldsommen van tienduizenden euro's. A reist voortdurend over de wereld. Tijdens een bezoek aan Australië heeft hij contact met terrorismeverdachten; en documenten in zijn woning suggereren dat hij op het punt staat geldbedragen persoonlijk in Tsjetsjenië af te leveren. Op de politie laat hij een dwaze, doch zeer toegewijde, indruk achter. Enkele jaren na de afsluiting van het door ons geanalyseerde onderzoek, blijkt A opnieuw te zijn opgepakt, dan primair op verdenking van het ronselen van jihadgangers.

5.2.2 *Het verhaal van 'B'*

De in Nederland wonende Fransman B fungeert als een belangrijke schakel tussen enerzijds een grensoverschrijdend jihadistisch samenwerkingsverband en anderzijds een subcluster daarvan, bestaande uit faciliterende radicalen en criminelen die deels vanuit ons land opereren. Wanneer de politie hem oppakt, is hij een late twintiger.

Als een katholieke jongen uit een Franse provinciestad, groeide B in eerste instantie onder normale omstandigheden op. Hij sportte, interesseerde zich voor meisjes en genoot van de geneugten van het leven. Een gezinsbreuk lijkt hieraan een einde te hebben gemaakt. Samen met zijn jongere broer begon hij systematisch drugs te gebruiken en raakte hij aan lager wal. De twee bloedverwanten sloten een aantal vriendschappen met extremisten. En tijdens werkzaamheden voor een groente- en fruithandelaar op de markt, ontmoette B een Algerijn die zelf al langer in contact stond met een richtinggevende spilfiguur binnen het internationale

jihadistische netwerk. Op aanraden van deze man zette hij een punt achter zijn (verslavings)verleden en bekeerde hij zich tot een ultrasalafistische variant van de islam. Al reizend door Europa bezoekt hij vanaf dat moment bijeenkomsten van radicale en militante moslims. En wanneer hij later zijn broer in Engeland opzoekt, die op dat moment reeds actief jihadistische activiteiten ontplooit, brengen radicale predikers en contacten hem in aanraking met *Al Qaeda*aanse kringen en denkbeelden. Hierna verhuist B naar Nederland en benut hij zijn lokale én zijn internationale netwerk van kennissen, als *de facto* coördinator, vooral om de antiwesterse jihad financieel en logistiek te steunen. Of zijn inzet voortkomt uit een volle overgave aan deze ideologie, óf dat deze toch hoofdzakelijk tegemoet komt aan zijn gevoel van eigenwaarde of zijn sociale en financiële behoeften, blijft zeer de vraag. Wanneer de politie hem eens met een biertje en een portie varkensvlees observeert, duidt dit tafereel met name op het laatste.

5.2.3 *Het verhaal van 'C'*

De dertiger C speelt als sympathisant vermoedelijk een bescheiden, en mogelijk soms onbedoelde rol, binnen een omvangrijke jihadistische cluster waarvan de ideologische voorhoede gewelddaden predikt en voorbereidt tegen westerse doelwitten in binnen- én buitenland.

Als islamitische vluchteling uit het voormalige Joegoslavië kreeg C vier jaar eerder voor onbepaalde tijd een verblijfsvergunning voor Nederland. Hij vestigde zich samen met zijn vrouw en meerdere kinderen in een zuidelijke provincie en ontving naast een uitkering een meervoudige kinderbijslag. Tijdens een bezoek aan zijn broer, die in een asielzoekerscentrum tevergeefs op een verblijfsvergunning wachtte, ontmoette hij een extremistische Arabier die al langer richting gaf aan een groeiend relatiestelsel van militante en radicaliserende personen. Vooral deze ontmoeting lijkt cruciaal. De Arabier doet zich tegenover C overtuigend voor als geestelijke en schrijftgeleerde en bezoekt hem nadien enkele keren in zijn woning, waarbij hij af en toe snoep voor de kinderen meeneemt. Ook de gezinnen van beide mannen leren elkaar kennen, onder meer tijdens een babybezoek, en er ontwikkelt zich tussen hen iets dat lijkt op een vertrouwensrelatie. C heeft op zijn beurt duidelijk sympathie voor het radicaal-islamitische gedachtegoed dat de Arabier predikt en leert zo ook enkele militante vertrouwelingen van hem kennen.

Voor opsporingsdiensten komt de Joegoslaaf pas naar voren als een relevante actor voor het bredere jihadistische samenwerkingsverband wanneer zijn invloedrijke Arabische kennis zijn paspoort gebruikt om aanhouding door de Nederlandse politie te voorkomen. Zelf beweert C dat de man dit paspoort uit zijn woning heeft gestolen. Maar betrokken rechercheurs vermoeden op basis van een 'tapgesprek' dat hij zijn persoonsdocument in overleg met anderen bewust aan de man heeft afgestaan.

5.2.4 *Het verhaal van 'D'*

Het leven van de gewelddadige Marokkaans-Nederlandse extremist D wordt voor een groot deel beheerst door de jihad. In kringen van militante moslims profileert hij zich al op twintigjarige leeftijd als een drijvende kracht en wekt hij ontzag vanwege zijn reizen, zijn kennis en zijn haast onvermoeibare inzet.

D werd in Nederland geboren in een groot Marokkaans gezin. In zijn tienerjaren ontpopte hij zich als een moeilijk kind, wat ook zijn docenten op de middelbare school niet ontging. Zijn onhoudbare gedrag leidde ertoe dat hij van school werd gestuurd. Mede op aandringen van zijn ouders, die mogelijk hoopten dat een meer stringent religieus curriculum een beter effect op D zou hebben, vertrok hij naar het Midden-Oosten om daar onder meer een tweejarige opleiding aan een koranschool te volgen. Hierdoor raakte hij goed bekend met de Arabische taal en de islamitische leer.

Bij zijn thuiskomst op volwassen leeftijd, bleek D's opvliegende en soms agressieve karakter niettemin onveranderd. Hij bedreigde zijn zus en zijn ouders kregen weinig tot geen vat op hem. Ook met zijn burens had hij geregeld ruzies, wat incidenteel uitmondde in een interventie van de

politie. Onderwijl wisselde hij geregeld van baan. Volgens mensen in zijn omgeving werd hij dominant en luisterde hij steeds vaker alleen nog maar naar mensen met extreme politieke denkbeelden over de islam. Vermoedelijk met hulp van dergelijke contacten, belandde hij na twee jaar in een jihadistisch trainingskamp in Pakistan. Daar, tussen andere internationale aspirant-strijders en gerenommeerde veteranen, vergrootte hij zijn contactenkring en ontmoette hij een andere radicaliserende jongeman uit Nederland. In deze jongen vond D een vriend en een geestverwant voor de daaropvolgende jaren.

Andermaal teruggekeerd in Nederland, verwerft D snel status in de groeiende en samensmeltende extremistische kennissenkring van zichzelf en zijn nieuwe broeder. Hij brengt enkele zeer fanatieke en actiegerichte jihadisten uit dit relatiestelsel in contact met zijn eigen militante kennissen, onder wie eveneens een belangrijke coördinator van de GICM in het buitenland. Verder organiseert hij bijeenkomsten en houdt hij radicale preken en lezingen. Met zijn dreigingwekkende optreden en zijn autoritaire karakter roept hij bij anderen zowel bewondering als vrees op; niet in de laatste plaats omdat hij actief aan terroristische voorbereidingen én daden deelneemt.

5.2.5 *Het verhaal van 'E'*

Op het moment dat opsporingsdiensten hun aandacht vestigen op E, verblijft deze Algerijnse immigrant van rond de veertig jaar al enkele jaren illegaal in Nederland. Met zijn intellectuele en technische vaardigheden ondersteunt E jihadisten zowel op lokaal als op internationaal niveau en fungeert hij tevens als een belangrijke tussenpersoon.

E volbracht in zijn geboorteland een studie informatica en vroeg uiteindelijk als reeds strenggelovige moslim in ons land asiel aan. In de tussentijd liet hij zijn vrouw en kinderen achter in Syrië en leefde hij vermoedelijk een zwervend bestaan in verschillende Europese landen. Toen zijn asielaanvraag in Nederland werd afgewezen, besloot hij clandestien te blijven. Hij betrok een kamertje in een pand waarin meerdere illegalen in onderhuur zaten. E leerde in enkele aanleunende panden én elders in de achterstandswijk (illegale) kamerhuurders uit Marokko en Algerije kennen.

Hoewel E hier naar eigen zeggen de kost verdient door informaticalessen te geven en door computers en telefoons te repareren bij een islamitisch centrum in de buurt, is hij vooral bedreven in het vervalsen en distribueren van documenten en identiteitsbewijzen. Waar veel van zijn illegale contactpersonen in hun levensonderhoud voorzien door diefstallen en andere soorten criminaliteit te plegen, houdt E met zijn falsificatiehandel, merendeels binnen datzelfde illegale circuit, zijn eigen hoofd boven water. De politie houdt hem samen met enkele handlangers aan wanneer deze op het punt staan tientallen vervalste documenten over te dragen. Wat rechercheurs op zijn kamer aantreffen, bevestigt dat hij op technisch hoogwaardige wijze en op grote schaal Nederlandse, Belgische, Franse, Spaanse en Britse documenten namaakt. In de hoedanigheid van vervalser faciliteert E echter eveneens verschillende terroristische samenwerkingsverbanden in binnen- én buitenland. Hij doet dat welbewust. Met zijn affiniteit voor jihadistische denkbeelden lijkt hij zo wel een nobelere dimensie aan zijn – anders zuiver winstgevend – criminele activiteiten te willen geven. Anderzijds suggereert het gegeven dat (gezaghebbende) jihadisten via hem ook internationale geldstromen en communicatie laten verlopen dat zijn betrokkenheid nog verder gaat. Volgens enkele bronnen zou hij zijn technische expertise ook hebben gebruikt om explosieven te fabriceren.

5.3 *Gemeenschappelijke achtergronden en motieven*

Bovenstaande levensverhalen illustreren hoe onder de ideologische paraplu van het internationaal georiënteerde salafistisch jihadisme mensen met uiteenlopende achtergronden en drijfveren bijeenkomen. In het volle besef dat het precieze 'hoe' en 'waarom' altijd per persoon verschilt, ontwaren we in onze actorenpopulatie vier opvallende groepen van personen voor wie categorisch overeenkomstige omstandigheden en motivaties kunnen gelden: (1) illegalen, (2)

(ex-)criminelen en (ex-)verslaafden, (3) ‘zoekers’, en (4) idealisten en politieke activisten. In werkelijkheid kunnen we sommige actoren in meerdere categorieën thuisbrengen.

5.3.1 *Illegalen*

Wat misschien wel het meest systematisch uit onze gegevens naar voren komt, is dat personen die illegaal in Nederland verblijven ruim zijn vertegenwoordigd binnen alle geanalyseerde samenwerkingsverbanden.⁸¹ Dit is een interessant gegeven. Illegalen verkeren in allerlei opzichten in onzekere situaties. Voor hen zijn basisbehoeften zoals huisvesting, voedsel, rechtsgeldige documenten en werk niet als vanzelfsprekend voorhanden. De Nederlandse instituties, gebruiken, taal en cultuur, zijn hun onbekend – en worden daarnaast door sommige illegalen opzettelijk gemeden. Ook moeten illegalen vaak een plek zien te verwerven binnen vreemde sociale structuren. De consequentie van dit alles is dat zij in onze samenleving een uitzonderlijke positie innemen; een die hen per definitie tot een kwetsbare groep maakt. Of er een causaal verband bestaat tussen de problemen die illegalen dagelijks ervaren en hun onevenredige betrokkenheid bij jihadisme, is maar zeer de vraag. De politie concentreert zich tijdens opsporingsonderzoeken meer op feiten dan op subjectieve achtergrondinformatie van en over de verdachten. Ook doen de meesten er tijdens verhoren, waarschijnlijk uit juridische overwegingen, het zwijgen toe.

Toch kunnen we er niet omheen dat illegale actoren die aansluiting vinden bij jihadistische samenwerkingsverbanden, hier met name voordelen uithalen. In deze extremistische relatiestelsels is het gebruikelijk elkaar in het dagelijkse leven te ondersteunen en te verzorgen. Participerende illegalen kunnen daarom bij meerdere mensen terecht voor verblijf- en logeerplaatsen, eten en drinken. Dikwijls weten zij via faciliterende jihadisten vervalste identiteitspapieren te bemachtigen. Door mee te liften met andere ondersteunende activiteiten, zoals financiële fraude, fondsenwerving en diefstal, stellen sommigen ook voor zichzelf een bescheiden broodwinning of kleding veilig. En een aantal van hen komt dankzij militante spilfiguren aan werk. In immaterieel opzicht krijgen sympathiserende migranten zonder verblijfsvergunning een warm onthaal, een thuisgevoel, een ‘prettige’ kennissenkring en een hernieuwd gevoel van eigenwaarde binnen deze samenwerkingsverbanden. Voor illegale vreemdelingen zijn dergelijke behoeften vaak minder gemakkelijk te bevredigen in de reguliere samenleving (zie hierover ook Engbersen, Van der Leun, Staring & Kehla, 1999). Hoewel het onzeker blijft in hoeverre extremistische illegalen zich door zulke rationele overwegingen laten leiden, lijkt het rendement van hun deelname aan jihadistische clusters ook nog eens duidelijk te stijgen naarmate zij daarbinnen meer aanzien en respect verwerven. Er gaan dan, zogezegd, deuren voor hen open. Voor enkele illegale *heartland-oriented* kan dit een aanvullende motivatie vormen om in Nederland richtinggevende of inspirerende activiteiten te initiëren.

Dit geldt eveneens voor adolescenten die de activiteiten van rolmodellen imiteren. Zo wendt een illegale jongeman uit Marokko, die – naar het beeld van een radicale geestelijke – onvermoeibaar bijeenkomsten organiseert en militante islamitische denkbeelden predikt, zijn groeiende status óók aan om wereldlijke zaken gedaan te krijgen. Door met succes een beroep te doen op de door zichzelf gepredikte jihadistische solidariteitsbeginselen, krijgt hij bijvoorbeeld onderdak bij zeker vijf clusterleden. Verder laat hij zijn auto registreren en verzekeren door een loyale broeder; een formaliteit waartoe hij als illegaal zelf niet in staat is. Salafistisch jihadisme, vaak bestempeld als *ideologisch* gemotiveerde misdaad (KLPD, 2008), kan zo voor illegalen óók een instrument worden om sociale status en macht, of ander sociaal en materieel voordeel te oogsten.

Actoren zonder verblijfsvergunning vormen dus een interessante groep vanwege hun specifieke, en mogelijk radicaliseringbevorderende, behoeften. Maar als motivatiebronnen staan deze

⁸¹ Zie tabel 2 voor het totaalbeeld: bijna de helft van de mannelijke actoren verblijft ten tijde van het opsporingsonderzoek dat naar hen werd verricht illegaal in Nederland.

zelden op zichzelf. Alleen in samenhang met diverse andere variabele factoren, kunnen deze behoeften individuen jihadistische relatiestelsels indrijven.

En dan zijn er natuurlijk ook illegalen die al een betrekkelijk lange jihadistische carrière achter de rug hebben en voor wie zelfbehoud niet of nauwelijks een motivatiebron vormt. Zonder over keiharde bewijzen te beschikken, vermoedt de politie op basis van verschillende aanwijzingen dat sommige illegalen al langer als inspirators van geweld rondreizen, en/of hebben gestreden in herkomstlanden en conflicthaarden zoals Joegoslavië, Tsjetsjenië, Afghanistan en Irak. Deze *heartland-oriented* waren waarschijnlijk reeds vóór hun komst naar Nederland actief binnen islamistische partijen en terroristische groepen, waaronder de Moslimbroederschap, de FIS, de GIA en de GSPC (zie hierover ook NCTb, 2008, p. 49 e.v.). Hier in Nederland vinden deze actoren mogelijkheden om oude groepen te faciliteren en om nieuwe groepen te vormen.

5.3.2 (Ex-)criminelen en verslaafden

In de jihadistische beweging, zoals die zich in de selectie van strafrechtelijke onderzoeken profileert, vinden we ook een opvallende groep extremisten met een verslavingsachtergrond of een crimineel verleden. Deze verslaafden, veelplegers en ex-gedetineerden lijken op het eerste gezicht onvergelykbare ‘probleemgevallen’ te zijn. De achtergrondvariabelen die verantwoordelijk zijn voor hun deviante gedragingen, verschillen van persoon tot persoon en lijken de ene keer meer te moeten worden gezocht in individuele kwetsbaarheden en de andere keer sterker in omgevingsfactoren.

Dat we (vroegere) delinquenten en verslaafden hier in één adem noemen als een opvallende subpopulatie jihadistische actoren, heeft te maken met hun mogelijk deels overeenkomstige motivaties. Verklaringen en andere politiegegevens wijzen erop dat we in deze groep vaak te maken hebben met mensen die voor hun gevoel ooit op een tweesprong hebben gestaan: een zondig en schadelijk pad voortzetten óf een onbesmet en religieus toegewijd leven beginnen. Meerdere misdadigers die de laatste weg inslaan, blijven evenwel crimineel actief; bijvoorbeeld om jihadistische activiteiten te ondersteunen (paragraaf 4.3). Redenerend vanuit hun nieuw verworven salafistisch-jihadistische wereldbeeld, beschouwen zij diefstal op vijandig grondgebied als legitiem of zelfs als een plicht (BVD, 2001b). Voor voormalige criminelen en verslaafden geldt, kortom, vaak dat waar zij voorheen egocentrische begeerten najoegen, zij nu de inspanningen aanvaarden die nodig zijn om hun nieuwe ideeën te belijden en te verdedigen. Bovenal vinden deze mensen in de puriteinse beginselen van het jihadistisch salafisme een potentiële uitweg. De strakke en heldere richtlijnen waarin dit gedachtegoed voorziet vormen, in combinatie met groepsdruk en zelfdiscipline, een effectief regime dat houvast kan bieden aan delinquenten, alcoholisten en junks die zich proberen te ontworstelen aan hun problematische situatie. Wie strikt leeft naar het beeld van de islamitische voorvaderen, beschermt zichzelf ook tegen terugvallen. En actoren die de jihad vervolgens daadwerkelijk uitvoeren dan wel ondersteunen, lijken op deze manier bij zichzelf en bij hun omgeving elke twijfel weg te willen nemen over het succes en de totaliteit van hun transformatie.

Het verhaal van een terrorismeverdachte die iemand tijdens een telefoongesprek vertelt dat hij ‘vijf jaar geleden het andere pad heeft verlaten’, geeft een goed beeld van de manier waarop criminele en verslavingsachtergronden kunnen bijdragen aan beweegredenen voor radicaal en militant gedrag. In het verleden kwam de man diverse keren in aanraking met de politie vanwege winkeldiefstallen, inbraken en agressiviteit. Daarbij gaf hij meermaals aan niet zonder drugs te kunnen en maakte hij soms een verwarde indruk. Zijn introductie in een groep radicaliserende jongvolwassenen, na enkele ontmoetingen in een moskee, bood hem op een gegeven moment een zonneklaar alternatief. Thans lijkt hij trots op zijn status als *reborn* moslim; als iemand die resoluut heeft gebroken met zijn zondige verleden en nu hoofdzakelijk leeft voor zijn geloof én zijn broeders.

Predikers van internationaal salafistisch jihadisme dringen opmerkelijk vaak door tot personen die vanwege hun delinquentie of hun verslaving receptief zijn voor een religieus-extremistische boodschap. Eén richtinggevende *heartland-oriented* uit ons zaaksbestand lijkt zich zelfs specifiek te richten op mensen uit deze ‘doelgroep’. Desondanks slaan – bijvoorbeeld criminele

– actoren soms ook op eigen initiatief een puriteinse weg in; door zich te verdiepen in de religieuze geschriften of door bewust te zoeken naar aansluiting bij radicale gezelschappen. Het beeld van (voormalige) misdadigers of (ex-)verslaafden die hun soelaas zoeken in de jihad, is natuurlijk een abstractie van de werkelijkheid. In de praktijk werken hun levensverhalen verschillend uit. Tekenend hiervoor is de casus van een Marokkaan die in eerste instantie – dan waarschijnlijk nog louter uit winstbejag – actief is voor een criminele drugsorganisatie. Onder invloed van een Algerijnse jihadist bekeert hij zich tot de ultrasalafistische leer. Overtuigd van de opvatting dat hij zich moet inspannen voor de islam, begint hij als koerier voor een jihadistische cluster internationale cocaïnetransporten uit te voeren. De opbrengst daarvan is bestemd voor de heilige oorlog. Maar wat blijkt al snel: zijn berekenende criminele aard heeft nog geenszins plaatsgemaakt voor een compromisloos jihadistisch engagement. Na enkele transporten besluit hij een partij drugs, evenals een voertuig, achterover te drukken en voor eigen gewin te verkopen.

5.3.3 ‘Zoekers’

Hoewel – het is de mens eigen – alle betrokkenen uit de door ons bestudeerde opsporingsdossiers in meer of mindere mate existentiële zekerheid, zingeving, een positief zelfbeeld, sociale binding óf structuur (in het leven) najagen, is of wás dit bij sommigen van hen dusdanig evident dat we gerust van een groep ‘(ex-)zoekers’ kunnen spreken.

De meest onmiskenbare zoekers maken een stadium door waarin zij zich werkelijk geen raad weten met zichzelf. Zij zijn labiel en/of snakken naar vastigheid. En als zich op dat moment iets aandient dat hun onzekerheid kan verlichten of waaraan zij zich kunnen vastklampen, ideologisch dan wel sociaal, kan dit er (mede) toe leiden dat zij zich committeren aan de gewelddadige jihad of aan een relatiestelsel met jihadistische intenties. In de praktijk zijn zoekers er natuurlijk in verschillende gradaties. Een belangrijke waarneming is dat deze groep actoren sterk overlapt met de overige groepen die in deze paragraaf worden benoemd. Ook zoekers trachten in zekere zin problemen te ontvluchten. Maar anders dan illegalen, criminelen of verslaafden die hoofdzakelijk *concrete* sores hebben, kampen zij (ook) met dilemma’s of crises die meer (sociaal-)psychologisch of filosofisch van aard zijn. Zo’n persoonlijke crisis kan bijvoorbeeld ontstaan wanneer iemand het gevoel krijgt op een cruciaal moment in zijn leven te zijn aanbeland of begint te twijfelen aan de zin van zijn bestaan. Het kan voor hem of haar op dat moment aantrekkelijk zijn om heil te zoeken in een duidelijk theorema zoals het internationale jihadistische salafisme, dat met zijn universele pretenties talrijke existentiële twijfels kan wegnemen (Buijs *et al.*, 2006). Ook de strikte leefregels die aan deze doctrine zijn verbonden, kunnen verlangens naar structuur en eenduidigheid – in een steeds complexer wordende maatschappij- bevredigen.

Wellicht speelden dit soort drijfveren onder meer een rol bij de man ‘X’, die volgens getuigenverklaringen in een zeer kort tijdsbestek radicaliseerde. Hij gedroeg zich opeens steeds introverter en bracht al snel de meeste tijd door in zijn appartement. Veelal gekluisterd aan zijn computer bezocht X extremistische websites, verzamelde hij jihadistische geschriften en video’s, en knoopte hij chatcontacten aan met radicalen over de hele wereld. Later, ten tijde van zijn aanhouding, vindt de politie in een spiegelkastje een secuur opgesteld vuurwapen met een koran en een bivakmuts. Hieruit is mogelijk af te leiden dat X’s pril verworven jihadistische elan op dat moment óók tegemoet komt aan een zoektocht naar een positief zelfbeeld, zelfexpressie of heroïek (De Graaff, 2007; Richardson, 2007). Een betrokken opsporingsambtenaar, die verklaart dat dergelijke rituele opstellingen in kringen van jihadisten wel vaker voorkomen, vermoedt dit eveneens:

‘Misschien dat [X] daar op zijn knieën bij gaat zitten en dat hij zichzelf in de spiegel ziet met dat wapen. Een beetje in de sfeer van de videobeelden die men heeft aangetroffen bij [Y]⁸².’

⁸² Met ‘Y’ anonimiseren we een andere jihadist uit ons zaaksbestand, naar wie de bron van dit citaat in zijn relaas over ‘X’ refereert.

[Y] doet zich [op die videobeelden] ook een beetje voor als Osama bin Laden. Er staat ook een wapen [...] en dan zit hij ook op zijn knieën dat gebed uit te voeren.'

Ook actoren die snakken naar een weg uit hun eenzaamheid of naar een warm bad in een intieme gemeenschap, waarbinnen zij zich beter met anderen kunnen identificeren, kunnen verzeild raken in de jihadistische beweging. Voor hen wordt de aantrekkingskracht van jihadistische samenwerkingsverbanden eerder bepaald door *ingroup-love* dan door *outgroup-hate* (Sageman, 2004). De diepe gevoelens van vriendschap, lotsverbondenheid, spiritualiteit en exclusiviteit die vaak binnen dergelijke relatiestelsels ontkiemen, kunnen in het bijzonder op deze 'sociale zoekers' een aanzuigende werking hebben.

5.3.4 *Idealisten en politieke activisten*

Ten slotte onderkennen we in ons zaaksbestand meerdere verdachten voor wie diepgewortelde maatschappelijke ongenoegens een doorslaggevende bron van motivatie vormen. We wijzen dan in essentie op idealisten en politieke activisten die zich in extreme mate laten leiden door maatschappelijke, *externe*, contexten en als reactie hierop 'meeliften' met de internationale jihadistische beweging. Zij onderscheiden zich daarmee duidelijk van veel andere personen. Want hoewel mensen die radicaliseren of extremistisch handelen stevast blootstaan aan causale invloeden op zowel (1) individueel, (2) sociaal als (3) extern niveau (*Transnational Terrorism, Security, and the Rule of Law [TTSRL]*, 2008), wegen deze drie niveaus allicht niet voor alle actoren even zwaar mee. Zo hebben we al beschreven hoe voor illegalen, criminelen en verslaafden, en 'zoekers' binnen de jihadistische beweging juist hoofdzakelijk persoonlijke en sociale omstandigheden van belang kunnen zijn.

Maar het kleine aantal betrokkenen waarover we het in deze subparagraaf hebben, wordt meer dan wat dan ook gedreven door intense en oprechte verontwaardiging over externe factoren, zoals (geo)politieke, economische, culturele en – niet te vergeten militaire – ongelijkheid en onrechtvaardigheid in de wereld. Waar veel mensen zich zouden verdiepen in de nuances van deze diverse problematiek, zoeken zij juist bevestiging in een religieus geïnspireerde ideologie die hun maatschappijbeeld nóg verder verabsoluteert (daders en slachtoffers, maar niets daar tussenin) én gewelddadige reacties hierop legitimeert. Twee passages uit de afscheidsbrief van een bekeerling, die naar eigen zeggen naar 'het land van de Jihad' is gegaan 'om er te helpen de ongelovigen te verdrijven, en te helpen om de Islamitische staat op te richten', illustreren de denkwijze van idealistische en politiek-activistische jihadisten:

'We leven in een tijd waarin de moslimgemeenschap van alle kanten word[t] aangevallen, zowel fysiek als ideologisch door het leger van ongeloof en corruptie onder leiding van Amerika en Israël. Dit heeft o.a. geleid tot bezettingen en massamoorden onder de moslims in Tsjetsjenië, Afghanistan, Kasjmir, Irak, de Filippijnen, Indonesië, Bosnië, Kosovo, China, Algerije, verschillende delen van Afrika en natuurlijk ook Palestina.'

'Als moslim kan en mag ik niet toekijken wat er allemaal met de moslims gebeur[t]. De profeet (moge vrede en zegeningen met hem zijn) heeft gezegd: "Elke moslim is een broeder van een andere moslim. Hij helpt hem, en laat hem niet in de steek".'

Het is opvallend dat de voortdurend terugkerende thema's waarover actoren in deze groep zich vanuit het perspectief van hun veronderstelde ware moslimidentiteit opwinden, vaker lijken te berusten op *indirecte perceptie en naperij* dan op eigen ondervinding. We treffen, met andere woorden, in de door ons bestudeerde opsporingsdossiers nauwelijks indicatoren aan die erop wijzen dat zij vanwege individuele ervaringen met onrechtvaardigheid, discriminatie en relatieve deprivatie het islamistische extremisme omarmen. Integendeel, meestal refereren deze mensen aan televisiebeelden, video's, geluidsbanden, websites, en preken of verhalen van anderen. Cumulatief genereren die bij hen het idee dat de *groep* waarmee zij zich identificeren wereldwijd onder druk staat door toedoen van ongelovigen en afvalligen. De hypothese dat het thema van mondiaal onrecht tegen moslims bij jihadisten vaak resoneert met persoonlijke

ervaringen (Sageman, 2008), kunnen we op basis van onze ‘Nederlandse’ gegevens dus niet onderbouwen.

Voor de moslim ‘X’, die al tijdens zijn vroege tienerjaren vele uren per dag voor de televisie doorbracht, werd één vraag een ware obsessie: ‘Waarom zijn het altijd de moslims?’ Het venster op de wereld toonde hem beelden van verwoestingen, genocide en vluchtende islamitische bewoners van de Balkan. Keer op keer zag hij opnames van Palestijnse kinderen die door Israëliësch vuur om het leven waren gekomen. X kon kwaad worden over de beperkte berichtgeving hieromtrent in de media en over de onverschilligheid die hij bij zijn vrienden en familie meende waar te nemen. ‘Is een moord op een moslimkind geen grote misdaad dan?’ Geprikkeld besloot hij zich verder te verdiepen: in boeken en op het internet. De verhalen en de vaak gruwelijke beelden die X aantrof, sterkten zijn perceptie van een wereld vol met onrechtvaardigheid en hypocrisie; vooral ten koste van moslims en de islam. En ze wakkerden zijn gevoelens van verbolgenheid en wraaklust (Silke, 2008) verder aan. X’s woede richtte zich overigens niet alleen tegen het Westen, en met name de VS, maar óók tegen ‘gewone’ salafisten en fundamentalisten die zijn opvattingen en zijn bewondering voor gewelddadig verzet niet deelden.

Actoren die, zoals deze jongeman, primair uit idealisme en maatschappelijk ongenoegen een verlangen ontwikkelen om in actie te komen, kunnen door aangrijpende ontmoetingen, iconische beelden of andersoortige *trigger-events* cruciale impulsen krijgen die uitmonden in hun oriëntatie op, en hun deelname aan, internationaal salafistisch jihadisme. Op X hadden de aanslagen van 11 september 2001 bijvoorbeeld zo’n katalyserende werking:

‘Na elf september verschenen videobanden van Osama bin Laden waar[op] hij de plegers van de aanslagen van elf september prijst, ik was trots op hem, hoe een multimiljonair ervoor kiest om in een tent te wonen in plaats van [in] een paleis, en dat alleen omdat hij de weg van Allah heeft gekozen.’

X raakte na deze gebeurtenissen geïntrigeerd door de *Al Qaeda*aanse visie op de wereld; vermoedelijk vooral vanwege de grote parallellen daarvan met de zijne. Hij koos er bewust voor aansluiting te zoeken bij de internationale jihadistische beweging. Tegelijkertijd bevrijdde hij zichzelf zo uit een onbehaaglijk isolement: voortaan kon hij zijn frustraties en denkbeelden met meerdere mensen delen en ventileren. Hoewel zijn acties pas later tot gewelddaden escaleerden, was het hoofdzakelijk gedurende deze periode dat het ideologische en sociale kader van zijn politieke activisme gestalte kreeg.

In navolging van andere onderzoekers (o.a. Nesser, 2007), constateren ook wij dat actoren die hun (lang) gefrustreerde idealisme en politieke activisme *framen* in een radicaalreligieuze ideologie – en zichzelf op een gegeven moment wérkelijk als *moedjahedien* zien – binnen de meeste samenwerkingsverbanden de drijvende en bijgevolg gevaarlijkste krachten vormen. Zij manifesteren zich vaak als operationaliserende elementen: als degenen met de meeste motivatie om woorden in (geweld)daden om te zetten. Toch blijft het maar zeer de vraag of hun bedoelingen daarmee zo revolutionair zijn als geloofsbeginselen die zij verkondigen doen vermoeden. Het is moeilijk te geloven dat alle personen die we tot deze groep kunnen rekenen werkelijk de illusie hebben dat terrorisme het kalifaat dichterbij zal brengen. Veel vaker lijken zij gericht op wraak en vergelding, of hopen zij een reactie van ‘de vijand’ uit te lokken, waarmee zowel hun daad als de zaak waarvoor zij vechten een vorm van erkenning en roem verwerft (zie ook Richardson, 2006).

5.4 Vrouwen

Binnen de fundamentalistische sociale context van de actorenpopulatie, waar mannen vrijwel altijd de toon zetten, is het eenvoudig de betekenis van *vrouwelijke* actoren weg te cijferen; temeer daar zij in onze dossiers geen enkele keer als formele verdachten in beeld komen. Toch treffen we in de meeste samenwerkingsverbanden vrouwen aan die, passief dan wel actief, een

relevante invloed hebben op het functioneren van het andere geslacht én van hun bredere extremistische omgeving.

5.4.1 *Man-vrouw relaties en vriendschappen*

Van alle bindingsfactoren die de vrouwen in ons zaaksbestand in meer of mindere mate bij jihadisme betrekken, zijn huwelijken en liefdesrelaties met mannelijke actoren de voornaamste. Enkele uitheemse vrouwen zijn ooit samen met – of in navolging van – hun echtgenoten naar Nederland geïmmigreerd. Maar nog interessanter is het gegeven dat *lokaal geboren moslima's* alsmede *vrouwelijke bekeerlingen* met een niet-islamitische achtergrond binnen de groep 'partners van' een opvallende meerderheid vormen. En dat terwijl hun mannen juist merendeels als islamitische immigranten in het Westen zijn gearriveerd.

Voor deze laatste observatie zijn verschillende verklaringen mogelijk. Allereerst kan een uit het buitenland afkomstige radicale moslim die hier zelfstandig vertoeft simpelweg een leegte opvullen door een verhouding aan te gaan met een westerse vrouw. Dit is een natuurlijk, alledaags, proces van liefde of lust waar we verder niets achter hoeven te zoeken.

Hiernaast, echter, bemachtigt ook een aanzienlijk aantal illegale actoren een *verblijfsvergunning* door een vrouw te trouwen die de Nederlandse nationaliteit bezit. Verschillende personen verklaren onomwonden dat dit vooruitzicht een aanleiding vormde voor hun huwelijk.

Opsporingsdiensten beschikken bovendien over bewijzen dat sommige verdachten puur zakelijke 'schijnhuwelijken' arrangeren om hun uitzetting te voorkomen. Zo wordt een uitgeprocedeerde Syrische *facilitator* op een zeker moment gebeld door een bemiddelaar die enkele oppervlakkige details meedeelt over een gescheiden vrouw van Algerijnse origine. De beller vraagt hem 2000 euro als zijn inspanningen tot een bruiloft leiden. Tijdens een ander telefoongesprek onderhandelt deze Syriër rechtstreeks met een candidate. Hij stelt haar een (wettelijke) verbintenis van twee jaar voor en een compensatie van enkele bijkomende kosten. In het licht van dit soort voordelige huwelijken is het ook des te opmerkelijker dat in álle grote samenwerkingsverbanden zeer invloedrijke *heartland-oriented* getrouwd zijn met lokale bekeerde vrouwen. Het voorbeeld van een richtinggevende Arabische jihadveteraan die met een hoogopgeleide Nederlandse hulpverlenster trouwt na een buitenlandse ontmoeting 'in het veld', is veelzeggend. Sinds haar drastische bekering tot de islam draagt zij in het openbaar een allesverhullende boerka. Binnen een andere cluster is een bedreven coördinator van jihadisme, die overigens vooral vanuit het buitenland invloed uitoefent op een subcluster in Nederland, getrouwd met een bekeerde Française. En een gezaghebbende Arabische inspirator van extremisme in weer een ander samenwerkingsverband, treedt in de echt met een Nederlandse vrouw van Latijns-Amerikaanse komaf. Nadien volgt zij haar partner in zijn geloof en zijn opvattingen.

Omdat sommige van deze huwelijken niet op wettelijke, maar louter op informele religieuze basis worden gesloten (het islamitische huwelijk)⁸³, kunnen we het bemachtigen van verblijfsrecht zeker niet aanwijzen als de enige mogelijke onderliggende reden voor de vele relaties tussen bekeerde lokale vrouwen en (illegale) actoren. Een alternatieve – of bijkomende – motivatie ligt wellicht besloten in de hogere *sociale status* die richtinggevende *heartland-oriented* in hun extremistische omgeving lijken te verwerven wanneer zij pronken met vrouwen die zij eigenhandig hebben overtuigd van de zuivere islamitische leer. Zij kunnen de bekering van hun voorheen 'ongelovige' echtgenotes dan bovendien presenteren als een ultieme betuiging van trouw en toewijding.

Vermoedelijk vormt sociaal gewin voor jihadisten soms ook een motief om in bredere zin vrouwen te beïnvloeden. Een illegale Marokkaanse jongeman, bijvoorbeeld, vindt met zijn militante *dawa* een luisterend oor bij veel tienermeisjes en jonge vrouwen. Enkelen van hen kent hij via zijn contacten; anderen benadert hij actief via diverse internetfora. Hij bekeert hen tot – of introduceert hen in – zijn onverdraagzame ideologie en probeert hen deelgenoot te

⁸³ De studies *Informeel islamitische huwelijken* (NCTb, 2006b) en *Informeel huwelijken in Nederland; een exploratieve studie* (Van der Leun & Leupen, 2009) beschrijven de achtergronden van dit fenomeen, de verschijningsvormen ervan in Nederland en de mogelijke maatschappelijke gevolgen.

maken van een gemeenschap van radicale moslima's die parallelle activiteiten ontplooiën binnen een – door mannen gedomineerd – jihadistische relatiestelsel. Met zijn succes bij vrouwen steekt hij met kop en schouders boven de rest uit.

Veelal in de *slipstream* van man-vrouw relaties, raken ook andere vrouwen betrokken bij jihadisme: familieleden zoals dochters en zussen, of vriendinnen en kennissen. Zo stelt een vanuit het christendom bekeerde Nederlandse dame haar huis beschikbaar voor de opruiende preken en islamlessen van een jonge jihadist. Zij kent hem op dat moment nog niet zo lang als de prille echtgenoot van een vriendin uit een moskee. Wanneer het stel op de vlucht is voor de politie, helpt zij hen onder meer met onderdak en vervoer.

5.4.2 *De rollen van vrouwen*

Dit brengt ons op de vraag welke uiteenlopende rollen vrouwen eigenlijk spelen binnen de beweging die we onderzoeken. Allicht zijn vrouwen hun mannen vaak tot steun en zijn zij zich bewust van hun activiteiten. Toch kent het concept van huwelijksloyaliteit soms (óók) voor partners van radicale en jihadistische moslims grenzen. Sommigen houden zich daarom zoveel mogelijk afzijdig óf proberen hun echtgenoten op andere gedachten te brengen. Niettemin kunnen zij te maken krijgen met hevige conflicten of zelfs met echtscheidingen als zij de puriteinse kleding- en gedragseisen van hun radicaliserende wederhelften afkeuren. Zo verlaat een Marokkaanse haar man, omdat hij volgens haar door zijn recent verworven banden met extremisten in korte tijd 'erg is veranderd'. Na een proces van wederzijdse vervreemding, diverse ruzies en ten minste één voorval van mishandeling, gaf zijn nieuwe wens om op basis van zijn puriteinse geloofsovertuigingen een tweede partner te huwen de laatste aanzet tot hun scheiding.

Andere vrouwen, daarentegen, hebben er minder problemen mee wanneer hun mannen radicaliseren en zich bijgevolg vaker in jihadistische kringen begeven. Eén van hen verklaart tijdens een verhoor dat zij dit 'eigenlijk wel best vond', want:

'[...] hij was gestopt met drinken, roken, uitgaan en hij begon mensen te ontmoeten. En wij gingen op bezoek bij mensen. Ik begon mensen te bezoeken en vrouwen te ontmoeten en ik vond dat gezellig. Want dit was weer eens wat anders dan op bezoek gaan bij zijn familieleden of bij mijn ouders bij wie hij niet welkom was.'

Deze houding is typerend voor veel vrouwen in onze actorenpopulatie, die zich in het kielzog van hun mannen laten meeslepen en zich daarbij (voorzichtig) coöperatief opstellen. Zij krijgen sympathie voor jihadistische ideeën; laten zich inzetten als dekmantels; stellen zich gastvrij en behulpzaam op tegenover extremisten; vergezellen hun partners tijdens kleine en grote reizen; of vluchten samen met hen voor terrorismebestrijders. In deze ondergeschikte hoedanigheden werken zij af en toe mee aan faciliterende handelingen, zoals drugshandel, geldinzameling of mensensmokkel. Dit doen zij dan bijvoorbeeld door hun paspoort ter beschikking te stellen voor misbruik of falsificatie.

Vrouwen die op een dergelijke, zijdelingse, wijze participeren in de jihadistische beweging, blijken vaak goed geïnformeerd; meestal niet zozeer over allerlei tactische en operationele details, maar regelmatig wél over de globale intenties, contacten en activiteiten van hun echtgenoten. Velen van hen leren zo ook elkaar kennen en wisselen vervolgens onderling informatie uit. Een bijzonder voorbeeld hiervan is het verhaal van drie vrouwen die met hun mannen meereizen naar jihadistische centra en trainingkampen in Pakistan en Afghanistan. Onder meer in plaatselijke gasthuizen, waar zij tijdelijk apart van hun mannen moeten leven, roddelen zij veel van wat zij te weten komen aan elkaar door. Eén vrouw vertelt daar bijvoorbeeld aan een ander dat haar man een 'geheime missie' in Europa gaat vervullen. In enkele samenwerkingsverbanden, creëren de 'vrouwen van' derhalve hun eigen parallelle groepjes. Deze dienen vaak als een uitlaatklep voor gezinsgerelateerde kwesties of eenvoudig ter collectief vermaak. Maar soms is hetgeen zich in zulke vrouwenclubjes afspeelt ook een minder actiegerichte afspiegeling van de 'mannelijke praktijk'. Geïnspireerd door hun partners, verdiepen vrouwen zich dan gezamenlijk in religieuze geschriften en extremistische

propaganda. Sporadisch ontstaan hierdoor grote gezelschappen waarbinnen één of meer geestdriftige vrouwen een spil- en voorttrekkersrol op zich nemen, lessen geven, en lezingen of bijeenkomsten organiseren. Dergelijke sociale constellaties kunnen eveneens aantrekkingskracht uitoefenen op vriendinnen en kennissen van buiten de familiesfeer die reeds langdurig ‘zoekende’ zijn in het islamitische geloof. Verder nemen vrouwen, die vanwege hun affiniteit met religieus radicalisme en jihadisme frequent bijeenkomen, elkaar voortdurend de maat. Op deze wijze ontwikkelen zich ook binnen dit soort groepen informele controlemechanismen. Overigens komen ook herhaaldelijke haatzaaiende uitlatingen de sociale cohesie ten goede. De gelukswensen van een vrouw op het vrijgezellenfeest van een islamistisch-activistische bruid, illustreren het opruiende taalgebruik onder radicaliserende vrouwen:

[...] ik wens jullie alle geluk van de wereld, en dat jullie samen heel veel bommen zullen maken, en alle Joden naar de kloten zullen brengen, haleluja.’

Slechts enkele vrouwen lijken dusdanig gemotiveerd dat zij wérkelijk bereid zijn boven het niveau van radicale praat en indirecte betrokkenheid uit te stijgen. Zij beogen – vaak tevergeefs – een min of meer volwaardige rol in de jihadistische mannenwereld. Zo wil één van hen in Afghanistan of Pakistan deelnemen aan een nog te realiseren trainingskamp voor vrouwen. Volgens een vriendin verlangt zij ernaar haar leven te geven voor de ‘goede zaak’. In een andere jihadistische cluster, wil een jonge bekeerlinge in het kader van de jihad samen met een oudere vrouw naar de Palestijnse gebieden afreizen. Dit plan ontspoot al snel wanneer de autoriteiten ter plaatse haar visumaanvraag blokkeren. En een bekende van dit tweetal, een uiterst radicale moslima, probeert – vermoedelijk onder meer voor haar echtgenoot – gegevens te achterhalen van mogelijke doelwitten voor terroristische acties. In latere opsporingsonderzoeken komt zij wederom in beeld omdat zij actief deelneemt aan voorbereidingshandelingen voor aanslagen en bovendien meerdere wapens verbergt.

Een opvallend aspect dat hier als laatste nog de aandacht verdient, is dat van de relatief snelle *deradicalisering* van geradicaliseerde vrouwen. In enkele door ons onderzochte samenwerkingsverbanden komen vrouwen – in vergelijking met mannen – al na een relatief korte periode van jihadistisch engagement tot het inzicht dat hun extremistische contacten en activiteiten fout zijn of hen weinig goeds hebben gebracht. Dit geldt zowel voor veel echtgenotes van mannelijke actoren als voor ‘zoekende’ vrouwen, die zich afkeren van de sfeer die hen voorheen intrigeerde én van de ideologie die hen ooit houvast bood.

5.5 Recapitulatie

In de twaalf bestudeerde opsporingsonderzoeken komen in totaal 113 verschillende actoren naar voren die in de onderzoeksperiode actief zijn geweest op Nederlandse bodem. In deze actorenpopulatie vinden we mensen met *uiteenlopende levensverhalen en sterk verschillende achtergronden en drijfveren*. Hoewel we géén terroristische daderprofielen kunnen identificeren, springen vier groepen van personen in het oog voor wie categorisch overeenkomstige omstandigheden en daaraan gerelateerde motivaties kunnen gelden. Ten eerste zijn *illegalen* in alle bestudeerde jihadistische samenwerkingsverbanden ruim vertegenwoordigd. Voor illegalen kunnen dit soort relatiestelsels voorzien in belangrijke (levens)behoefte, zoals onderdak, (valse) documenten, werk, sociale opvang, respect en aanzien en een zinvol bestaan. Ten tweede participeren in de onderzochte populatie opvallend veel (*ex-*)*verslaafden en mensen met een crimineel verleden*, die met het jihadisme en de strenge, duidelijke en als zuiver veronderstelde salafistische leer een nieuwe richting aan hun leven hebben gegeven. Voor ‘zoekers’ met existentiële of identiteitsvragen, ten derde, oefenen jihadistische clusters aantrekkingskracht uit omdat deze tegemoetkomen aan hun hang naar zingeving, of zorgen voor structuur in het leven, sociale binding of een positief zelfbeeld. En ten vierde onderscheiden we *idealisten en politieke activisten*, voor wie maatschappelijke ongenoegens de belangrijkste motivatie vormen voor hun betrokkenheid bij de internationale jihadistische beweging.

6 Slotbeschouwing

Dit rapport geeft een beeld van de wijze waarop het fenomeen jihadistisch terrorisme zich tussen 2001 en 2005 in Nederland manifesteerde op grond van een analyse van twaalf afgesloten opsporingsonderzoeken naar jihadistische activiteiten die in deze periode in Nederland zijn verricht.

Een eerste algemene bevinding is dat in de geselecteerde opsporingsonderzoeken naar casusgroepen die in Nederland actief waren regelmatig dezelfde namen, plaatsen en actoren voorkomen. Actoren uit verschillende ‘zaken’ bezoeken dezelfde moskeeën, betrekken (propaganda)materiaal en documenten van dezelfde verstrekkers, ontmoeten elkaar fysiek bij lezingen en bijeenkomsten of bij gelijkgezinden thuis, en komen elkaar virtueel tegen in *chatrooms* of op websites. Alle door ons bestudeerde zaken blijken direct of indirect met elkaar in verband te staan. Onder meer vanwege deze verwevenheid, maar ook om onze analyses zo systematisch en neutraal mogelijk te houden, hebben we de structuren van de oorspronkelijke opsporingsonderzoeken losgelaten en het ruwe opsporingsmateriaal in zijn totaliteit beschouwd.

In deze slotbeschouwing geven we een synthese van enkele belangrijke onderzoeksbevindingen in een meer theoretisch kader. De concrete bevindingen op basis van het empirische bronmateriaal, staan al hoofdstuksgewijs beschreven in de samenvatting van dit rapport.

Paragraaf 6.1 richt zich op een aantal algemene kenmerken van het jihadistisch terrorisme dat zich tussen 2001 en 2005 in ons land voordeed, en behandelt de vraag of er hierbij sprake is (of was) van een typisch ‘Nederlandse’ verschijningsvorm. In de volgende paragraaf (6.2) staat het in zekere zin pan-ideologische gedachtegoed dat de actoren inspireert of richting geeft centraal. Hierin gaan we na hoe dit internationaal georiënteerde salafistisch-jihadistische gedachtegoed is ontstaan. We zoeken verder verklaringen voor het feit dat deze ideeënleer wereldwijd aantrekkingskracht uitoefent op sommige moslims én voor het feit dat aanhangers ervan ook daadwerkelijk tot jihadistische acties over kunnen gaan. Hierna gaan we in op de vraag wélke actoren ontvankelijk kunnen zijn voor dit gedachtegoed (paragraaf 6.3) en bespreken we hoe jihadistische samenwerkingsverbanden kunnen functioneren (paragraaf 6.4).

Alvorens ons te concentreren op de bevindingen uit dit onderzoek, herhalen we onze eerder gemaakte methodologische kanttekening. Dit onderzoek is gebaseerd op politiedossiers van opsporingsonderzoeken die tussen 2001 en 2005 in Nederland zijn verricht. Hoewel deze dossiers zeer veel informatie bevatten over jihadistische activiteiten die zich in deze periode voordeden op Nederlandse bodem, brengt dit onderzoek ook noemenswaardige beperkingen met zich mee. In de eerste plaats komen niet alle jihadistische activiteiten ter kennis van de politie en wordt niet naar alle jihadistische activiteiten waarmee de politie bekend raakt een opsporingsonderzoek verricht. In de tweede plaats hebben we slechts een gedeelte van de zaken waarnaar in de genoemde periode een opsporingsonderzoek is verricht, geselecteerd en bestudeerd. Mogelijk heeft deze selectie ons beeld van het fenomeen beïnvloed. In de derde plaats baseren we ons op de informatie die door opsporingsteams is verzameld met het doel terroristische misdrijven te reconstrueren en – ondersteund door bewijs – aan een rechtbank voor te leggen. Deze focus van de opsporingsteams, hun onderzoekshypothesen en de daarmee gepaard gaande selectie en interpretatie van informatie, is eveneens van invloed op onze beeldvorming. Het beeld dat we van het fenomeen jihadistisch terrorisme schetsen, moet dan ook in dit licht worden gezien.

6.1 Nederlandse of internationale jihad?

Het beeld dat overheidsinstanties, wetenschappers en journalisten de afgelopen jaren hebben geschetst van jihadistisch terrorisme in Nederland, is sterk gekleurd door de aanslag op 2 november 2004 op schrijver, regisseur en televisiemaker Theo van Gogh. Anders dan bij de aanslagen van 11 september 2001 in de Verenigde Staten, zou hier sprake zijn van ‘*strijders van*

eigen bodem' (Buijs, Demant & Hamdy, 2006), van *'inside, homegrown, self-financed, self-trained terrorists'* (Sageman, 2008) of van netwerken met een *'amorphous structure and lack of ties with international networks'* (Vidino, 2007). Diverse wetenschappers gebruiken deze Nederlandse casus om te benadrukken dat het jihadistisch terrorisme tussen 2001 en 2005 is geëvolueerd: van relatief strak georganiseerde centraal aangestuurde terroristische cellen die in moslimlanden zijn ontstaan en naar het Westen zijn uitgeweken, tot groepjes in het Westen opgegroeide jongeren die hun eigen heilige oorlog voeren. Maar is er wel zoveel veranderd in deze periode? Onze analyses van jihadistische relatiestelsels die in deze periode actief waren op Nederlandse bodem laten een genuanceerder beeld zien.

Een overkoepelend beeld dat uit onze analyses naar voren komt, is dat de onderzochte jihadistische samenwerkingsverbanden die tussen 2001 en 2005 actief waren in Nederland veel sterker met elkaar overeenkomen dan dat ze van elkaar verschillen. Of we nu kijken naar hun inhoudelijke oriëntatie, naar hun samenstelling, naar de wijze waarop deze samenwerkingsverbanden functioneren, naar hun nationale en internationale contacten of naar de activiteiten die actoren binnen de samenwerkingsverbanden ontplooiën. In alle gevallen springen vooral de overeenkomsten in het oog.

Steeds gaat het om tamelijk heterogene samenwerkingsverbanden van personen met verschillende (sociaal-culturele) achtergronden en profielen, die goed verbonden zijn met actoren en relatiestelsels in zowel binnen- als buitenland. De actoren geven blijk van een overkoepelende oriëntatie op de wereldwijde strijd in naam van de islam en lijken allemaal deel uit te maken van dezelfde grotere jihadistische beweging. Hun samenwerkingsverbanden zijn zowel lokaal als internationaal actief en voeren in wisselende verbanden veel verschillende activiteiten uit ten behoeve van de internationale salafistische jihad. Bovendien evolueren en functioneren de samenwerkingsverbanden door globaal overeenkomstige wisselwerkingen tussen richtinggevende *heartland-oriënted* actoren – extremisten uit de traditionele islamitische landen, wier overtuigingen en handelingen gebaseerd zijn op specifieke ervaringen in en verbindingen met het islamitische *heartland* – en meer gedifferentieerde groepen personen die zich om welke redenen dan ook ontvankelijk tonen voor hun boodschap.

Zelfs als we heel specifiek kijken naar een relatiestelsel met een relatief groot aantal actoren dat in Nederland is opgegroeid, dan nog blijken de *homegrown*s binnen dit relatiestelsel een minderheid te vormen en vallen de vele internationale connecties op. Enkel voor de vrouwelijke actoren, die in de 'grijze' buitenzones van dit relatiestelsel opereren, geldt dat zij opvallend vaak in het Westen zijn opgegroeid. En alleen als we deze vrouwenclusters meerekenen, kan het percentage *homegrown*s in dit samenwerkingsverband worden opgekrikt.

Internationale oriëntatie

In hun activiteiten lijken actoren in de door ons bestudeerde jihadistische clusters geen fundamenteel onderscheid te maken tussen vijanden of doelwitten in binnen- of buitenland. Hun oriëntatie is mondiaal, en hun activiteiten staan steeds in dienst van de internationale jihad. Hun vijanden kunnen zich overal ter wereld bevinden. Soms richten de actoren zich in dit kader direct op Nederland. Vaker echter zijn zij betrokken bij (het ondersteunen van) grensoverschrijdende activiteiten die gericht zijn op doelwitten en gepercipieerde vijanden in het buitenland.

De activiteiten die in de onderzoeksperiode in Nederland zijn ontplooid ten behoeve van de internationale jihad, lijken niet specifiek 'Nederlands' te zijn en lijken ook niet specifiek toegesneden te zijn op de mogelijkheden of gelegenheden die de infrastructuur in ons land biedt. Wél wordt de keuze voor bepaalde activiteiten beïnvloed door min of meer toevallige gelegenheden die zich binnen jihadistische relatiestelsels voordoen. Op grond van de geanalyseerde politiegegevens, menen we te mogen concluderen dat persoonlijke kwaliteiten, voorkeuren en motieven, beschikbare middelen en connecties, *trigger events*, slagingskansen, tijd, geografische nabijheid, en – vooral ook – symboliek hierbij een doorslaggevende rol kunnen spelen.

Jihadistische projecten lijken dikwijls met veel improvisatie en *last-minute* besluitvorming gepaard te gaan.⁸⁴ De jihadistische activiteiten die tussen 2001 en 2005 in Nederland zijn verricht, zijn mede hierdoor zeer divers. Maar of het nu gaat om het plegen van diefstal, geweldpleging, drugshandel, paspoort- en identiteitsfraude, creditcardfraude, het verder helpen aanwakken van de strijd in het Midden-Oosten, het rekruteren, opleiden en uitzenden van strijders, of om het plegen van een aanslag met het doel een generieke groep ongelovigen te straffen voor de misdaden die tegen moslims zijn begaan. In alle gevallen betreft het activiteiten waarmee de internationale jihad *in de ogen van de actoren* is gediend. Vooral deze overtuiging te handelen in dienst van de heilige oorlog, of in dienst van God, biedt actoren een legitimering voor hun daden.

We veronderstellen dat wat zich in de onderzoeksperiode in Nederland heeft afgespeeld redelijk vergelijkbaar is met wat er toen in andere West-Europese landen speelde. Maar om hier een beter zicht op te krijgen zou nader – internationaal vergelijkend – onderzoek moeten worden verricht.

Welke kenmerken een land als Nederland aantrekkelijk maken voor jihadistische activiteiten, is een andere relevante vraag. Op grond van ons onderzoek kunnen we concluderen dat de beschikbaarheid van toegankelijke connecties (spilfiguren) en pleisterplaatsen hierbij een cruciale rol speelt. Voor richtinggevende personen die vanuit islamitische herkomstlanden naar Nederland zijn gemigreerd, lijken vooral langer bestaande sociale contacten een drijfveer te zijn geweest om hier te komen of om hier te blijven. Factoren als de toevallige aanwezigheid van bekenden, van internationaal georiënteerde spilfiguren en van ontmoetingsplaatsen die de mogelijkheid bieden om nieuwe relatiestelsels op te bouwen, zijn voor hen van groot belang. Via bestaande contacten kunnen richtinggevende *heartland-oriented* toegang krijgen tot huisvesting, documenten en een pool van potentiële vrijwilligers: ontvankelijke personen die vele rollen kunnen vervullen binnen het palet van activiteiten dat in jihadistische samenwerkingsverbanden wordt verricht.

6.2 Strijd tegen het kwaad en tegen onrechtvaardigheid

Maar wat is eigenlijk het doel van jihadisten in de bestudeerde actorenpopulatie? En wat proberen de gemêleerde samenwerkingsverbanden waar zij deel van uitmaken te bereiken? De belangrijkste factor die jihadistische actoren in de geselecteerde opsporingsdossiers met elkaar gemeen hebben, is de generalistische overtuiging dát er een strijd van wereldformaat moet worden gevoerd tussen goed en kwaad, tussen rechtvaardigheid en onrechtvaardigheid, tussen waarheid en leugen, tussen ware moslims en vijanden van de islam. Deze inhoudelijke oriëntatie op de internationale strijd staat binnen de geanalyseerde jihadistische samenwerkingsverbanden veel sterker op de voorgrond dan het uiteindelijke politiek-religieuze doel dat ze met deze strijd pretenderen te willen bereiken. De actoren lijken zich, met andere woorden, geen concrete voorstelling te maken van de islamistische heilstaat die hen in theorie voor ogen staat. Het interessante is dat hun oriëntatie op de wereldwijde strijd feitelijk een ideologie-overstijgende oriëntatie vormt, die actoren met elkaar verbindt die vanuit verschillende ideologische achtergronden, of die vanuit een incoherente (knip-en-plak) ideologie bij de jihadistische beweging betrokken zijn geraakt. Dogmatische verschillen tussen actoren, die in herkomstlanden soms aanleiding geven tot gewelddadige twisten, blijken binnen de door ons onderzochte relatiestelsels hier in het Westen nauwelijks een rol te spelen. Onze analyses laten zien dat er opmerkelijk goed wordt samengewerkt tussen actoren die vanuit verschillende, soms moeilijk te verenigen achtergronden, bij het internationale jihadisme betrokken zijn geraakt en dat er ook wel samenwerking wordt gezocht met mensen die volgens de intern gepredikte

⁸⁴ Een vergelijkbaar beeld komt naar voren uit de informatie over de Duitse ‘Sauerlandgroep’ die ons recent via de media heeft bereikt. In deze zaak verklaart een verdachte jihadist tegenover de rechter dat het voor hem en zijn vrienden eigenlijk niet zoveel uitmaakte bij welke groep ze zich aansloten, en of ze nou een aanslag zouden plegen in Irak, Tsjetsjenië, Afghanistan of Europa: ‘het maakte ons eigenlijk niets uit waar, we wilden gewoon jihad voeren’, zo verklaart hij letterlijk. (zie Haegens, 2009).

groepsideologie tot een verboden *outgroup* zouden behoren. Kennelijk is de oriëntatie op de gezamenlijke mondiale strijd een belangrijk groepsoverstijgend doel dat intergroepsconflicten kan doen vervagen. Maar niet alleen deze gemeenschappelijke oriëntatie op zich, leidt tot ideologische flexibiliteit onder jihadististen. De bestudeerde actoren lijken hun in zekere zin opportunistische gedrag tevens te rechtvaardigen met het argument dat het uiteindelijk gaat om een heilige strijd in naam van God, en dat God alles waarmee deze strijd is gediend zal sanctioneren.

Ideologie van de 'onderdrukten'

Maar hoe is deze pan-ideologische oriëntatie op de wereldwijde strijd tussen moslims en de vijanden van de islam dan ontstaan, en waarom voelen sommige hedendaagse moslims zich hiertoe aangetrokken? Het salafistisch jihadisme kwam oorspronkelijk op in islamitische landen, vooral gevoed door ervaren onrecht. Het primaire doel van deze ideologie was de heersende macht omver te werpen en terug te keren naar een gemeenschap die is gebaseerd op de zuivere principes van de islam: een heilstaat waarin alle bestaande machtsstructuren zijn doorbroken, waarin alleen de macht van God wordt aanvaard en waarin iedereen leeft volgens de wetten van God. Oorspronkelijk waren de monarchieën en oligarchieën in moslimlanden – die niet in staat bleken om de welvaart rechtvaardig over het volk te verdelen – het doelwit van deze strijd. In de loop der jaren zijn de oorzaken van het ervaren onrecht echter verschoven. Tegenwoordig zien salafistische jihadististen niet alleen de falende moslimregimes, maar ook de 'westerse samenleving', 'alle afvalligen en ongelovigen' of zelfs 'iedereen die zich niet houdt aan de zuivere leefregels van de islam' als doelwit van de strijd. In hun hedendaagse visie op de wereld, kan er namelijk alleen een islamitische heilstaat ontstaan als iedereen leeft volgens de regels en wetten van God. Daarmee zijn *alle* mensen die zich niet aan deze wetten en regels houden schuldig geworden aan het ervaren onrecht.

Verschuiving van het vijandbeeld

Deze verschuiving van het vijandbeeld – en daarmee van wie er tot de *ingroup* behoort en wie tot de *outgroup* – is een interessant, maar ook een ingewikkeld fenomeen dat een nadere uitleg vergt. Voor veel actoren uit ons onderzoek geldt dat gevoelens van onrecht en onderdrukking niet berusten op eigen ervaringen, maar op *indirecte percepties*. Grote hoeveelheden televisiebeelden, geluidsbanden, video's, websites, preken en verhalen hebben bij deze actoren het idee opgewekt dat de groep waarmee zij zich identificeren – de moslims in het algemeen – wereldwijd onder druk staat door toedoen van ongelovigen en afvalligen. Percepties van wereldwijd onrecht hebben vervolgens de weg gebaad naar het jihadistische gedachtegoed dat zij nu aanhangen en naar een bereidheid jihadistische activiteiten te ontplooiën. De ideologie waardoor zij zich thans laten leiden, keert zich echter tegen een groot deel van de groep waarvoor de actoren zeggen op te komen en waarvoor zij verklaren te strijden. Immers, volgens deze ideologie worden alléén mensen die de zuivere leer uit de begintijd van de islam aanhangen als échte moslims beschouwd; de rest – onzuivere moslims en niet-moslims – vormt een vijandelijke groep. Deze paradox is alleen te begrijpen als we ook de gevoelens van onrecht en onderdrukking van de actoren nader analyseren.

Relatieve deprivatie en realistische onderdrukking óf symbolische dreiging?

Niet alleen het jihadistische vijandbeeld is in de loop der jaren verschoven; ook de strijd wordt niet altijd meer door de onderdrukten zelf gevoerd. Toch gaat Sageman (2008) er in zijn recente werk vanuit dat het thema van mondiaal onrecht tegen moslims bij salafistische jihadististen vaak resoneert met persoonlijke ervaringen. Hun reële eigen ervaringen met relatieve deprivatie en discriminatie zouden volgens hem katalyserend uitwerken op het idee dat de groep waarmee zij zich identificeren wereldwijd onderdrukt wordt en onrecht wordt aangedaan. Op basis van de Nederlandse opsporingsgegevens kunnen wij deze stelling van Sageman echter niet onderbouwen. Zoals gezegd berusten de gevoelens van onrecht bij de door ons bestudeerde actoren die tussen 2001 en 2005 in Nederland actief zijn geweest sterker op indirecte percepties dan op directe persoonlijke ervaringen van onrechtvaardigheid en achterstelling (vergelijk Van den Bos, Loseman & Doosje, 2009). Niettemin spelen in dit proces vermoedelijk wel andere en

meer ingewikkelde processen een rol, die niet zozeer te maken hebben met realistische dreigingen en werkelijk onrecht, maar vooral met symbolische dreigingen.

Als groepen bang zijn dat andere groepen hun voortbestaan aantasten, kan dat aanleiding geven tot een collectief ervaren dreiging. Deze dreiging kan natuurlijk realistisch van aard zijn, maar ook symbolisch (zie Van der Pligt & Koomen, 2009; Riek, Mania & Gaertner, 2006). In het laatste geval is de ervaren dreiging vaak het gevolg van conflicterende normen, waarden en opvattingen. En wanneer dergelijke morele kwesties in een conflict worden betrokken, roept dit krachtige emoties op, zoals woede, minachting, afkeer en zelfs haat. Het moraliseren van onderwerpen leidt namelijk dikwijls tot minder tolerantie voor en een grotere afstand tot mensen met afwijkende meningen (zie Cole Wright, Cullum & Schwab, 2008).

Volgens Slootman en Tillie (2006) ervaren veel moslims een kloof tussen de westerse en de islamitische leefwijze. Sommigen hebben het idee dat het Westen het bewust op de islam heeft gemunt; anderen vrezen dat hun geloof door westerse normen en waarden zal worden overvleugeld (zie ook Berger, 1999, 2008). Voor veel moslims is met name dit laatste idee een bron van symbolische dreiging. Hun voortbestaan wordt niet letterlijk fysiek bedreigd, maar hun identiteit loopt gevaar. Het is daarom ook niet verwonderlijk dat een deel van deze moslims zich wendt tot een gedachtegoed waarin de moslimidentiteit in haar zuivere vorm centraal staat. Voor de kleine groep salafistisch-jihadistische moslims vormen niet alleen westerse samenlevingen, ongelovigen en afvalligen een bedreiging. Ook (mede)moslims die westerse normen en de westerse moraal al te zeer hebben overgenomen, kunnen zij ervaren als een bedreiging van het voortbestaan van hun identiteit. En zo is de cirkel rond: de ideologieën van de realistisch onderdrukten én van de symbolisch bedreigden passen uitstekend bij elkaar. Zoals in een al eerder aangehaalde afscheidsbrief van een bekeerde jihadist letterlijk wordt gesteld:

'We leven in een tijd dat de moslimgemeenschap aan alle kanten wordt aangevallen. Zowel fysiek als ideologisch door het leger van ongeloof en corruptie...'

Het internationale salafistisch jihadisme is dus ook in dit opzicht een noemer voor actoren met verschillende achtergronden, motieven en doelen. De in het Westen opererende jihadveteranen uit moslimlanden voelen zich soms realistisch bedreigd; de moslims die bang zijn dat zij door westerse normen worden overschaduwed, voelen zich symbolisch bedreigd. Gezamenlijk voeren zij hun strijd tegen de seculiere westerse maatschappij.

Terrorisme als morele plicht

Dat het aanwakkeren van een latent gevoel van dreiging en het moraliseren van kwesties in de onderzochte samenwerkingsverbanden een zeer prominente rol speelt, is in dit licht een belangrijke constatering. In deze samenwerkingsverbanden worden de collectieve gevoelens van dreiging en onderdrukking namelijk voortdurend gevoed door beelden van onrecht dat moslims wordt aangedaan. Vooral aan beelden uit het Midden-Oosten ontleen de actoren steeds opnieuw een bevestiging dat de groep waarmee zij zich verbonden voelen onrecht wordt aangedaan. Dit soort bewijzen van immoreel gedrag tegenover een groep waarmee zij zich identificeren, kunnen sterke gevoelens van boosheid, minachting en woede opwekken (Van der Pligt & Koomen, 2009). En deze emoties kunnen weer gepaard gaan met een toenemende bereidheid actie te ondernemen om iets aan deze onrechtvaardige situatie te doen.

In de geanalyseerde jihadistische samenwerkingsverbanden worden dergelijke emotieversterkende beelden vaak in collectief verband bestudeerd, hetgeen de groepscohesie versterkt en de gezamenlijke woede en actiebereidheid verder kan opzweepen. Ervaren groepsbedreiging heeft sowieso al een versterkende werking op de groepsidentiteit en de groepscohesie; een fenomeen dat sterk lijkt op dat van *rallying around the flag*. En hierdoor ontstaat weer een grotere afstand tussen de groep die zich in het nauw gedreven voelt en de gemeenschap die door deze groep als een bedreiging of als een vijand wordt gezien: in dit geval de westerse maatschappij (zie ook Van der Pligt & Koomen, 2009).

Dit proces is boeiend. Zowel het vergroten van de afstand tot de maatschappij waarin men leeft, als het aanwakkeren van woede en wraakgevoelens jegens die maatschappij, kunnen leiden tot acties die het waargenomen onrecht teniet zouden moeten doen, of zouden moeten vergelden.

Volgens Silke (2008) kan wraak gezien worden als een sleutelmotivatie van (potentiële) terroristen, omdat wraak ertoe dient waargenomen onrecht recht te zetten, de eigenwaarde van de wraakzuchtige te herstellen én toekomstig onrecht af te schrikken (zie ook Cota-McKinley *et al.*, 2001; Van der Pligt & Koomen, 2009).

Wraakzuchtigen zijn tot veel bereid. Uit onderzoek van Cota-McKinley *et al.* (2001) blijkt dat mannen doorgaans wraakzuchtiger zijn dan vrouwen, en dat jongeren wraakzuchtiger zijn dan ouderen. Misschien is dit één van de redenen dat er veel meer mannelijke dan vrouwelijke actoren participeren in de bestudeerde jihadistische samenwerkingsverbanden, en dat de vrouwen zich vaak meer in de sociale buitenzones van deze clusters bewegen. Daarnaast toont hun onderzoek dat mensen die God zien als meester en rechter een relatief positieve opvatting hebben over wraak (in dit onderzoek betrof het mensen die het oude testament zeer letterlijk interpreteerden). Van der Pligt en Koomen (2009) suggereren op grond hiervan dat er mogelijk een verband bestaat tussen religieus fundamentalisme in het algemeen, en dus ook islamistisch fundamentalisme, en het accepteren of toelaten van gevoelens van wraak. Religieuze fundamentalisten zien wraak eerder als een morele plicht en zullen eerder actie ondernemen om ervaren onrecht te herstellen.

Cognitieve processen

Van der Pligt en Koomen wijzen verder op nog een ander proces dat actiebereidheid als gevolg van boosheid en woede kan versterken. Boosheid brengt spanning teweeg waardoor de verwerking van informatie wordt beïnvloed. Boosheid zorgt ervoor dat negatieve handelingen van de groep waartegen men zich keert worden overdreven, en dat informatie oppervlakkig en weinig systematisch wordt verwerkt. Ook leidt deze emotie ertoe dat mensen minder bereid of in staat zijn om de bredere situatie nuchter in ogenschouw te nemen en als mede veroorzaker te zien van negatieve handelingen van de andere groep, of om zich te verplaatsen in het gezichtspunt van die andere groep om hun handelingen te kunnen begrijpen. Bovendien leidt boosheid tot risicovol gedrag. Vandaar dat het opwekken van boosheid en wraakgevoelens een escalerende uitwerking kan hebben. Ook om die reden is het dus verontrustend te moeten constateren dat actoren in jihadistische samenwerkingsverbanden een groot deel van hun tijd doorbrengen met het aanwakkeren van dergelijke emoties en sentimenten.

6.3 Ontvankelijkheid voor een jihadistische ideologie

Welke mensen zijn – afgaand op de geselecteerde politiedossiers – ontvankelijk voor een jihadistische ideologie? Voor de verbondenheid met een jihadistische groep? Voor de gedeelde identiteit die met dit groepslidmaatschap samenhangt, of voor andere voordelen die dergelijke groepen hun kunnen bieden? Welke mensen raken, kortom, betrokken bij jihadistische relatiestelsels? In eerste instantie laat ons gegevensbestand een gemêleerde actorenpopulatie zien van mensen uit verschillende herkomstlanden en met verschillende achtergronden. Bij een nadere beschouwing komt echter een kenmerk naar voren dat veel actoren met elkaar delen: personen die actief zijn in de bestudeerde jihadistische clusters voelen zich slecht of niet verbonden met de seculiere samenleving waarin zij wonen of verblijven, hetgeen hen ontvankelijk maakt voor de jihadistische ideologie. Daarnaast kunnen jihadistische relatiestelsels hen voorzien in bepaalde, meer concrete, behoeften.

Gebrek aan bindingen met de seculiere maatschappij

Ons onderzoek toont dat de meeste actoren die in de opsporingsdossiers naar voren komen weinig bindingen hebben met de maatschappij waarin zij leven. Het merendeel van hen heeft zich zelfs nooit echt verbonden gevoeld met de westerse maatschappij. Deze actoren zijn niet in het Westen opgegroeid, wonen er pas kort en maken onderdeel uit van een migrantencultuur. Van de in totaal 93 bestudeerde mannelijke actoren, heeft bijna de helft géén legale verblijfsstatus in Nederland of in een ander West-Europees land. Deze personen zijn gemiddeld ruim drie jaar voor hun aanhouding in Nederland of in een ander West-Europees land komen wonen. Elf mannen zijn in Nederland geboren, van wie er tien hier zijn opgegroeid. Hiernaast

zijn er nog twee mannen op jonge leeftijd in Nederland komen wonen. Alle overige mannelijke actoren zijn echter in het buitenland geboren en opgegroeid, en een groot deel van hen verblijft pas sinds kort in Nederland.

De actoren die afkomstig zijn uit het Midden-Oosten, verblijven op het moment dat zij bij de politie in beeld komen gemiddeld 4,5 jaar in Nederland, de actoren uit Noord-Afrika gemiddeld 3,6 jaar en de actoren uit Oost-Europa en de Noordelijke Kaukasus gemiddeld vier jaar. Doordat deze personen pas relatief kort in een seculiere westerse maatschappij leven, voelen zij zich vermoedelijk slecht met deze samenleving verbonden. We veronderstellen dat onder meer dit gebrek aan maatschappelijke binding hen ontvankelijk heeft gemaakt voor richtinggevende actoren die een heldere ideologie communiceren, maar ook voor de verbondenheid met een jihadistische groep, voor de gedeelde identiteit die met dit groepslidmaatschap samenhangt en voor andere voordelen die dergelijke groepen hen kunnen bieden.

Een kleiner aantal actoren heeft zich vermoedelijk wél ooit verbonden gevoeld met onze maatschappij, maar is die band om uiteenlopende redenen kwijtgeraakt. Een deel van hen is in de marges van de samenleving beland door verslavingsproblematiek, doordat zij in de criminaliteit zijn beland, of door andere persoonlijke problemen. Ook voor deze actoren geldt dat hun ontvankelijkheid voor richtinggevende (spil)figuren – die een ander leven in het vooruitzicht stellen – voortvloeit uit hun kwetsbare positie en hun gebrek aan bindingen met de samenleving. Onder invloed van deze actoren kunnen zij besluiten hun leven voortaan in dienst te stellen van de heilige strijd.

Andere actoren, eveneens een minderheid in de totale actorenpopulatie, zijn hun gevoel van verbondenheid met de seculiere maatschappij pas kwijtgeraakt op het moment dat zij het jihadistische gedachtegoed omarmden. Doordat de kloof met deze maatschappij in jihadistische samenwerkingsverbanden doelgericht wordt vergroot, en in het bijzonder doordat hierin gevoelens van boosheid en woede worden opgewekt en aangewakkerd, ervaren deze actoren een steeds grotere afstand tot de samenleving. Onder hen signaleren we idealisten, politiek activisten, ‘zoekers’, alsook ook personen die door vrienden of kennissen in aanraking zijn gekomen met de jihadistische ideologie en hier om uiteenlopende redenen in zijn gaan geloven. Een opvallend groot deel van hen is moslima. Veel van de vrouwen die een rol spelen in de door ons bestudeerde jihadistische clusters zijn in West-Europa geboren en getogen, en enkelen van hen zijn pas op latere leeftijd tot de islam bekeerd. Sommigen van hen zijn door liefdesrelaties met jihadistische partners in dergelijke clusters terecht gekomen. Doordat deze vrouwen zich vervolgens zijn gaan identificeren met deze clusters, of zijn gaan geloven in hetgeen daarbinnen wordt gepredikt, zijn hun banden met de West-Europese of Nederlandse maatschappij verzwakt of zelfs expliciet verbroken. Voor enkele moslima’s uit de geanalyseerde clusters geldt echter dat zij – ondanks hun belangstelling voor het jihadistische gedachtegoed – nog steeds in contact blijven met de Nederlandse samenleving. Zij volgen reguliere opleidingen en onderhouden ook relaties buiten het jihadistische circuit.

Voor de idealisten en politieke activisten in de actorenpopulatie geldt dat diepgewortelde maatschappelijke ongenoegens hen ontvankelijk hebben gemaakt voor stimuli vanuit de jihadistische beweging. Verontwaardiging over politieke, economische en culturele onrechtvaardigheid in de wereld heeft hun actiebereidheid aangewakkerd. Degenen die we in dit rapport karakteriseren als ‘zoekers’, zijn vermoedelijk vooral ontvankelijk voor salafistisch-jihadistische denkbeelden vanuit behoeften aan existentiële zekerheid, zingeving en structuur.

Concrete behoeften

Naast het gebrek aan bindingen dat actoren vermoedelijk ontvankelijk maakt voor jihadistische ideologieën en gezelschappen, oefenen de door ons signaleerde jihadistische clusters eveneens aantrekkingskracht uit omdat ze kunnen voorzien in uiteenlopende (levens)behoeften. Actoren verblijven dus niet (alleen) in zulke gezelschappen vanwege hun receptiviteit voor de dominante ideeën en activiteiten daarbinnen, maar soms ook vanwege de sociale voordelen die dergelijke groepen hun kunnen bieden. De meeste mensen zoeken in meer of mindere mate naar sociale verbondenheid vanuit een drang naar geborgenheid, veiligheid, structuur (Meertens, Prins, & Doosje, 2006), status, zingeving en identiteit. Militante religieuze groepen kunnen dit

soort verlangens effectief bevredigen. Vooral voor jongvolwassen en illegale actoren lijken dit soort voordelen zwaar te wegen.

Voor de grote groepen illegalen en asielzoekers die actief zijn in de geanalyseerde jihadistische clusters lijken ook specifieke *materiële* behoeften een rol te spelen in het proces dat hen betreft bij deze groepen. Binnen dergelijke relatiestelsels opereren namelijk regelmatig (spil)figuren die in werk, onderdak, (criminele) contacten, papieren en andere voor hen bruikbare levensbehoeften kunnen voorzien. Soms kunnen deze figuren ook geheel andersoortige voordelen en beloningen bieden, zoals privileges of statusverhogende posities.

Voor (ex-)verslaafde en criminele actoren hebben jihadistische relatiestelsels vermoedelijk aantrekkingskracht vanwege andere voordelen. Door zich binnen een dergelijk collectief in te spannen voor hun geloof kunnen zij na een zondig leven weer op 'het rechte pad' proberen te komen. Jihadistische clusters bieden hiertoe vele mogelijkheden. Bovendien suggereren richtinggevende actoren vaak dat zij een plekje in het paradijs kunnen bemiddelen, mits de uitverkorenen zich conformeren aan de door hen voorgeschreven normen voor goed jihadisme.

6.4 Dynamiek van de samenwerkingsverbanden

De groep ontvankelijken is dus uiterst gevarieerd. Maar hoe zit het met de richtinggevende actoren? En hoe evolueren en functioneren de door hen aangedreven samenwerkingsverbanden in de praktijk? In elk van de bestudeerde relatiestelsels blijkt de aanwezigheid van richtinggevende actoren die een ideologisch of militant referentiekader vanuit de islamitische wereld met zich meedragen cruciaal te zijn voor jihadistische clustervorming en voor de bestending van samenwerkingsverbanden. Deze actoren blijken opvallend goed in staat te zijn om mensen aan te trekken en te mobiliseren. In de westerse context bezitten deze *heartland-oriented* namelijk een relatief groot vermogen om een coherent jihadistisch verhaal aan de man te brengen. Zij worden door ontvankelijke actoren gezien als gezaghebbende afgevaardigden van een beweging die in de islamitische wereld is opgebloeid en beschikken over eigenschappen die hun geloofwaardigheid en status geven, zoals kennis van de Koran en van het klassiek Arabisch, ervaringen in de strijd, contacten met andere charismatische spilfiguren, en/of (verbale) overtuigingskracht. Vanwege deze eigenschappen fungeren zij betrekkelijk vaak als *rolmodellen*. Niettemin zijn relaties tussen richtinggevende personen en ontvankelijken in de door ons gesignaleerde en onderzochte clusters meestal relatief van karakter. Personen die richting kunnen geven aan bepaalde groepen actoren blijken vaak ontvankelijk te zijn voor de sturing van andere actoren in binnen- en buitenland die weer van hun inzet profiteren. En mensen die betrokken raken bij jihadistische clusters kunnen doorgroeien en op een bepaald moment zelf richting gaan geven; bijvoorbeeld aan nieuwe volgelingen of rekruten.

Zelfselectie

Wanneer richtinggevende actoren met hun helder gearticuleerde ideologie en hun relatieve geloofwaardigheid in contact komen met (groepen) personen die zich om welke redenen dan ook ontvankelijk tonen voor hun boodschap, of voor andere voordelen die zij – of hun relatiestelsel – bieden, kunnen processen van radicalisering doorslaggevende impulsen krijgen. Deze processen kunnen zich vervolgens verder ontwikkelen, al dan niet binnen al langer bestaande groepen. Hierbij treedt een vorm van zelfselectie op. Degenen die ontvankelijk zijn én blijven – voor richtinggevende *heartland-oriented* of voor met hen geassocieerde personen – radicaliseren in een collectief verband verder. Anderen kiezen er uit eigen beweging voor afstand te nemen. Steeds is hierbij sprake van een dynamisch proces. Actoren die hun omgeving op een bepaald moment als té radicaal beschouwen, verlaten een groep. En weer nieuwe personen die zich ontvankelijk tonen – hetzij voor de jihadistische ideologie, hetzij voor andere voordelen die relatiestelsels hun bieden – sluiten zich aan bij de groep. Ook bij de verdere collectieve ontwikkelingen spelen extremisten uit de traditionele islamitische wereld meestal nog een stimulerende rol. Soms doordat groepsleden zelf actief op zoek gaan naar zulke leraren die hun verder kunnen onderwijzen in de radicale islam. In andere gevallen doordat deze leraren zichzelf actief aan hen presenteren.

Informele en fluïde verbanden

In de bestudeerde jihadistische relatiestelsels is doorgaans sprake van aaneenschakelingen van informele *afhankelijkheid-ontvankelijkheidsrelaties*. Actoren die afhankelijk zijn van de inzet en de capaciteiten van anderen, geven richting aan personen die zich voor hen ontvankelijk tonen. Zoals gezegd zijn dergelijke relaties relatief van karakter en zijn richtinggevend zelf vaak weer ontvankelijk voor de sturing van anderen die van hun inzet profiteren. Vanwege de complexe en dynamische aard van deze interacties lijkt er in de jihadistische relatiestelsels geen sprake van formele strak georganiseerde hiërarchische verhoudingen. Steeds gaat het om informele, fluïde en sterk gedecentraliseerde verbanden waarin mensen met een vrij grote (improvisatie)vrijheid invulling geven aan dynamische taken. Sociale aaneenschakelingen van *afhankelijkheid-ontvankelijkheidsrelaties* kunnen de afwezigheid van formele hiërarchische verhoudingen binnen jihadistische samenwerkingsverbanden opvangen.

Binnen de marges van dit globale plaatje bezit het ene samenwerkingsverband iets meer – of een andersoortige – organisatorische substantie dan het andere. De mate waarin en de manier waarop deze in elk samenwerkingsverband vorm krijgt, lijkt vooral te worden bepaald door de aard van de activiteiten die binnen deze relatiestelsels worden uitgevoerd. Bepaalde activiteiten vergen nu eenmaal meer afstemming en een scherpere taakverdeling dan andere. Maar door de diversiteit van de activiteiten die binnen de meeste samenwerkingsverbanden plaatsvinden, verschillen de rollen en functies die personen hebben soms van moment tot moment.

6.5 Tot slot

Zat de wereld maar eenvoudig in elkaar – liefst zo simpel als de meest geestdriftige actoren uit de door ons geanalyseerde opsporingsonderzoeken het met een universalistische zwart-wit visie presenteren. Beleidsmakers en veldwerkers die zich bezighouden met contraterrorisme zouden er aanzienlijk minder moeite mee hebben jihadistisch terrorisme te bestrijden, en wetenschappers zouden er minder moeite mee hebben het fenomeen te begrijpen en te verklaren. Onze bevindingen tonen echter vooral de complexiteit en meerduidigheid waarmee dit fenomeen zich in de onderzoeksperiode in Nederland heeft voorgedaan. We hebben telkens te maken met zeer fluïde en informele samenwerkingsverbanden. Deze vormen door hun onderlinge en transnationale verwevenheid als gedecentraliseerde clusters onderdeel van een bredere beweging. Daarnaast ontplooiën de door ons bestudeerde jihadistische samenwerkingsverbanden een diffuus verdeelde en grote diversiteit aan activiteiten. En meestal lijken lang niet al die activiteiten even bedreigend. Waar directe voorbereidingshandelingen voor aanslagen alarmbellen kunnen doen rinkelen, kunnen subtielere activiteiten, zoals geldinzameling, documentfraude en andere vormen van faciliterende criminaliteit, de jihadistische beweging in den brede steunen en in stand houden. Jihadistische activiteiten die zijn gericht op afscherming, zijn al even divers en worden systematisch ingezet. Ook op het niveau van het individu blijkt de situatie complex. Jihadistische samenwerkingsverbanden ontleen hun capaciteiten aan mensen met zeer uiteenlopende achtergronden, origines, leeftijden en motieven. Door hun gemêleerde en wisselende sociaal-culturele samenstellingen zijn jihadistische gemeenschappen moeilijk te typeren en is ook hét profiel van een jihadistisch individu niet te geven. En hoewel het opvallend vaak migranten uit het islamistische *heartland* zijn die richting en inspiratie bieden aan actoren, lijkt er al helemaal geen verband te bestaan tussen de sociaal-culturele achtergrond van iemand die in jihadistische kringen verkeert en de mate waarin hij een direct fysiek gevaar voor de samenleving vormt. Veeleer lijkt dit samen te hangen met individuele emotionele betrokkenheid of motivatie – zaken die veel moeilijker en soms pas ná een vergaande terroristische daad zijn vast te stellen. Ook wat dat betreft hebben onderzoekers die de relatieve luxe hebben een fenomeen achteraf uitgebreid te analyseren het makkelijker dan overheden en instanties die dit verschijnsel in *real-time* dienen te bestrijden. Maar het maakt de bevindingen zoals beschreven in dit rapport des te waardevoller. Kennis en inzicht in de aard van jihadistisch terrorisme zijn immers noodzakelijk: zowel voor de vorming en toetsing van wetenschappelijke theorieën op dit gebied, als voor de aanpak van het fenomeen.

Summary

Jihadist terrorism in the Netherlands – A description based on closed police investigations

What is the nature of jihadist terrorism in the Netherlands at the outset of the 21st century when we base our analysis on information the police gathered about this phenomenon? That is the core question of this research. In order to increase the understanding of jihadist terrorism, the knowledge collected by the police during criminal investigations into jihadist activities has been analysed systematically. When we refer to jihadist activities, we mean activities which are aimed at making a contribution to the armed fight against the West and against other perceived enemies of Islam. For the purpose of this research, we analysed a total of twelve (large-scale) criminal investigations that were conducted in the Netherlands in the period between July 2001 and July 2005. In doing so, we have sketched the portrait of an era. The most recent criminal investigation we analysed was conducted in the spring of 2005. We cannot make any projection about the manner in which the phenomenon of jihadism has changed since then under the influence of national or international developments.

We have based this research on police files. This entails considerable restrictions. Firstly, not all jihadist activities come to the knowledge of the police and the police do not initiate criminal investigations into all jihadist activities which come to their knowledge. Secondly, we only selected a part of the cases which have been investigated during the research period. This selection may have influenced our perception. Thirdly, we have based this research on the information gathered by investigation teams which had the aim of reconstructing terrorist crimes and submitting these to the court substantiated by evidence. This focus of the investigation teams, their investigation hypotheses and the related selection and interpretation of information has also influenced our perception. The findings presented below must be seen in this light.

For the purpose of obtaining an objective analysis of the available investigation material, but also because different criminal investigations into jihadist activities are often interrelated, we considered the selected investigation material *in its entirety*, and chose to rely less on the structures of the separate criminal investigations. The *raw* empirical material was subsequently restructured, so that groups of cooperating persons and joint activities could be examined together. In analysing this material, we focused on three dimensions of this phenomenon: (1) jihadist cooperations; (2) the activities performed in these cooperations and (3) the jihadist actors.

This summary provides a short overview of the most important research findings. In the final chapter of this report, the research findings – in their underlying relationships – are discussed together from a more theoretical point of view.

Jihadist cooperations

The jihadist cooperations, as they emerge from the aggregate of investigation data that we analysed, may be characterised on the basis of *largely similar features*. Persons who are the driving force behind these cooperations are inspired by a Salafist jihadist body of thought aimed at violence with world-wide pretensions. They propagate this body of thought and implement it by performing extremely diverse activities. In spite of differences in priority, they generally perform these activities both at home and abroad.

Although there are also persons involved in these cooperations who only make indirect contributions or do so with less ideological enthusiasm, in this report we refer to all persons involved as jihadist *actors*. Without the opportunist or less conscious participation of some of these actors, the cooperations would be functioning differently. The composition of these

groups is mixed, partly because persons with previous criminal convictions, converts, and sympathisers become involved in jihadist cooperations, in addition to persons with very diverse jihadist or other backgrounds. Such heterogeneity also applies to the social and cultural features of these groups. Within all the jihadist networks examined, the participating actors have different national and geographical roots. They speak different languages and have different cultural backgrounds. In addition to this, we found that in all cooperations, persons from different age categories participate, and in some groups both men and women are active. The cooperations only appear to be homogeneous in respect of religion: nearly all of the actors base their religious convictions on the Sunni movement within Islam.

The common religion is just one binding factor that explains why specific people are attracted to jihadist networks. In particular, the ideology as propagated by the vanguard is an important binding factor. The majority of actors, however, seem to be attracted mainly by one or more *aspects* of this ideology, such as the theme of world-wide injustice against Muslims, rebellion against the existing social system, or rigid guidelines for a pure existence. Some actors also join the jihadist cooperations primarily because these groups include people who may provide essential daily necessities. Other binding factors are joint activities, social advantages, but also role models. After all, role models and other people who give direction to the actors can guarantee social and ideological stability and cohesion within jihadist groups. In this respect, they possess ‘binding qualities’ as well. The qualities that give these persons a form of power and authority often include religious and ideological expertise, life experience or experience in combat, and the fact that they have the power to both reward and punish other people. Several structural characteristics of jihadist cooperations ensure solid connections among the actors individually and the groups or clusters of actors as a whole. As a result of the presence of long-lasting social foundations (relations of trust), real and virtual meeting places, and key figures, these cooperations do not only show solid internal cohesion, but are also dynamically *interrelated*. As a result of this, they – as groups or clusters – are part of a broader international jihadist movement.

Our analysis reveals that the presence of persons who carry an ideological or militant frame of reference based on experiences in the Islamic world is – or was – crucial to the formation or continuation of all jihadist groups we studied. These ‘*heartland-oriented*’ actors mobilise and/or attract people. In a Western context, they have a relatively strong ability to sell a coherent jihadist story. Due to their specific qualities, contacts and experiences – which are beneficial to their credibility and social status – they often serve as examples or role models to others. Complex interactions between these persons on the one hand and receptive persons on the other hand – in particular Muslims who grew up or were educated locally, illegal foreigners and converts – give decisive impetus to radicalisation processes.

Interactions of this kind make jihadist groups function in spite of the absence of any formal hierarchical structures. Although one group may have a greater degree of organisational substance than the other, the relationships are always informal, fluid and strongly decentralised, in which people enjoy a relatively large freedom of improvisation in conducting varying tasks. The cooperations are never strictly organised in a vertical, hierarchical manner. We found social chains of informal *dependence-recipient-relationships*. Actors who are dependent on the commitment and capacities of others often give direction to persons who are receptive to them. Such relationships have a relative nature, for directive actors often appear to be receptive to the direction of other actors at home and abroad who take advantage of their commitment.

Activities

The criminal investigations we analysed show that actors in the Netherlands develop extremely varying activities. Almost without exception, these activities show how strongly the jihadist groups that formed part of our research were interwoven with international jihadist networks. In this context, it was revealed again and again that the actors – both at home and abroad – are very mobile, and appear to prefer face-to-face contacts for coordination and exchange of information,

instead of communication at a distance (Internet and telephone). We can classify their activities by type.

With respect to activities aimed at converting, forming, teaching and training people, there generally is an interaction between mobilisation and self-selection: jihadist role models seek receptive persons, but they are also often sought out at the same time.

Actors who actually intend to commit attacks, and who perform preparatory acts, are often inspired by role models and *Al Qaedaan* views, but they usually act relatively independently and with much improvisation. In this context, they frequently seem to act in an opportunity-based manner, and seem to make no fundamental distinction between national or international targets. If actors in the selected investigation files utter threats to persons or organisations, these threats are very seldom made in the public domain, and their main objective seems to be to incite provocation and agitation among members of the jihadist clusters.

Many of the numerous acts with which actors support jihadist core activities are criminal in nature: forgery of documents, document fraud, burglary and robbery and – to a lesser degree – drugs trafficking and production, and credit card fraud. They also facilitate activities by raising funds or by providing accommodation to extremist brothers. Money and goods (such as stolen passports) are often exchanged personally or by means of couriers. To be able to travel, actors frequently use stolen public transport passes and passports. This particularly applies to illegal actors. The facilitation of travel movements appears to be a business in itself within the jihadist movement.

Meanwhile, jihadists are aware that they may be under surveillance. Their activities in the area of protection vary. According to the police, actors are also often well informed of the manner in which the investigation services operate. This may complicate police work. As most contacts and appointments between jihadists occur face-to-face, it is difficult for investigation and security services to monitor activities of these actors at a distance.

Finally, the investigation material can teach us something about the manner in which jihadist activities are embedded in the daily lives of the actors. In particular, this material provides an insight into the places where jihadist actors usually manifest themselves and where they meet others. Among the most noticeable meeting places are call shops, Internet cafes, asylum seekers' centres, penitentiaries, and Islamic centres.

Actors

In the twelve criminal investigations we examined, a total of 113 different actors emerge who had been active on Dutch territory during the research period. In this population of actors we found *people with varying life stories and strongly different backgrounds and motives*. Although it is not possible to identify a terrorist profile, four groups of persons are conspicuous in respect of which categorical circumstances and related motivations may be applicable. Firstly, *illegal immigrants* are amply represented in all jihadist cooperations. Jihadist groups may provide illegal immigrants with essential necessities of life or other needs, such as accommodation, forged or genuine documents, employment, social assistance, respect, social status and a purpose in life. Secondly, many of the actors participating in the population we analysed were *former or current addicts and people with criminal records*, who have given their lives a new direction with jihadism and the strong and clear Salafist doctrine which is regarded as pure. Thirdly, the jihadist groups are attractive to the category of individuals who are '*seekers*' with existential or identity questions, because these jihadist groups meet their personal desires to find meaning in life, and provide social ties, a sense of structure in daily life, and a positive self-image. And, fourthly, we distinguish the *idealists and political activists*, for whom social discontent is the most important motivation for their involvement in the international jihadist movement.

In conclusion

All in all, our findings mainly show the complexity and ambiguity in which the phenomenon of jihadist terrorism presented itself in the research period in the Netherlands. We are dealing with extremely fluid and informal cooperations, which are part of a broader movement by their mutual and transnational interrelatedness as decentralised groups. In addition, the jihadist cooperations often develop a large variety of activities that are spread over a large area, whereby the target of such activities – and thus the related threat – is sometimes only identified in retrospect. Where direct preparatory acts for attacks may set the alarm bells ringing, the broad jihadist movement may be supported and preserved by more subtle activities, such as raising funds, document fraud or other forms of facilitating crimes. Jihadist activities aimed at providing cover are often as varied as the other activities and are performed systematically. At individual level, too, the situation appears to be complex. The jihadist cooperations we examined derive their capacities from people with extremely divergent backgrounds, origins, ages and motives. Because of their rather mixed and changing social-cultural compositions, the jihadist communities are hard to characterise. Likewise, it is not possible to provide clear risk profiles of jihadist individuals.

Jihadist terrorism is a complex phenomenon. Researchers who have the relative luxury of analysing this phenomenon in detail in retrospect have an easier job than authorities and organisations that are deemed to combat this phenomenon in real-time. This situation, however, makes the findings described in this report even more valuable. Knowledge and understanding of the nature of jihadist terrorism are, after all, necessary for developing and testing scientific theories in this field, as well as for developing practical applications to tackle this phenomenon.

Literatuur

Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst [AIVD] (2004a). *Van dawa tot jihad: De diverse dreigingen van de radicale islam tegen de democratische rechtsorde*. Den Haag: AIVD.

Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst [AIVD] (2004b). *Saoedische invloeden in Nederland: Verbanden tussen salafitische missie, radicaliseringsprocessen en islamistisch terrorisme*. Den Haag: AIVD.

Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst [AIVD] (2006a). *De gewelddadige jihad in Nederland: Actuele trends in de islamistisch-terroristische dreiging*. Den Haag: AIVD.

Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst [AIVD] (2006b). *AIVD Jaarverslag 2005*. Den Haag: AIVD.

Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst [AIVD] (2007). *Radicale dawa in verandering: De opkomst van islamitisch neoradicalisme in Nederland*. Den Haag: AIVD.

Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst [AIVD] (2008). Jihadistisch terrorisme in Nederland: Dreiging en bestrijding. In Muller, E.R., Rosenthal, U. & Wijk, R. de (eds.), *Terrorisme: studies over terrorisme en terrorismebestrijding in Nederland* (pp. 55-96). Deventer: Kluwer.

Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst [AIVD] (2009). *AIVD Jaarverslag 2008*. Den Haag: AIVD.

ANP (2007). 'Slapende Al Qaeda cellen in Nederland'. *Trouw*.

Atran, S. (2008). Who becomes a terrorist today? *Perspectives on Terrorism*, 2, (5).
http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php?option=com_rokzine&view=article&id=37&Itemid=54,%2003-05-2008

Baali, F. (2005). *Arab unity and disunity: Past and present*. Lanham MD: University Press of America.

Bakker, E. (2004). Zin en onzin van de zoektocht naar oorzaken van terrorisme. *Internationale Spectator*, 58 (11), 542-547.

Bakker, E. (2006). *Jihadi terrorists in Europe*. The Hague: Netherlands Institute of International relations Clingendael (Clingendael security paper no. 2).

Bakker, E. & Boer, L. (2006). Al-Qaida vijf jaar na '9/11': Vulkaan of veenbrand? *Internationale Spectator*, 60 (9), 419-424.

Benjamin, D. (2007). *The convert's zeal: Why are so many jihadists converts to islam?* Brookings Institute. http://www.brookings.edu/articles/2007/0907terrorism_benjamin.aspx?p=1

Bergen, P.L. (2006). *The Osama bin Laden I know*. New York: Free Press.

Bergen, P.L. (2008). Does Osama bin Laden still matter? *TIME*.
<http://www.time.com/time/world/article/0,8599,1819903,00.html>

Berger, M.S. (1999). *Islam is een sinaasappel*. Amsterdam: Uitgeverij Contact.

- Berger, M.S. (2001). *Kruistocht en Jihad: De aanslagen in Amerika en de dreiging van de islam*. Amsterdam: Uitgeverij Contact.
- Berger, M.S. (2008) *De sjeik in de Domkerk: Overeenkomsten en verschillen tussen de Arabische en de Europese wereld*. Amsterdam: Uitgeverij Contact.
- Bessems, K. (2005). Scholier vulde web met dreigementen. *Trouw*.
- Borgers, M.J. (2007). *De vlucht naar voren*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of social capital. In J.G. Richardson (ed.), *The handbook of theory: Research for the sociology of education* (pp. 241-258). New York: Greenwood Press.
- Bos, K. van den, Loseman, A., Doosje, B. (2009). *Waarom jongeren radicaliseren en sympathie krijgen voor terrorisme*. Utrecht: Universiteit Utrecht, Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, Den Haag: WODC. .
- Bouhana, N., & Wikström, P-O.H. (2008). *Theorizing terrorism: terrorism as moral action*. Londen: University College of London (Report).
- Bovenkerk, F. (2009). *Wie is de terrorist? Zin en onzin van ethnic profiling*. Rotterdam: Uitgeverij Ger Guijs.
- Buijs, F. J., Demant, F. & Hamdy, A. (2006). *Strijders van eigen bodem: Radicale en democratische moslims in Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Bunt, H.G. van de & Kleemans, E.R., m.m.v. Poot, C.J. de, Bokhorst, R.J., Huikeshoven, M., Kouwenberg, R.F., Nassou, M. van & Staring, R. (2007). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland: derde rapportage op basis van de monitor georganiseerde criminaliteit*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers (Reeks Onderzoek en Beleid, 252).
- Burke, J. (2004). *Al Qaeda: The true story of radical islam*. Londen: I.B. Tauris
- Burt, R. (2000). The network structure of social capital. In Sutton, K.I. & Staw, B.M. (red.), *Research in organizational behaviour* (pp. 345-423). Greenwich, CT: JAI Press.
- Binnenlandse Veiligheidsdienst [BVD] (2001a). *Terrorisme aan het begin van de 21e eeuw: dreigingsbeeld en positionering BVD*. Leidschendam: BVD.
- Binnenlandse Veiligheidsdienst [BVD] (2001b). *Takfir Wal Hijra* (bijlage bij ambtsbericht, briefnummer 1771656101).
- Cilluffo, F. (2000). The threat posed from the convergence of organized crime, drug trafficking, and terrorism. Testimony before the U.S. House Committee on the Judiciary, Subcommittee on Crime. Geraadpleegd op de website van het Center for Strategic and International Studies: <http://www.csis.org/media/csis/congress/ts001213cilluffo.pdf>
- Coleman, J.S.(1990). *Foundations of social theory*. Cambridge (MA): Harvard University Press.
- Cole Wright, J. Cullum, J. & Schwab, N. (2008). The cognitive and affective dimensions of moral conviction: Implications for attitudinal and behavioural measures of interpersonal tolerance. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34, 1461-1476.
- Coolsaet, R. (2004). *De mythe Al-Qaeda*. Leuven: Van Halewijck.

- Coolsaet, R. (2005). Het islamistische terrorisme. Percepties wieden en kweekvijvers dreggen. *Justitiële Verkenningen*, 30(2), 9-27.
- Cota-McKinley, A.L., Woody, W.D., Bell, P.A. (2001). Vengeance: Effects of gender, age and religious background. *Aggressive Behaviour*, 27, 343-350.
- Demant, F., Slootman, M., Buijs, F. & Tillie, J. (2008). *Teruggang en uittreding: Processen van deradicalisering ontleed*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam [UvA], Instituut voor Migratie en Etnische Studies [IMES].
- Duyvesteyn, I & Graaf, B. de (red.). (2007). *Terroristen en hun bestrijders: Vroeger en nu*. Amsterdam: Boom.
- Engbersen, G.B.M., Van der Leun, J.P., Staring, R.H.J.M. & Kehla, J. (1999). *De ongekende stad 2: Inbedding en uitsluiting van illegale vreemdelingen*. Amsterdam: Boom.
- Fijnaut, C.J.C.F., Bovenkerk, F., Bruinsma, G.J.N., & Bunt, H.G. van de (1998). *Organized crime in the Netherlands*. Den Haag: Kluwer Law International.
- French, J.R.P., & Raven, B. (1959). The bases of social power. In D. Cartwright (ed.), *Studies in Social Power* (pp. 150-167). Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Graaff, B.G.J. de (2007). *Something in the air: terrorisme als kunst*. College bij de opening van het academisch jaar van de Campus Den Haag van de Universiteit Leiden.
http://www.campusdenhaag.nl/general/img/kunst%204-9-071_tcm33-48756.pdf
- Graaff, B.G.J. de (2008). De wetenschapper en de spin: Over de (on)mogelijkheid van toekomstverkenningen ten aanzien van radicalisering en terrorisme. Leiden: Faculty of Social and Behavioural Sciences.
- Global Terror Alert (2007). Speech by Abu Musab Abdel Wadoud, commander of the Algerian Salafist for Prayer and Combat (vertaling).
<http://www.globalterroralert.com/pdf/0107/gspcwadoud0107.pdf>
- Gray, D.H. & Stockham, E. (2008). Al-Qaeda in the Islamic Maghreb: the evolution from Algerian islamism to transnational terror. *African Journal of Political Science and International Relations*, 2, 91-97.
- Gunaratna, R. (2003). *Inside Al Qaeda: Global network of terror*. New York: Berkley Publishing Group.
- Haegens, K. (2009). Hoe Fritzi Abdullah werd. *De Groene Amsterdammer*, week 34, 19 augustus.
- Hassan, N. (2001). An arsenal of believers. *The New Yorker*, 36-41
- Hoekstra, S.P. (2009). *Blijvende sporen: Effecten van groepsemigratie in het land van aankomst*. Leeuwarden: Elikser.
- Hoffman, B. (2008). The myth of grass-roots terrorism: Why Osama bin Laden still matters. *Foreign Affairs* 87 (3).
- Horgan, J. (2005). *The Psychology of Terrorism*. London: Routledge.

- Horowitz, D.L. (2000). *Ethnic groups in conflict* (2nd ed.). Berkeley: University of California Press.
- Hooimeijer, P. & van Vliet, M.E. (2004) *Demografie en leefstijlen: over migratie, segregatie en leefstijlen*. Utrecht: Lemma (RMNO-reeks Adviezen, Advies nr.A01)
- Hulst, R.C, van der (2008). Sociale netwerkanalyse en de bestrijding van criminaliteit en terrorisme. *Justitiële Verkenningen*, 34 (5), 10-32.
- Hulst, R.C. van der & Neve, R.J.M. (2008). *High-tech crime, soorten criminaliteit en hun daders*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers (Reeks Onderzoek en Beleid, 264).
- Hulst, R.C. van der (2009a). Introduction to Social Network Analysis (SNA) as an investigative tool. *Trends in Organized Crime*, 12 (2), 101–121.
- Hulst, R.C. van der (2009b). Terroristische netwerken en intelligence: Een sociale netwerkanalyse van de Hofstadgroep. *Tijdschrift voor Veiligheid*, 8 (2), 8–27.
- Katzman, K (2005). *Al Qaeda: Profile and threat assessment* (CRS report for Congress, no. RS22049). Washington D.C.: Congressional Research Service, Library of Congress.
- Kelly, C. & Breitlinger, S. (1995). *The social psychology of collective action: Identity, injustice and gender*. London: Taylor & Francis.
- Kelly, C. & Kelly, J.E. (1994). Who gets involved in collective action? Social psychological determinants of individual participation in trade unions. *Human Relations*, 47, 63-88.
- Kleemans, E.R., Berg, E.A.I.M. van den & Bunt, H.G. van de, m.m.v. Brouwers, M., Kouwenberg, R.F. & Paulides, G. (1998). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland: rapportage op basis van de WODC-monitor*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers (Reeks Onderzoek en Beleid, 173).
- Kleemans, E.R., Brienen, M.E.I. & Bunt, H.G. van de, m.m.v. Kouwenberg, R.F., Paulides & G., Barendsen, J. (2002). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland: tweede rapportage op basis van de WODC-monitor*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers (Reeks Onderzoek en Beleid, 198).
- Khan, R.R. (2005). Hospitality in islam. *Hiba Magazine*, 2 (3).
- Korps Landelijke Politiediensten [KLPD] (2008). *Nationaal dreigingsbeeld 2008: Georganiseerde criminaliteit*. Rotterdam: Thieme Media Center.
- Koomen, W. & Fränkel, E.G. (1992). Effects of experienced discrimination and different forms of relative deprivation among Surinamese, a Dutch ethnic minority group. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 2, 63-71.
- Koppen, P.J. van (1998). Bekennen als bewijs: bedenkingen bij het verhoor van de verdachte. *Justitiële Verkenningen*, 24 (4), 61-73.
- Koning, M. de (2008). *Zoeken naar een zuivere islam: Geloofsbeleving en identiteitsvorming van jonge Marokkaans-Nederlandse moslims*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Koning, M. de (2009). Moslimjongeren. De salafi beweging en de vorming van een morele gemeenschap. *Tijdschrift voor Criminologie*, 51, 375-387.

- Landman, N. (1992). *Van mat tot minaret. De institutionalisering van de islam in Nederland*. Amsterdam: VU Uitgeverij.
- Leiken, R.S. & Brooke, S. (2007). The moderate Muslim Brotherhood. *Foreign Affairs*, 87 (2), 107-121.
- Lin, N. (2001) *Social capital. A theory of social structure and action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Leun, J. van der & Leupen, A. (2009). *Informeel huwelijken in Nederland; een exploratieve studie*. Leiden: Universiteit Leiden, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Instituut voor Strafrecht en Criminologie
- Looney, R. (2003). Hawala: The terrorist's informal financial mechanism. *Middle East Policy*, 10 (1), 164-167.
- Lyotard, J.F. (1984). *The postmodern condition: A report on knowledge* (G. Bennington & B. Massumi, vert.). Minneapolis: University of Minnesota Press (oorspronkelijk werk gepubliceerd in 1979).
- Mascini, P. & Verhoeven, M.(2005). *Literatuurstudie naar de facilitering van de gewelddadige jihad*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers (Reeks Cahiers, 2005-3).
- Maslow, A.H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50 (4), 370-396.
- Meertens, R.W., Prins, Y.R.A., & Doosje, B. (2006). *In iedereen schuilt een terrorist: Een sociaalpsychologische analyse van terroristische sekten en aanslagen*. Schiedam: Scriptum.
- Meijer, R. (2009) Introduction: Genealogies of salafism. In R. Meijer (red.), *Global salafism. Islam's new religious movement* (pp. 1-32). London: Hurst.
- Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding [NCTb] (2006a). *Jihadisten en het internet*. Den Haag: DeltaHage.
- Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding [NCTb] (2006b). *Informeel islamitische huwelijken: Het verschijnsel en de (veiligheids)risico's*. Den Haag: NCTb.
- Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding [NCTb] (2008). *Salafisme in Nederland: Een voorbijgaand fenomeen of een blijvende factor van belang?* Den Haag: NCTb.
- National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States (2004). *The 9/11 Commission Report*. Washington: U.S. Government Printing Office.
- Nesser, P. (2004). Jihad in Europe. *A survey of the motivations for Sunni Islamist terrorism in post-millennium Europe*. Kjeller: Norwegian Defence Research Establishment (Report, 2004/01146).
- Nesser, P. (2007). *Jihad in Europe: exploring recruitment for terrorist cells* (paper in progress).
- Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden (1996). *Inzake opsporing*. The Hague: SDU.
- Passas, N. (1999). *Informal value transfer systems and criminal organizations: A study into so-called underground banking networks*. Den Haag: WODC.

- Pligt, J. van der & Koomen, W. (2009). *Achtergronden en determinanten van radicalisering en terrorisme*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam - Onderzoeksinstituut Psychologie.
- Poot, C.J. de, Bokhorst, R.J., Smeenk, W.H., Kouwenberg, R.F. (2008). *De opsporing verruimd? De Wet opsporing terroristische misdrijven een jaar in werking*. Den Haag: WODC (Cahiers 2008-09).
- Poot, C.J. de, Bokhorst, R.J., Koppen, P.J. van & Muller, E.R. (2004). *Rechercheportret: Over dilemma's in de opsporing*. Alphen aan den Rijn: Kluwer.
- Porta, D. della (1995). *Social movements, political violence and the state*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Precht, T. (2007). *Home grown terrorism and Islamist radicalisation in Europe: from conversion to terrorism*.
http://www.justitsministeriet.dk/fileadmin/downloads/Forskning_og_dokumentation/Home_grown_terrorism_and_Islamist_radicalisation_in_Europe_-_an_assessment_of_influencing_factors__2_.pdf
- Press Association (2006). The preachings of Abu Hamza. *The Guardian*.
<http://www.guardian.co.uk/uk/2006/feb/07/terrorism.world>.
- Price, C., Nonini, D. & Fox Tree, E. (2008). Grounded utopian movements: Subjects of neglect. *Anthropological Quarterly*, 81, 127-159.
- Qutb, S. (1990) *Milestones* (Engelse vertaling). Indianapolis: American Trust Publications.
- Rabasa, A., Chalk, P., Cragin, K., Daly, S.A., Gregg, H.S., Karasik, T.W. e.a. (2006). *Beyond al-Qaeda, part 1: The global jihadist movement*. Santa Monica: RAND Corporation.
- Ranstorp, M.(Ed.) (2006). *Mapping terrorism research: state of the art, gaps and future direction*. London: Routledge.
- Rapoport, D.C. (2001). The fourth wave: September 11 in the history of terrorism. *Current History*, 100, p. 419-424.
- Rapoport, D.C. (2004) The four waves of modern terrorism. In Cronin, A.K. & Ludes, J. (eds.), *Attacking terrorism: Elements of a grand strategy* (pp. 46-73). Washington, DC: Georgetown University Press.
- Research voor Beleid (2008). *Nieuwe grenzen, oude praktijken: Onderzoek naar malafide bemiddelaars op de arbeidsmarkt*. Zoetermeer: Research voor Beleid (projectnummer: B3432).
- Riek, B.M., Mania, E.W. & Gaertner, S.L. (2006). Intergroup threat and outgroup attitudes: A meta-analytic review. *Personality and Social Psychology Review*, 10 (4), 336-353.
- Robbins, S. & Judge, T. (2008). *Essentials of organizational behaviour* (9th ed.). New Jersey: Pearson/Prentice Hall.
- Roy, O. (2004). *Globalized Islam: The search for a new Ummah*. London: C. Hurst & Co.
- Roy, O. (2005). Euro-islam: De Jihad van binnenuit? *Justitiële Verkenningen*, 31(2), 28-46.
- Runciman W.G. (1966). *Relative deprivation and social justice: A study of attitudes to social inequality in twentieth-century England*. Berkeley: University of California Press.

Sageman, M. (2004). *Understanding terror networks*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Sageman, M. (2008). *Leaderless jihad: Terror networks in the twenty-first century*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Schloenhardt, A. (1999). Organized crime and the business of migrant trafficking. *Crime, Law and Social Change*, 32, 203-233.

Schmid, A.P., Jongman, A.J. & Stohl, M. (2005). *Political terrorism: A new guide to actors, authors, concepts, data bases, theories, & literature* (2nd ed.). New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers.

Sherif, M. (1966). *Group conflict and cooperation: Their social psychology*. London: Routledge.

Silke, A. (2008). Holy warriors: Exploring the psychological processes of jihadi radicalization. *European Journal of Criminology*, 5 (1), 99-123.

Slootman & Tillie (2006). *Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden*. Amsterdam: Instituut voor Migratie- en Etnische Studies.

Spalek, B. & El-Hassan, S. (2007). Muslim converts in prison. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 46 (2), 99-114.

Tamerus, J., Horsten, P., Bogert, E. van den & Motta, M. (2007). *Terrorisme ontrafeld*. Deventer: Kluwer.

Taylor, M. & Horgan, J. (2006). A conceptual framework for addressing psychological process in the development of the terrorist. *Terrorism and Political Violence*, 18, 585-601.

Transnational Terrorism, Security, and the Rule of Law [Europees onderzoeksconsortium TTSRL] (2008). *Causal factors of radicalisation* (workpackage 4, deliverable 7). <http://www.transnationalterrorism.eu/tekst/publications/Causal%20Factors.pdf>

Victoroff, J. (2005). The Mind of the Terrorist: A review and critique of psychological approaches. *Journal of Conflict Resolution*, 49 (1), 3-42.

Vidino, L. (2006). *Al Qaeda in Europe: The new battleground of international jihad*. New York: Prometheus Books.

Vidino, L. (2007). The Hofstad Group: The new faces of terrorist networks in Europe. *Studies in Conflict & Terrorism*, 30 (7), 579-592.

Weber, M. (1947). *The theory of social and economic organization* (Henderson, A.M. & Parsons, T., trans.). New York: The Free Press.

Weerd, M. de (1999). *Sociaal-psychologische determinanten van boerenprotest: Collectieve actie frames, onvrede, identiteit en effectiviteit*. Amsterdam: Academisch proefschrift, Vrije Universiteit.

Weerd, M. de & Klandermans, B. (1999) Group identification and social protest: Farmer's protest in the Netherlands. *European Journal of Social Psychology*, 29, 1073-1095.

Wijk, R. de & Relk, C. (2006) *Doelwit Europa: Complotten en aanslagen van moslimextremisten*. Amsterdam: Mets & Schilt.

Zembla (2003). *Het raadsel van de Al Qaeda duikers*.
<http://redir.vara.nl/tv/zembla/20030604/zembla.html>

Zemni, S. (2006). *Politieke islam, 9/11 en jihad*. Leuven: Acco.

Bijlage 1 Begeleidingscommissie

Voorzitter

Prof.dr. S. Bogaerts Hoogleraar forensische psychologie bij de faculteit Sociale Wetenschappen, Universiteit van Tilburg, en hoogleraar forensische psychologie en victimologie aan het instituut voor victimologie, Universiteit van Tilburg

Leden

Een afgevaardigde van de afdeling Kennis en Analyse, Nationaal Coordinator
Terrorismebestrijding

Een afgevaardigde van het Parket Generaal, Openbaar Ministerie

Een afgevaardigde van het ministerie van Binnenlandse Zaken

Een afgevaardigde van de Dienst Nationale Recherche, Korps Landelijke Politiediensten

Twee afgevaardigden van de Dienst IPOL, Korps Landelijke Politiediensten.

<Achterflaptekst>

Dit rapport gaat over de wijze waarop het jihadistisch terrorisme zich in Nederland manifesteerde aan het begin van de 21ste eeuw, en richt zich specifiek op enkele jihadistische samenwerkingsverbanden die tussen 2001 en 2005 actief waren op Nederlandse bodem. Wat waren dat voor groepen? Hoe werden ze gevormd? Hoe waren ze georganiseerd? Welke mensen waren erin actief? Wat wilden zij? Welke activiteiten voerden zij uit? Hoe gingen zij hierbij te werk? Onderzoekers in het werkveld van terrorisme en contraterrorisme houden zich al jaren met deze vragen bezig, maar empirisch onderzoek naar dit verschijnsel is schaars. In dit rapport wordt – aan de hand van informatie uit afgesloten opsporingsonderzoeken – beschreven hoe deze jihadistische samenwerkingsverbanden functioneerden. Daarmee geeft het een unieke inblik in de wereld van het jihadisme en biedt het een waardevolle bijdrage aan de ontwikkeling van onze empirische kennis op dit gebied.